

अभूतपूर्व

वर्ष १५ अंक ३

पार्ले

दि. १ जुलै २०२२ आषाढ शु.२

अंतर्गत वितरणासाठी

संवादकीय

सस्नेह नमस्कार,

‘अभूतपूर्व पार्ले’ चे हितचिंतक, सदर लेखक असलेले प्रदीप भिडे, एक प्रसन्न व्यक्तिमत्व दीर्घ आजारांनंतर लोप पावलं.

वृत्त निवेदक म्हणून त्यांची प्रदीर्घ कारकीर्द होती. अचूक उच्चार, सुस्पष्ट आणि भारदस्त आवाज ही त्यांची बलस्थाने होती. अनेक जाहिरातींना त्यांनी आपला आवाज दिला होता.

अभूतपूर्व मध्ये माध्यम नेत्र हे सदर दोन वर्षांहून अधिक काळ त्यांनी सातत्याने लिहीले. त्यातील सर्व लेख वेगवेगल्या विषयावर होते. त्या लेखांचं पुस्तक ‘कवडसे संचिताचे’ या नावाने प्रसिध्द आणि लोकप्रिय झाले. पार्ल्यातील अनेक संस्थांशी त्यांचा या ना त्या कारणामुळे संबंध आला होता. या अंकातले त्यांच्या विषयी ‘अभूतपूर्व’च्या २ सदर लेखकांनी लिहिलेले लेख वाचनीय आहेत.

या अंकात नेहमीची सदरे आहेतच आणि काही नवीन लेखकांचे लेख. वाचकांनी त्यांची मते लिहून कळवावीत ,त्यांचे स्वागत आहे.

बाकी सर्व कुशल मंगल

आपला नम्र,

अजितकुमार

अनुक्रमणिका

१) जरा याद उन्हे भी कर लो... अखिल भारतीय स्तरावरील सर्वांसाठी खुली चित्रकला स्पर्धा	२५
२) नाट्यरसिकांना आवाहन	३१
३) गझल सदानंद डबीर	३५
४) विलेपारल्यातील जन्मदात्री : प्रसू अरुण फडके	३६
५) अर्थवेध - लोकमान्यांच्या दृष्टीकोनातून	४७
६) समत्वं योग उच्चते	४९
७) लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय	५१
८) पुरस्कार प्रदान सोहळा आणि त्या पलीकडे !	५४
९) लोकमान्य सेवा संघ पार्ले सर्वसाधारण सभा आणि नवी कार्यकारिणी	५७
१०) पाटिविअ चा दिमाखदार शताब्दी सांगता समारंभ ! जान्हवी खांडेकर	५९
११) सूक्तिसुधा कालिदासस्य डॉ. मेधा लिमये	६५
१२) तर प्रदीप गेलेला नाही..... अनिल हर्डोकर	७०
१३) स्मरण...प्रदीप जगन्नाथ भिडे नंदू परदेशी	७२
१४) स्नेहप्रदीप मुकुन्द गोविंद सराफ	७५
१५) महेश कुलकर्णी हेमंत शिधोरे	७९
१६) महेश .... सुशील देशपांडे	८३

अनुक्रमणिका

१७) ४४ वी जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धा प्रथमच भारतात !	अनीश दाते	८७
१८) स्वामी विवेकानंदांची शिष्या - भगिनी निवेदिता	सौ स्मिता दत्तात्रेय पुराणिक	९७
१९) सार्थक	प्राची कर्णिक	१०५
२०) वृक्ष वल्ली आम्हा....	डॉ. पुरुषोत्तम काळे	१०९
२१) बहुतांश 'डाएट' का फसतात ?	गीतांजली चितळे	११९
२२) अस्वस्थ वर्तमानाच्या नोंदी	पराग खोत	१२५
२३) आंबामेव जयते	द्वारकानाथ संझगिरी	१२९
२४) ट्यूलिप	चित्रा मेहेंदळे	१३७
२५) मी परी अस्मानीची - (भाग ७)	छाया गोगटे - कोशी	१४२
२६) ती येते आणि जाते ...	शीतल दिवेकर	१४९
२७) शामली प्रकरण - सात	शशिकांत मुद्देबिहाळकर	१५६

साठे
यांचे

आमची कुठेही शाखा नाही विजय स्टोअर्स

सहजीवन, ४, श्रद्धानंद रोड, विलेपारले (पूर्व), मुंबई ५७.

फोन - +91 9167600365, 022-26146641

**दिनांक १०/७/२०२२ रोजी
आषाढी एकादशी लक्षात आहे ना????**

-: खास उपवास स्पेशल :-

उपवास भाजणी, वरी पीठ, केळा पीठ, राजगिरा पीठ,
शिंगाडा पीठ, साबुदाणा पीठ, साबुदाणा, वरी,
शेंगदाणा, बटाटा पापड, चिकवडी, लिंबू लोणचं

-: तयार पदार्थ :-

उपवासाचा बटाटा चिवडा, बटाटा वेफर्स, केळा वेफर्स,
साबुदाणा चकली, राजगिरा लाडू, डिक लाडू,
शिंगाडा लाडू, शेंगदाणा लाडू, आळीव लाडू,
चिकी, नारळ वडी, आंबा वडी

कृपया आजच ऑर्डर नोंदवा .

9167600365

विजय स्टोअर्सला पर्याय नाही

लोकमान्य
सेवा संघ, पारले 100
शताब्दी वर्ष २०२२-२०२३

कै. शरद विनायक साठ्हे
वैद्यकीय केंद्र
आयोजित

Trellis
Investments Pvt. Ltd.
Wealth Management Services

प्रायोजित

-: मुक्त संवादक :-

डॉ. शेखर आंबर्डेकर
(हृदयरोग तज्ज्ञ)

-: विशेष सहाय्य :-

डॉ. मेधा शेटे

रक्त तपासणी कशासाठी ?

रक्त तपासणीसाठी नोंदणी (विनामूल्य) पण आवश्यक
संघ कार्यालयात कार्यालयीन वेळेत करावी

-: रक्त तपासणी :-

Random Blood Sample for
CBC and Blood Sugar.

-: वेळ :-

रविवार दि. ३ जुलै २०२२
सकाळी ९ ते ११ वा.

-: स्थळ :-

साठ्हे सभागृह,
तळमजला,
टिळक मंदिर,
राम मंदिर रोड,
विलेपार्ले (पूर्व)
मुंबई ४०००५७

डॉ. शेखर आंबर्डेकर आपल्याशी १० वा. बातचीत करतील

सुधा आठवले / डॉ. संजीवनी राजवाडे
कार्यवाह

डॉ. सुहास पिंगळे
अध्यक्ष

श्री. महेश काळे / डॉ. रश्मी फडणवीस
संघ कार्यवाह

9 जुलै २०२२
अभूतपूर्व | ६

Purple Events
Creating Memories

BIG CANVAS
ENTERTAINMENT

REMEMBERING LATAJI

A SOLO CONCERT BY

ANWESSHAA

Host	Music Conductor	Co-Singer
Anand Sahastrabudhe	Mohit Shastry	Vivek Pande

Saturday 09th July 2022, 8:30 PM

Master Dinanath Mangeshkar Auditorium, Vile parle.

Online booking on
bookmyshow

Counter booking will start from
Tuesday 5th July at the venue

Event Organised by

Abhijit Vitthal Sawant - 9820893285 | Priyanka Sathe - 9819973282 | Santosh Joshi - 99204 84050

आषाढी एकादशी निमित्त

जीवकलाणी

स्वर्गपुर

संयुक्त विद्यमाने आयोजित

रविवार १० जुलै - रात्री ८:३० वाजता
दीनानाथ मंगेशकर नाट्यगृह , पार्ले (पू)

॥ अवघा विडुल ॥

अभंगांची सुश्राव्य मैफल

कलाकार :- मुग्धा वैशंपायन, प्रथमेश लघाटे

निरूपण :

सौ. धनश्री लेले

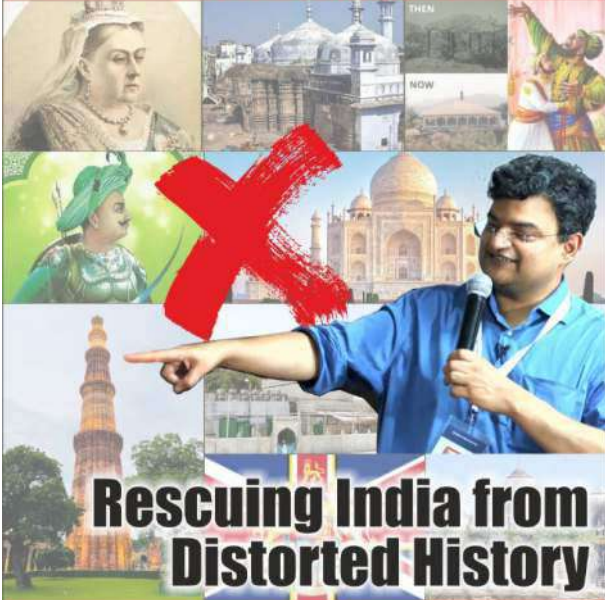
ऑनलाइन तिकीट विक्री [bookmyshow](https://www.bookmyshow.com) वर

रविवार १२ जून पासून

तिकीट दर :- रु. ५००, ४००, ३००, २००

आयोजन :- मंदार कर्णिक, शिरीष गानू, प्रसाद महाडकर

Prabodhan Manch Parle OPEN INVITATION

Dr Anand Ranganathan

Political Analyst

17 Sunday
July
11 am

Deenanath
Natyagraha,
Vile Parle (E)

Please occupy your seat by 10:40 am

Webcast also available on :

<http://tiny.cc/PMPDrAnandFB> • <http://tiny.cc/PMPDrAnandYT>

Email : prabodhanmanch57@gmail.com • WhatsApp 8369430186

FREE PASSES AVAILABLE AT DEENANATH

From 10th July 22 to 17th July 22

8:30 am to 12 Noon and 5 pm to 8 pm

सादर करीत आहेत

अनेक आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळवलेला बहुचर्चित चित्रपट
'एकदा काय झालं'

५ ऑगस्ट ला प्रदर्शित होतोय त्यानिमित्ताने

चित्रपटाचे लेखक - दिग्दर्शक आणि आपले आवडते संगीतकार - गायक

डॉ.सलील कुलकर्णी

ह्यांच्या २५ वर्षांच्या बहुरंगी कारकिर्दीविषयी मुक्त संवाद ...गाणी आणि गप्पा .....

माझे जगणे होते गाणे

संवादक - सानिका कुलकर्णी साथ - आदित्य आठल्ये

शनिवार दि. २३ जुलै २०२२,
सायं. ६ वा. पु.ल. देशपांडे सभागृह
प्रवेश विनामूल्य (काही रांगा राखीव)

Digital Partner

स्मृतिगंध

लोकमान्य
सेवा संघ, पारले १००
शताब्दी वर्ष २०२२-२०२३

यंदा आषाढस्य प्रथम दिवसाच्या सुमुहूर्तावर
गुरुवार दि. ३० जून रोजी
लोकमान्य सेवा संघाने साधना समर्थ यांच्या
संयुक्त विद्यमाने आयोजिलेला
सुप्रसिद्ध व्याख्यात्या धनश्री लेले यांचा
'मेघदूत-रसास्वाद' हा कार्यक्रम
दर्दी रसिकांच्या गर्दीत संपन्न झाला.

॥ तुचि दाता-तुचि त्राता, सुखी भव माझा रक्तदाता ॥

श्री स्वामी समर्थ मठ आणि
देशस्थ ऋग्वेदी ब्राह्मण संघ, विलेपार्ले
यांच्या संयुक्त सहकार्याने

☆ श्री स्वामी चरणी ☆

रक्तदान शिबिर

रविवार, दि. १७ जुलै २०२२ सकाळी ९ ते संध्या. ४ पर्यंत
स्थळ : देशस्थ ऋग्वेदी ब्राह्मण संघ, तळ मजला, हनुमान रोड, विलेपार्ले (पूर्व)

रक्तदात्यांनी कृपया मठात नोंद करावी

संपर्क : श्री संजय पुरंदरे - ९९३०७४४४८६, श्री उदय कौलकर - ९९३०२७२६३६,

नमस्कार !

दरवर्षी प्रमाणे बाप्पा चे ऑनलाईन बूकिंग सुरु करीत आहोत.

बूकिंग साठी खाली दिलेल्या लिंक वर क्लिक करावे.

सर्व लिंक मूर्तीच्या साईज प्रमाणे असल्याने तुम्हाला हवी

असलेल्या साईजची लिंकच निवडावी.

मूर्तीची किंमत लिंक मधील माहिती मध्ये दिली आहे.

१. सर्व मूर्ती १००% शाडू माती पासूनच बनवल्या आहेत. POP मिक्स अजिबात नाही.
२. सर्व मूर्ती पेण वरून येतात.
३. बाप्पाचे सर्व फोटो नीट बघा. तुमचा बाप्पा निवडा आणि फोटो वरील कोड आम्हाला whatsapp वर कळवा.
(संपर्क : **Nikhil Joshi 9819691579**)
४. आता निश्चित रहा आणि बाप्पाच्या आगमनाच्या तयारीला लागा. आम्ही तुमचा बाप्पा अगदी सुखरूप, सुरक्षितरित्या घरी घेऊन येऊ.

पुणे, ठाणे, नवी मुंबई, मुंबई

आम्ही वरील सर्व ठिकाणी गणपती मूर्तींची डिलिव्हरी करतो.

(डिलिव्हरी चार्ज वेगळा आकारण्यात येणार नाही.)

अनादि ची लोकप्रियता आता अधिक वाढली असल्याने बाप्पा ह्याच महिन्यात बूक करा. म्हणजे आम्ही अधिक सक्षमतेने काम करू शकतो. बूकिंग साठी ६०% आणि उर्वरीत रक्कम डिलिव्हरी च्या एक दिवस आधी स्वीकारण्यात येईल.

गणपति बाप्पा मोरया
Anaadi Ganesh Catalogues

Annadi Ganesh 9 inches

<https://photos.app.goo.gl/K8rCaHXh5u4yPW286>

Anaadi Ganesh 10 inches

<https://photos.app.goo.gl/8t-KY3JqyxjCmahY6>

Anaadi Ganesh 11 inches

<https://photos.app.goo.gl/2Mj9VH44kev8hCfh8>

Anaadi Ganesh 11.5 inches

<https://photos.app.goo.gl/7Wu69u3FbyzYTEeF7>

Anaadi Ganesh 12 inches

<https://photos.app.goo.gl/aJJBPrFRZd-KouC8>

Anaadi Ganesh 14 inches

<https://photos.app.goo.gl/PzuZj8hGmjh7G1ka7>

Anaadi Ganesh 15 inches

<https://photos.app.goo.gl/utbeMcstjntCfHue8>

Anaadi Ganesh 16 inches

<https://photos.app.goo.gl/72EHaP9HdWtLmSUK8>

Anaadi Ganesh 18 inches

<https://photos.app.goo.gl/BemPzZQPc3hTqbSt5>

Anaadi Ganesh 21 inches

<https://photos.app.goo.gl/USNSUUSnhtzXzhfB6>

धन्यवाद

संपर्क : **Nikhil Joshi.**

संपर्क क्रमांक : **9819691579**

अवयवदानाच्या उदात्त कार्यात सहभागी व्हा.
स्वरचित कवितांतून व्यक्त व्हा !

Narmada
Kidney
Foundation

काव्य अवयवदानाचे

(कविता लेखन स्पर्धा)

आणि

अवयवांचे घोषवाक्य

(घोषवाक्य लेखन स्पर्धा)

विषय: अवयवदान

काळजी किडनीची

भाषा: मराठी / हिंदी / इंग्रजी

विभाग: महाविद्यालयीन विद्यार्थी

शालेय विद्यार्थी

खुला गट

अवयव दाता / अवयव प्राप्तकर्ता

प्रवेश फी: रु.50/- मोबाइल क्रमांक 9769570556 वर

ऑन-लाइन पाठवावी.

शालेय विद्यार्थी आणि NKF सभासदांसाठी प्रवेश फी नाही.

कविता / घोषवाक्य पाठवण्याची शेवटची तारीख: 09/07/2022

बक्षीसे: विजेत्यांना स्मृतीचिन्ह

सर्व स्पर्धकांना प्रमाणपत्र

कविता / घोषवाक्य, व्हॉटस-ऍप क्रमांक 7045552030 / 9769570556

किंवा narmadakidney@yahoo.co.in ह्या ई-मेलवर पाठवावीत.

कविता 25 ओळींपेक्षा आणि घोषवाक्य 2 ओळींपेक्षा मोठी नसावी.

स्पर्धा फक्त स्वरचीत आणि अप्रकाशीत रचनांसाठी मर्यादीत आहे.

नर्मदा किडनी फौंडेशनने ही स्पर्धा, डॉ. अलका नाईक (सल्लागार

मानसशास्त्रज्ञ) ह्यांचा सहयोगाने आयोजित केली आहे.

Visit: www.narmadakidney.org

PEDHA

Plain Pedha

White Pedha

Pista Pedha

Keshar Pista Pedha

Malai Pedha

Keshar Malai Pedha

Malai Puri

Dryfruit Pedha

BARFI (MAWA)

Mawa Burfi Pista

Burfi Keshar Pista

Burfi Gulkand Burfi

Mango Burfi

Chocolate Burfi

Tri Colour Burfi

BARFI (MALAI)

Malai Burfi

Gulab Burfi

Dryfruit Burfi

Mango Malai Burfi

Anjeer Burfi

KAJU ITEMS

Kaju Katli

Keshar Kaju Katli

Kaju Roll

Anjeer Kaju Katli

MITHAI

Maysore Karanji

Chirote

Pohe Chiwada

Spl Potato Chiwada

Diet Chiwada

Mahalaxmi Chivda

Bhajani Chakli

Kadbolli Farsan

Tikhat Sev

Kanda Chivda

Fried Chivda

LADDOOS

Motichoor Ladu

Spl Motichoor Ladu

Besan Ladu

Rawa Ladu

Methi Ladu

Dink Ladu

SPECIALITIES

Doodhi Vadi

Shrikhand Wadi

Mango Wadi

Ginger Wadi

Keshar Shrikhand

Amrakhand

Gulabjam

Dry Gulabjam

Doodhi Halaw

ASSORTED ITEMS

Mix Mithai

Mix Burfi

Spl Mix Burfi

SUGARFREE

Khajoor Dry Fruit

Anjeer Dry Fruit

BIGIDEA 986031 0298

Panshikan

TASTE A U R A N T

Kadamgiri Complex Hanuman Road Vile Parle (E)

T: 6695 9863, 2616 3262

VISHNU
STORES

We accept
International
Courier

**We courier
Whatever you want to
& We accept
extra luggage, too.**

Shop 1, Paranjpe Wadi, M. G. Road,
Vile Parle (East), Mumbai - 400 057
Contact Us : 022-26141955 / 9930949443
www.vishnustore.com
sales@vishnustore.com

गुळाचा चहा चहा ₹१०/-

कुल्लुड चहा

सकाळचा नाश्ता

काँफी

शिरा पोहे

बन मस्क्या

उपमा

विलेपार्ले मध्ये सर्वप्रथम
बिस्कीट कप चहा
मिळण्याचे ठिकाण
#चायवाय#

बन मस्क्या
फिल्टर काँफी

नंदप्रेम शॉपिंग सेंटर,
पार्ले बुक डेपो लेन,
विलेपार्ले पूर्व.

रविवार स्पेशल
मिसळ

The Taste of
Mumbai

Vada Pav

Patti Samosa

Punjabi Samosa

Kothimbir Vadi

Matar Pattice

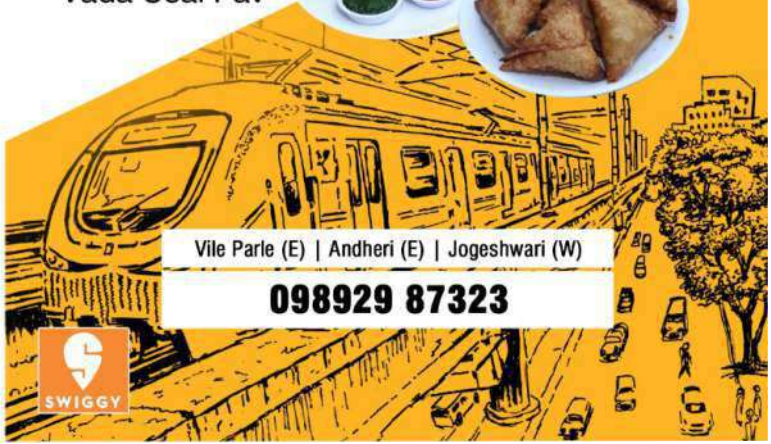
Misal Pav

Vada Usal Pav

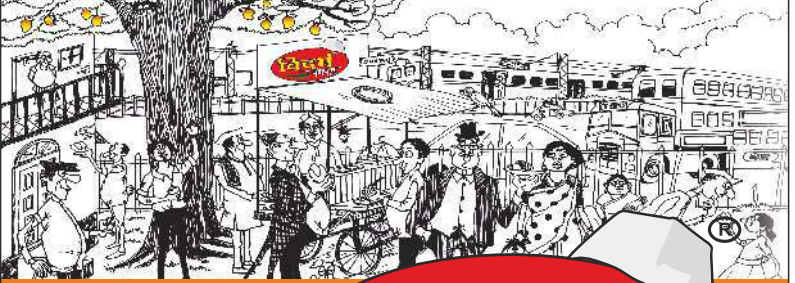

Vile Parle (E) | Andheri (E) | Jogeshwari (W)

098929 87323

॥ श्री राम जय राम जय जय राम ॥
महाराष्ट्राच्या खाद्य संस्कृतीतील चटकदार पदार्थ...

आता
पार्ला पश्चिमेला
अल्फाच्या गल्लीत
देखील.

विदर्भ
वडापाव

सन १९७२ पासून
अंधेरी येथील सुप्रसिद्ध वडापाव

संपर्क

9820022478

paytm accepted on
98200 22478

क्रेडीट / डेबिट कार्ड स्विकारतो

आमची कोथिंबीर वडी
खाऊन बघा.

६, हरीलीला सो. राम मंदीर रोड, पार्ले बुकडेपो समोर, विलेपार्ले (पूर्व) मुंबई - ५७.

जगाच्या पाठीवर कुठेही जा, मात्र ट्रॅव्हल इन्शुरन्स पॉलिसी आमच्याकडूनच घ्या

- वय वर्षे ८५ पर्यंत वैद्यकीय चाचणीची आवश्यकता नाही.
- पॉलिसी ५०,००० डॉलर्सपासून ५ लाख डॉलर्सपर्यंत उपलब्ध.
- आम्ही कोणत्याही इन्शुरन्स कंपनीची पॉलिसी देतो.
- प्रिमियमचे दर अत्यंत माफक
- पॉलिसीची संपूर्ण माहिती, त्याची संपूर्ण सेवा त्वरित देण्याची व्यवस्था करतो.
- आपला काही क्लेम असेल तर आपल्याला संपूर्ण मार्गदर्शन करून आपली नुकसानभरपाई मिळेपर्यंत सेवा.

श्री. अनंत पु. गोखले

इ-२/७०३ विजयनगर सोसायटी, स्वामी नित्यानंद मार्ग,
अंधेरी (पूर्व), मुंबई - ४०० ०६९

E-mail : anant2611@yahoo.co.in

भ्रमणध्वनी : ९८६९५२६१५२ दूरध्वनी : २६८३२२३३

- Deepak Chheda -
98213 30817

Chheda Modak
Estate Consultant

Vile Parle/ Andheri/ Santacruz/ Goregaon

Contact for : sale-Purchase &
Leave Licence of Flats, Shops, Office

Shop No 3, Mantri House,
Next To Bjp Office, Chitranjan Road,
Vile Parle (east), Mumbai -400057
Website : www.chhedamodak.com
Email : chhedamodak@yahoo.com

Sagar K. Shah
99203 37037, 81040 06730

कडधान्ये, डाळी, साखर,
गूळ, रवा, पोहे, सुकामेवा
सगळं अगदी होलसेल भावात आणि
घरपोच देणारे विश्वसनीय नाव म्हणजे

**MANGALAM
DRYFRUITS**
मंगलम ड्रायफ्रुट्स

Shop No. 1A, Agarwal Market,
Shyamkamal D CHSL,
Opp. Sahakari Bhandar,
Vile Parle (E.), Mumbai - 400057

HOME DELIVERY ALL OVER MUMBAI

FoodPoint
 Breakfast | Lunch | Dinner | Snacks | Breads | Desserts

**FREE HOME DELIVERY
 ABOVE RS.200/-**

**ORDER NOW
 9137332494**

Delivery Timings:
 9:00am - 12:00pm
 3:00pm - 7:30pm

BREAKFAST

Kanda Poha	30
Upma	30
Namkeen Upma	30
Sweet Sheera	50
Idli Sambar	50
Rice Ghavan (single)	30
Nachani Ghavan (single)	20
Methi Thepla (single)	20

ALL DAY SNACKS

Batata Wada (single)	15
Wada Pav	17
Punjabi Samosa (single)	15
Samosa Pav	17
Kothimbir wadi	48
Moongdal Bhaji	45
Misal Pav	80
Aloo Paratha (single)	30

UPWAS ITEMS

Sabudana Wada (single)	35
Sabudana Khichadi	50
Farali Pattice (single) (Thursday)	35
Farali Misal (Thursday)	90
Upwas Thalipeeth (Tue, Thu.)	50

DAILY SPECIALITY

Bhajani Thalipeeth (Monday)	50
Ragda Pattice (Tuesday)	65
Matar Pattice (single) (Wed)	35
Farali Pattice (Thu)(Single)	35
Corn Pattice (Friday)(single)	35
Pav Bhaji (Sat)	130

SWEET TOOTH

Puranpoli (2pcs.)	80
Motichoor Ladoo (pack of 4)	140
Ukadiche Modak (per pcs)	35

**INTRODUCING MINI
 THALI**

@
RS.86/-

**INCLUDES
 2 CHAPATI
 2 SABJI
 EXTRA CHAPATI RS.8/-**

All Items Are Prepared In Refined Oil.
 Free Home Delivery Above Rs.200/-*
 Delivery Chgs Rs.30/- for orders below Rs.200/-

जरा याद उन्हे भी कर लो...

अखिल भारतीय स्तरावरील सर्वांसाठी खुली चित्रकला स्पर्धा

 Nirman Pratishthan
Aradhya Dhanamapada...
Presents
IN CELEBRATION OF

**Azadi Ka
Amrit Mahotsav**
NATIONAL LEVEL • OPEN TO ALL
DRAWING COMPETITION
"JARA YAAD UNHE BHI KARLO"
TOPICS :
1. India's freedom struggle: Various Personalities and Events.
2. Indian Revolutionary Movement: Various Personalities and Events.
3. Jara Yaad Unhe Bhi Karlo ... Martyrs of Wars of 1947, 1962, 1965, 1971 & 1999.
Last Date of Entry Submission: August 1st, 2022
Size of Drawing Paper:- 1/4 Drawing Sheet or 1/4 Cartridge Paper (Size: 27.5 cm × 37.5 cm)

Drawings to be sent to
Mumbai:- Guru Enterprises, Room No 23, 1st Floor, Trimurti Krupa, Tilak Mandir Road, Opp Post Office,
Near Tilak Mandir Hall, Vile Parle (East), Mumbai 400 057. | Mobile No. +91 90 8237 5383
Pune:- Mr Nitin Shastri, C/o Offbeat Destinations, 6, Nestcon Crown, 1389, Shukrwar Peth, Behind
Sangam Saree Centre, Off Bajirao Road, Pune 411 002. | Mobile No. +91 87 6609 7885

Contact & Registration Details:-
Registration Link: <https://fb.gy/nuonc> | Website: www.wonevents.com | www.theoffbeatdestinations.com

CONCEPT BY IN ASSOCIATION WITH MANAGED BY

 G-Pay QR Code

मुंबई : भारताच्या स्वातंत्र्य संघर्षामध्ये क्रांतिकारकांचे योगदान अविस्मरणीयच आहे. अर्थात तरीही भारतीयांना या योगदानाचे आणि क्रांतिकारकांचे महत्त्व अधिकाधिक समजावे, कळावे आणि त्यादृष्टीने त्यांचे स्मरण करीत, त्यांच्या संबंधातील महत्त्वाच्या घटनांना आपल्या दृष्टीने आणि कल्पनेतून जिवंत करीत ते मनातील सारं काही चित्रांद्वारे

कागदावर रेखाटत, उतरवीत, रंगवीत एका वेगळ्या पद्धतीने आठवर्णांचा जागर करावा. ज्याद्वारे आपल्या क्रांतिकारकांबद्दल आदरभाव व्यक्त करावा ज्यामुळे भारतीय स्वातंत्र्यांचे मोलही नव्या पिढीला समजावे, या भावनेतून अखिल भारतीय स्तरावरील एका चित्रकला स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले आहे. ही स्पर्धा सर्वांसाठी खुली आहे. या स्पर्धेतील विजेत्यांना सुमारे १६ लाख रुपयांची पारितोषिकेही देण्यात येणार आहेत. निर्माण प्रतिष्ठान या स्पर्धेचे आयोजक असून पुण्याच्या भारतीय विद्यापीठाचा कला विभाग सहयोगी आहे. स्वातंत्र्याचा अमृतमहोत्सव साजरा करण्याच्या उपक्रमांतर्गत ही स्पर्धा असून १ ऑगस्टपर्यंत स्पर्धकांना आपली चित्रे पाठवायची आहेत.

आठ गटांमध्ये ही स्पर्धा होणार असून इयत्ता १ ली ते १० वी पर्यंत आणि वय वर्षे ५१ पर्यंतचे तसेच त्यावरील वयोगटाचे स्पर्धकही यामध्ये सहभागी होऊ शकतील. ऑईल पेंटिंग, वॉटर कलर, अक्रेलिक आणि स्केच या माध्यमात चित्रे पाठवता येणार आहेत. प्रत्येक गुपसाठी १० पारितोषिके देण्यात येणार असून त्यासोबतच २५ विशेष पारितोषिके देण्यात येणार आहेत. विजेत्यांना रोख पारितोषिके आणि डिजीटल प्रमाणपत्र देण्यात येणार आहेत. सहभागी स्पर्धकांनाही सहभागाचे प्रमाणपत्र दिले जाईल. स्पर्धेनंतर देशातील काही मुख्य शहरांमध्ये स्पर्धेतील चित्रांचे प्रदर्शन भरविण्यात येणार आहे.

या स्पर्धेसाठी विषय खालीलपैकी निवडावयाचे आहेत.

- १) भारताच्या स्वातंत्र्ययुद्धातील कोणतीही घटना किंवा व्यक्तिमत्त्व/व्यक्तिमत्त्वे
- २) भारताच्या क्रांतिकारी चळवळीतील कोणतीही घटना किंवा व्यक्तिमत्त्व/व्यक्तिमत्त्वे
- ३) १९४७, १९६२, १९७१ आणि १९९९ च्या भारतीय लष्कराने लढलेल्या युद्धादरम्यानची कोणतीही घटना किंवा व्यक्तिमत्त्व/व्यक्तिमत्त्वे

स्पर्धेसाठी इच्छुकांनी आपली चित्रे ही चित्रकलेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या कागदावर काढावयाची आहेत. त्यासाठी असणारा आकार म्हणजे १/४ ड्रॉइंग शीट, किंवा कार्टिज पेपर असावा (त्याचा आकार २७.५ सेमी X ३७.५ सेमी इतका असेल)

स्पर्धेसाठी एकंदर ८ गट असून त्यांना सवलतीने स्पर्धा-प्रवेशमूल्यही ठरविण्यात आले आहे. त्यानुसार गट, वय निकष आणि स्पर्धा-प्रवेशमूल्य खालील प्रमाणे आहेत.

गट १	- इयत्ता पहिली ते चौथी	-	रुपये २५/-
गट २	- इयत्ता ५ वी ते ७ वी	-	रुपये २५/-
गट ३	- इयत्ता ८ वी ते १० वी	-	रुपये २५/-

गट ४	- वय २१ वर्षाखालील	- रुपये १००/-
गट ५	- वय ३१ वर्षाखाली	- रुपये १००/-
गट ६	- वय ४१ वर्षाखाली	- रुपये १००/-
गट ७	- वय ५१ वर्षाखाली	- रुपये १००/-
गट ८	- वय ५१ वर्षावर	- रुपये १००/-

स्पर्धेत सहभागी होण्यासाठी नोंदणी करावी लागेल त्यासाठी खालील वेबसाईटवर भेट द्यावी.

वेबसाईट - www.weoneevents.com या वेबसाईटवर जाऊन सहभागी होण्यासाठी तेथे आपले नाव रजिस्टर करावे लागेल. नाव, पत्ता तेथे रजिस्टर (नोंदणी) केल्यानंतर आपल्या चित्राची हार्ड कॉपी पुणे आणि मुंबई येथे पाठवावी लागेल. वेबसाईटवर जाण्यासाठी <http://rb.gy/iruonc> या लिंकवर जावे.

चित्राची हार्ड कॉपी पाठवण्यासाठी संपर्क -

पुणे पत्ता - ऑफबीट डेस्टिनेशन, ६ नेस्टकोन क्राऊन, १३८९ शुक्रवार पेठ, संगम साडी सेंटरच्या मागे, ऑफ बाजीराव रोड, पुणे ४११००२. मोबाईल क्रमांक - ८७६६०९७८८५.

मुंबई पत्ता - गुरु एंटरप्रायजेस, २३ त्रिमूर्ती कृपा, टिळक मंदिर रोड, पोस्ट ऑफिसजवळ, विलेपार्ले (पूर्व), मुंबई ४०००५७.

मोबाईल ९०८२३७५३८३.

चित्रे पाठविताना खाली दिलेल्या नियमांचे पालन व्हावे

- प्रत्येक प्रवेशकाने आपली माहिती ठळक अक्षरात द्यावी. त्यासाठी चित्राच्या मागील बाजूस सुस्पष्ट आणि ठळकपणे अक्षरे लिहावीत.
- त्यात नाव, नोंदणी क्रमांक (जो वेबसाईटवर नोंदवला गेला आहे तो नोंदवावा), मोबाईल क्रमांक, इमेल आयडी आणि पत्ता असावा.
- चित्र फ्रेम केलेले नसावे.
- चित्रासंबंधातील सर्व नोंदी निर्माण प्रतिष्ठानद्वारे वापरल्या जातील. त्या परत केल्या जाणार नाहीत.
- पुरस्कार प्रदर्शन आणि सोहळा पुण्यामध्ये होईल.
- सर्व सहभागींनी फक्त नोंदणीकृत पोस्टाने किंवा प्रतिष्ठित कुरिअर सेवेद्वारे प्रवेशिका पाठवल्या पाहिजेत
- पोस्टाने किंवा कुरिअर कंपनीद्वारे पार्सल हाताळताना कामात कोणत्याही प्रकारची हानी झाल्यास आयोजक जबाबदार राहाणार नाहीत.

जनसंपर्क

श्री. मोहन वेदपाठक

९२२३२७२५८७

अुत्कर्ष मंडळ विलेपारले

अुत्कर्ष मंडळ चौक, मालवीय मार्ग, विलेपारले (पूर्व), मुंबई - ४०००५७
दूरध्वनी : ९३७२४२९१७४

'आद्य सरसंघचालक डॉ. हेडगेवार ग्रंथगौरव पुरस्कार' ग्रंथगौरव पुरस्कार २०२१

'ग्रंथगौरव' या वैशिष्ट्यपूर्ण उपक्रमाचे हे २७ वे वर्ष !
ह्या वर्षी 'ग्रंथगौरव' हा पुरस्कार डॉ. माधवराव गाडगीळ
यांच्या 'उत्क्रांती - एक महानाट्य'
या ग्रंथाला देण्याचे ठरले आहे.

या कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान डॉ. माधव राजवाडे
हे भूषविणार आहेत.

दिनांक : रविवार, दि १० जुलै २०२२
वेळ : सायंकाळी ५.०० वाजता

स्थळ : संस्थेचे वातानुकूलित 'शानभाग सभागृह'
कार्यक्रम ठीक ५.०० वाजता सुरु होईल.
म्हणून आपण वेळेवर उपस्थित राहून
कार्यक्रम संपन्न करावा ही विनंती.

आपले स्नेहांकित,

श्री. धनंजय गोखले (अध्यक्ष)

श्रीमती अलका गोडबोले (कार्याध्यक्ष)

श्री. विद्याधर चक्रदेव / श्री. अजय सप्रे (कार्यवाह)

नाट्यरसिकांना आवाहन

नमस्कार,

'आम्ही नाटकवेडे' हा मुख्यत्वेकरून पूर्व पार्लेस्थित चोखंदळ नाट्यरसिकांचा समूह आहे. उत्तम आणि अभिजात नाटकांचा एकत्रित आस्वाद घेता यावा ह्या हेतूने एकत्र आलेली ही हौशी मंडळी आहेत. पार्ल्यांच्या दीनानाथ नाट्यगृहात ही नाटके पाहिली जातात. अधिकतम दराची, पुढच्या सातआठ रांगांतील तिकीटं मिळवून नाटक पाहण्यात सर्वोत्तम आनंद लाभतो अशी मतप्रणाली असणारी आणि हीच तिकीटं मिळेपर्यंत नाटक पाहण्याची आपली हौस दाबून ठेवणारी ही मनस्वी मंडळी आहेत.

आपल्याला ह्या नव्या संकल्पनेवर आधारित या समूहाशी जोडले जाण्याची तसेच नाटके पुढील सातआठ रांगांत बसून पाहण्याची इच्छा असेल तर आपल्याकरिता हा एक उत्तम पर्याय ठरू शकेल. तुम्ही ह्या समूहाचे सभासद होऊ शकता. आपण ५०० अनामत रक्कम (Refundable) भरल्यानंतर आपली सभासद म्हणून नोंदणी करता येईल आणि त्यानंतर जाहीर झालेल्या नाटकांपैकी आपल्याला हव्या त्या नाटकांची तिकीटे मिळू शकतील.

अनामत रक्कम घेण्यामागची आमची भूमिका आपल्यासाठी विशद करत आहोत. समजा आपण एखाद्या नाटकाची तिकीटे आरक्षित केली आणि काही कारणांस्तव ती घेऊ शकला नाहीत किंवा

नाटकाला यायला जमले नाही तर ती तिकीटे वाया जातात. अशावेळी त्या अनामत रकमेतून त्या तिकीटांचे पैसे वळते करता येऊन आयोजकांचे नुकसान टाळता यावे इतकाच त्या अनामत रकमेचा (Deposit) हेतू आहे.

आत्तापर्यंत सभासद झालेल्या १६० नाटकवेड्यांमध्ये आपल्याला जर सहभागी व्हायचे असेल तर **अनिल हर्डीकर ९८१९४२१८५८** यांच्याशी संपर्क साधावा. ही योजना अधिकाधिक नाट्यप्रेमींपर्यंत पोहोचावी म्हणून हा प्रपंच.

कळावे, लोभ असावा

आपले नम्र,
'आम्ही नाटकवेडे'

अटल सेवा केंद्र, मुंबई तर्फे जागतिक योग दिन साजरा

अटल सेवा केंद्र, मुंबई तर्फे जागतिक योग दिनाच्या निमित्ताने दरवर्षी योग शिबीर आयोजिण्यात येते परंतु यंदा आंतरराष्ट्रीय योगदिना सोबत, स्वातंत्र्याचे अमृत महोत्सवी वर्ष देखील असल्याने ह्या विशेष संयोगानिमित्त आम्ही मुंबई स्तरावर सूर्यनमस्कार स्पर्धा आयोजित करून विजेत्यांना नमो चषकाने गौरवांकीत करण्याचे ठरविले.

उपरोक्त नमूद स्पर्धा ही, ७ वयोगटांमध्ये महिला व पुरुषांकरीता वेगवेगळी आयोजिण्यात आली. दि.१९ व २६ जून रोजी संपन्न झालेल्या प्राथमिक फेरीमध्ये वय वर्षे ८ ते ६५ हून अधिक वयाच्या सुमारे ३०० हून अधिक स्पर्धकांनी मोठ्या हिरीरीने भाग घेतला. तसेच आंतर शालेय स्पर्धेत देखील १५० हून अधिक संख्येने विद्यार्थी-विद्यार्थिनी वेगवेगळ्या शाळांतर्फे सहभागी होत आहेत.

अंतिम फेरीसाठी पात्र ठरलेल्या सर्व स्पर्धकांची अंतिम फेरी रविवार ३ जुलै रोजी होणार असून, अंतिम फेरीत महिला गट ,पुरुष गट व तसेच शाळांमार्फत सहभागी विद्यार्थी विद्यार्थिनी असे एकूण २७५ स्पर्धक असतील.

अंतिम फेरी नित्यानंद म्युनिसिपल शाळा, कोलडोंगरी येथे महिलांकरीता आणि सावरकर केंद्र येथे पुरुषांकरीता तर पु. ल. देशपांडे सभागृह, लोकमान्य सेवा संघ, विलेपार्ले पूर्व येथे पुरुष गटासह, आंतरशालेय गटाकरिता संपन्न होणार आहे.

बक्षीस समारंभ लगेचच रविवार ३ जुलै रोजी दुपारी १२ वा. पु. ल. देशपांडे सभागृह , लोकमान्य सेवा संघ येथे संपन्न होणार असून, 'अटल सेवा केंद्र, मुंबई' तर्फे प्रत्येक वयोगटातील विजेत्यांना व इतर यशस्वी स्पर्धकांना सन्मान चिन्ह, रोख पारितोषिके, तसेच संपूर्ण स्पर्धेतून सर्वोत्कृष्ट महिला व पुरुष स्पर्धकास नमो चषक व रोख पारितोषिक देऊन गौरविण्यात येणार आहे.

विलेपार्ले व अंधेरी विभागातील काही संस्थांचा व योगाभ्यास प्रशिक्षकांचा तसेच 'खेलो भारत' स्पर्धेतील यशस्वी स्पर्धकांचा आणि विशेष करून प्रशासकीय सेवा स्पर्धेत यशस्वी तरुणांचा गौरव देखील ह्या निमित्ताने करण्यात येणार आहे.

आपला स्नेहांकित,

अभिजित सामंत

संचालक - अटल सेवा केंद्र

गडल

सा-या जगास आता विसरून जायचे
माझ्या-तुझ्यात, तू-मी हरवून जायचे!

तळहात ना मुलायम हे राहिले तसे
हातात हात तरिही हलकेच घ्यायचे!

आहेत स्वच्छ नजरा दृष्टी अधू जरी
आता पुन्हा नव्याने सारे बघायचे!

या अंगणात जेव्हा जमतील सावल्या
बिलगून एकमेका आधार व्हायचे!

कोणासमोर आता कण्हणे नकोच हे,
सा-याच जिवलगांना फसवून जायचे!

सदानंद डबीर.

"तसबीर" संग्रहातून.

विलेपारल्यातील जन्मदात्री : प्रसू

विलेपारले उपनगराच्या गेल्या दीडशे वर्षांच्या प्रगतीचा, विस्ताराचा आणि विशेषतः या उपनगराच्या समृद्ध समाज जीवनशैलीचा आरसा म्हणजे स्थापनेची शतकपूर्ती केलेल्या शिक्षण आणि सामाजिक संस्था, इथली ग्रंथालये आणि वाचन संस्कृति, इथले गायक-वादक-नाट्यकर्मी आणि संपन्न संगीत - रंगमंच संस्कृति. इथला सामान्य गुंतवणूकदार अर्थ विषयक घडामोडीं विषयी साक्षर आहे आणि इथला मतदार राजकीय परिस्थिती संदर्भात सजग आहे. हेच या उपनगराचे भवताल आहे.

मात्र उपनगराच्या या असाधारण आणि किंबहुना अपवादात्मक वैशिष्ट्यांचा परिचय इथे संपत नाही. इथल्या भवतालाच्या मखराची आरास, इथल्या अग्रणी महिलांच्या कर्तृत्वाने सजली आहे, प्रकाशित झाली आहे. विलेपारल्यातील अशा अग्रणी विदूषींचा परिचय या लेखमालेत आपण करून घेतो आहोत. या महिला शंभर ते ऐंशी वर्षांपूर्वी, उपनगराच्या जडण घडणीच्या काळांत इथे स्थायिक झाल्या. शैक्षणिक-सामाजिक-सांस्कृतिक विकासाबरोबरच व्यक्ति आणि कुटुंबाच्या स्वास्थ्य आणि प्रगतीसाठी आवश्यक अनेक आरोग्यसुविधा याच महिलांनी निर्माण केल्या होत्या आणि अजूनही करत आहेत.

डॉ सुमित्राबाई वाघ मॅटरनिटी होम हे विलेपारल्यातील पार्क रोडवर

असलेले नामवंत प्रसूतिगृह, नागरिकांत लोकप्रिय आहे. प्रसूती या संस्कृत शब्दाचा अर्थ आहे बाळाच्या जन्माची घटना आणि प्रसू म्हणजे बाळ जन्माला येण्यासाठी सहाय्य देणारी माता. या प्रसू शब्दाचा सामान्यतः प्रचलित असलेला दुसरा अर्थ आहे, जन्मदात्या आईला प्रसूतिच्या वेळी सहाय्य करणारी, प्रसूतितज्ज्ञ महिला. एका

डॉ सुमित्राबाई वाघ

दृष्टीने अनेक बालकांची जन्मदात्री म्हणून संबोधित करावे अशा प्रसूतितज्ज्ञ डॉ श्रीमती सुमित्राबाई नागेश वाघ, आपल्या आजच्या लेखातील अग्रणी विदूषी आहेत.

वर्ष १९०८ मध्ये श्री घनःश्याम देसाई यांच्या गौड सारस्वत कुटुंबात सुमित्राबाईंचा जन्म झाला होता. त्यावेळी वडील श्री देसाई कर्नाटकातील कारवारचे शहराचे

मामलेदार होते. सुमित्राबाईंचे प्राथमिक शिक्षण कारवारमध्ये झाले. वडिलांच्या निवृत्तीनंतर त्यांचे कुटुंब बेळगावमध्ये स्थायिक झाले होते. मुलींनी शिकावे, स्वावलंबी व्हावे असा प्रगतिक विचारांच्या वडिलांचा आग्रह होता.

वर्ष १९०६ मध्ये झालेल्या विलेपारले रेल्वे स्थानकाच्या स्थापनेच्या

साधारण २५ वर्षांनंतर, १९३०/३२ या दोन वर्षात, विलेपारल्यासह पश्चिम रेल्वेच्या उपनगर सेवेचे विद्युतीकरण झाले आणि उपनगर रेल्वे विजेवर धावू लागली. विलेपारल्यात नवीन नागरी वस्तीचा विस्तार होऊन ती झपाट्याने प्रगत होत होती. वर्ष १९२१ मध्ये विलेपारले पूर्व उपनगराची लोकसंख्या ७००० हजार होती. दहा वर्षांनंतर १९३१ मध्ये ती दुपटीने वाढून १५८६८ झाली आणि वर्ष १९४१ मध्ये पाच पटीने वाढून ३८४९३ इतकी झाली होती. विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीचा पन्नास वर्षांचा तो काळ, मुंबई शहर आणि अर्थातच विलेपारले पूर्व आणि पश्चिम या उपनगरांच्या वस्ती विस्ताराचा काळ होता. या काळांत नागरी सुविधांबरोबरच व्यक्ति आणि कुटुंबाच्या आरोग्याचा आणि कुटुंबातील विस्ताराचा - नव्या पिढीच्या आगमनाचा विचार होणे अगदी साहजिक होते.

वर्ष १९३० च्या सुमारास वयाच्या २२/२४ व्या वर्षी, सुमित्राबाई विलेपारल्यात आल्या होत्या. श्री शरयूप्रसाद माथुर हे तत्कालीन वेस्टर्न रेल्वे मध्ये सीव्हील इंजिनियर असलेले सज्जन गृहस्थ वर्ष १९१९ मध्ये पारल्यात स्थायिक झाले होते. पारल्यातील चित्तरंजन रोडवर पार्करोड सुरू होतो त्या कोपऱ्यावर त्यांनी वर्ष १९२७ मध्ये आपला 'किशोरी व्हीला' हा बंगला बांधला होता. त्या बंगल्याच्या तळमजल्यावरील एक खोली भाड्याने घेऊन, सुमित्राबाईंनी स्त्रियांच्या बाळंतपणांसाठी एका लेबररूमची व्यवस्था केली होती. नंतरच्या काळांत एक मान्यवर प्रसूतीगृह म्हणून लोकप्रिय झालेल्या

‘डॉ सुमित्राबाई वाघ मॅटरनिटी हॉस्पिटलची’ ती सुरुवात होती. आज त्या बंगल्याच्या जागेवर ‘सरयूकमल’ ही इमारत उभी आहे.

विलेपारले पूर्व आणि पश्चिम या उपनगरांत गेल्या दीडशे वर्षांपासून मुख्यतः मराठी आणि गुजराती भाषिक समाजाची वस्ती आहे आणि होती. प्रसूती करणारी डॉक्टर स्त्री असल्याने त्याकाळांत कानडी – कोंकणी – मराठी – गुजराती – हिंदी – इंग्लिश इतक्या भाषा अवगत असलेल्या डॉ सुमित्राबाईंना गर्भार स्त्रियांची प्रथम पसंती असे. कारवारी गौड सारस्वत ब्राह्मण कुटुंबाच्या संस्कृतीच्या तत्कालीन पद्धतीनुसार सुमित्राबाई नेहमी नऊवारी काच्याची साडी नेसत असत.

माथुरांच्या बंगल्यातील लेबररूमची जागा कमी पडू लागल्यामुळे, साधारण वर्ष १९३४/३५ च्या सुमारास, जवळच असलेल्या धैर्यवान

धैर्यनिवास – प्रार्थनासमाज रोडवरील धैर्यवान कुटुंबाचा जुना बंगला

कुटुंबाच्या धैर्यनिवास बंगल्यातील तळमजल्यावरील दोन खोल्या भाड्याने घेऊन सुमित्राबाईंनी आपल्या प्रसूतिगृहाचा विस्तार सुरू केला होता. शालेय शिक्षणानंतर सुमित्राबाईंनी आपला वैद्यकीय अभ्यासक्रम बी जे मेडिकल कॉलेज, पुणे (स्थापना १८७८) इथून पूर्ण केला होता.

सुमित्राबाई अनुभवी आणि कुशल प्रसूतितज्ज्ञ होत्या. गर्भारपणाचे योग्य दिवस भरल्यानंतर बाळाचा जन्म निसर्गतः व्हावा असा त्यांचा आग्रह असे. मात्र प्रसूतिच्या अडचणीच्या वेळी, मुंबईतील तत्कालीन नामवंत स्त्रीरोग चिकित्सातज्ज्ञ डॉ पुरंदरे, डॉ प्रधान, डॉ शिरोडकर यापैकी कोणीतरी ऑपरेशनसाठी येत असत. एक काळ असा आला की त्यांच्या प्रसूतिगृहात एकावेळी पंचवीस ते तीस गर्भार महिला दाखल होत असत. प्रसंगी अशा महिलांची सोय पॅसेजमध्ये करावी लागत असे. गुजराती भाषिक गर्भार महिलांच्या सोयीसाठी त्यांनी विलेपारले पश्चिमेकडील स्थानिक महिलांसाठी त्या परिसरात आपले कॅन्सल्टिंग रूम सुरू केले होते. प्रसूती नंतर महिला बाळाला घेऊन घरी गेल्यानंतर, तत्कालीन व्यवस्थेनुसार डॉ सुमित्राबाई त्यांना घरी जाऊन तपासत असत.

खूप तरुण वयांत मुंबईत येऊन स्वयंप्रेरणे आणि दूरदृष्टीने सुमित्राबाईंनी एकहाती आपल्या व्यवसायांत प्रगती केली होती. त्या स्वावलंबी आणि व्यवहार कुशल होत्या. शांतवृत्तीच्या समंजस आणि

प्रेमळ डॉक्टर म्हणून प्रसूती साठी येणाऱ्या महिलांमध्ये लोकप्रिय होत्या. पारल्याच्या भाजीबाजारात गेल्या की, ताई, माझी मुलं तुमच्याकडे जन्माला आली असे म्हणत महिला रस्त्यातच त्यांच्या पाया पडत असंत. सुमित्राबाईंच्या निगर्वी स्वभावाचे दर्शन असेच एका प्रसंगात झाले होते. एक दिवस कन्सलटिंग रूममध्ये काम सुरु करण्याआधी, बाहेर त्यांनी फुलवलेल्या बागेतील झाडांना त्या पाणी घालत होत्या. नेहेमीच्या पद्धतीनुसार त्यांनी काच्याची नऊवारी साडी नेसली होती. डॉक्टरी सल्ला घेण्यासाठी प्रथमच भेटायला आलेल्या एका गुजराती महिलेने त्यांना पाहिले आणि त्यांनाच विचारले.. डॉक्टर बेन क्यारे आवसे..!..सुमित्राबाई म्हणाल्या आपण अंदर बेसो, डॉक्टर बेन दस मिनिटमा आवि जसे...!! नऊवारी साडीमधील सुमित्राबाईंना त्यांनी ओळखले नसावे. सुमित्राबाई आत येऊन आपल्या रूममध्ये गेल्या आणि नंबरानुसार पेशंटना तपासण्याचे काम सुरु केले. थोडीशी उतावळी झालेली ती गुजराती महिला आत आली आणि थोड्या रागातच म्हणाली.. तमे अंदर सू करो छो..?.. डॉक्टर बेन क्या छे..?!.. सुमित्राबाईंनी शांतपणे त्या महिलेला समजावले .. हूं पोते डॉक्टर छु, आपण बेसो, नंबरप्रमाणे पेशंट मने मळवा आवे छे..!

सुमित्राबाई जितक्या प्रेमळ आणि मनमिळावू होत्या तितक्याच त्या स्वावलंबी - निर्णयक्षम - व्यवहार कुशल होत्या. वर्ष १९४७/५० या स्वातंत्र्यप्राप्ती नंतरच्या तीन-चार वर्षांच्या काळांत विलेपारल्यातील तीन मुत्सद्दी धनिकांच्या सहभागाने त्यांनी चार-पांच भूखंड खरेदी

केले होते. कालांतराने त्या भूखंडांवर सहकारी निवासी संकुलं निर्माण झाली. श्रद्धाशील वृत्तीच्या असल्याने सकाळची आन्हिके झाल्यावर विष्णुसहस्रनाम आणि श्री मंगेशाची पूजा करून त्यांचा दिवस सुरू होत असे. नियमित आणि शिस्तबद्ध व्यवहार, स्वाभिमान, खंबीरपणा, धोरणी आणि करारीवृत्ती ही सुमित्राबाईंच्या व्यक्तिमत्वाची अन्य वैशिष्ट्ये होती.

त्यांच्या स्वाभिमान आणि करारीवृत्तीचा परिचय देणारा एक प्रसंग, मोठाच नाट्यमय आहे. मोटार घेण्याचा विचार करताना त्यांनी त्यांचे बंधुसमान शेजारी श्री सरजूप्रसाद माथुर यांना कुठली मोटार घ्यावी असा सल्ला विचारला होता. त्यांच्या सल्ल्यानुसार त्या फोर्ड मोटर कंपनीच्या शोरूम मध्ये गेल्या होत्या. त्यांच्या नेहेमीच्या नऊवारी साडीच्या परिधानात, फोर्डची सर्वात उत्तम मोटार पहात असतांना, बाईंच्या परिधानाकडे बघून सेल्समन म्हणाला ही मोटार फार महाग आहे. तुम्हाला परवडणार नाही. या वाक्याने स्वाभिमानी सुमित्राबाई अस्वस्थ होऊन तिथून बाहेर पडल्या. त्यावेळी वॉकझॉल नावाची इंग्लिश बनावटीची मोटार उपलब्ध होती मात्र ती सर्वात महाग होती. सुमित्राबाईंनी ती मोटार विकत घेतली, ती घेऊन त्या प्रथम फोर्ड कंपनीच्या शोरूममध्ये आल्या. त्या सेल्समनच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्याला भेटल्या आणि आज मी ही मोटार विकत घेतली. तुमच्या सेल्समनमुळे तुम्ही आज एक चांगला ग्राहक गमावला आहे याची जाणीव त्यांना करून दिली. या घटनेतून, संवेदनशील सुमित्राबाईंच्या स्वाभिमान

आणि करारीवृत्तीचा परिचय आपल्याला होतो.

दर रविवारी या वॉकझॉल मोटरीतून, माथुर कुटुंबातील आणि आपल्या कुटुंबातील मुलांना घेऊन सुमित्राबाई जुहू किनाऱ्यावर फिरायला जात असंत. पाण्यात खेळून झाले की सांताक्रूझमधील वेलिंगटन स्टोअरला भेट ठरलेली असे. एस् व्ही रोडवरील आजच्या योको सीझलर्सच्या बाजूला हे दुकान अजूनही आहे. या दुकानात त्यावेळी परदेशी चॉकलेट, बिस्कटे, चीज मिळत असे. यावेळी कुटुंबातील मुलांमधे रमणाऱ्या सुमित्राबाई त्यांना आपल्या बालपणीच्या आठवणी सांगत असंत.

डॉ सुमित्राबाई वाघ मॅटरनिटी हॉस्पिटल - पार्क रोड विलेपारले

मुंबई उपनगर जिल्हा वर्ष १९५० च्या (एक्स्टेंशन ऑफ लिमीट्स) कायद्याच्या आधी, विलेपारले-अंधेरी-जोगेश्वरी या तीन गावांची

मिळून एक ग्रामपंचायत होती. नेहेमीच समाजाभिमुख राहणाऱ्या डॉ सुमित्राबाई काही वर्षे या ग्रामपंचायतीच्या सदस्य होत्या. आज पार्क रोडवर असलेल्या त्यांच्या मॅटरनिटी होमची जागा वर्ष १९५० मध्ये त्यांनी खरेदी केली आणि तिथे घर बांधले. तळमजला आणि पहिल्यामजल्यावरील प्रसूतिगृहाला त्यांनी शिशुमंदिर असे नांव दिले.

डॉ सुमित्राबाईंच्या परिचय लेखासाठी अभ्यास करतांना त्यांच्या कुटुंबातील सदस्यांशी संवाद झाला. सुमित्राबाईंची कारकीर्द जवळून पाहिलेल्या विलेपारल्यातील ऐंशी ते नव्वद या वयोगटातले नागरिकांचे सहकार्य मिळाले. वर्ष १९३७ मध्ये जन्म झालेले श्री विराग धैर्यवान आज पंच्याऐंशी वर्षांचे आहेत. पारले टिळक विद्यालयाच्या माध्यमिक शाळेच्या माजी मुख्याध्यापिका श्रीमती शुभाताई नाईक आज त्र्याऐशी वर्षांच्या आहेत. या दोन्ही पारलेकरांचा जन्म डॉ सुमित्राबाईंच्या धैर्यवान बंगल्यातील प्रसूतिगृहांत झाला आहे.

सुमित्राबाईंचे धाकटे बंधु डॉ मोहन देसाई त्यानंतर विलेपारल्यात स्थायिक झाले. परांजपे बालमंदिरा शेजारी असलेला पंचवटी बंगला त्यांनी बांधला होता. बंधुसमान असणाऱ्या श्री शरयूप्रसाद माथुर यांची धाकटी मुलगी सौ अंजली हिचा विवाह,

डॉ अंजलीबाई वाघ
डॉ सुमित्राबाईंची सून

सुमित्राबाईच्या मुलाचा मुलगा श्री गंगाप्रसाद यांच्याशी झाला. सुमित्राबाईच्या मार्गदर्शनानुसार सून डॉ अंजली यांनी वरळीच्या पोदार आयुर्वेदिक वैद्यकीय महाविद्यालयातून GFAM: Graduate of Faculty of Ayurvedic Medicine हा वैद्यकीय अभ्यासक्रम पूर्ण करून पदवी प्राप्त केली होती. डॉ सुमित्राबाईच्या पश्चात सून डॉ अंजली यांनी मॅटरनिटी होमचे व्यवस्थापन सांभाळले होते. त्यांचा मुलगा, डॉ सुमित्राबाईचा नातू डॉ तुषार, नातसून डॉ अंजली तुषार आणि पणतू डॉ चिराग, आज सुमित्राबाईचा वारसा पुढे चालवत आहेत.

विलेपारल्याच्या समाजजीवनाला प्रभावित करणारी – आरोग्यसंपन्न करणारी ही कर्तृत्ववान अग्रणी विदूषी अल्पायुषी ठरली. १ डिसेंबर १९६३ रोजी वयाच्या केवळ पंचावन्नाव्या वर्षी सुमित्राबाईंनी अखेरचा श्वास घेतला. उद्यमशील आणि कर्तबगार महिलांचा आदर्श असलेल्या विलेपारल्यातील डॉ सुमित्राबाई वाघ या अष्टपैलू अग्रणी विदूषीने आपल्या आरोग्यसेवेतील मूलभूत कार्य आणि कार्यशैलीने, पारलेकरांच्या घराघरांत जन्मदात्री प्रसू अशी त्यांची आठवण चिरंतन केली आहे.

योगायोग असा की १ जुलै हा डॉ सुमित्राबाईंची सून डॉ अंजली गंगाप्रसाद वाघ (डॉ तुषार आणि सर्व भावंडांची आई) यांचा जन्मदिवस आहे आणि याच दिवशी त्यांच्या सासुबाईंचा हा परिचय

लेख प्रकाशित होतो आहे. सर्व वाघ कुटुंबीय आणि डॉ सुमित्राबाई वाघ मॅटरनिटी होमच्या सर्व सहकारी आणि कर्मचाऱ्यांना अनेकानेक शुभेच्छा...!!

अरुण फडके- ७४००१७३६३७
१९, अमिता सोसायटी, कान्होजी आंग्रे मार्ग,
कोलडोंगरी, अंधेरी (पूर्व), मुंबई ४०० ०६९

अर्थवेध - लोकमान्यांच्या दृष्टीकोनातून

लोकमान्य शताब्दी व्याख्यानमालेचे बारावे पुष्प दिनांक १८ जून, २०२२ रोजी संस्थेच्या पु. ल. देशपांडे सभागृहात संपन्न झाले. या दिवशी सारस्वत बँक प्रायोजित या व्याख्यानमालेत 'अर्थवेध' हा विषय होता.

लेखक, अभिनेता, अर्थतज्ञ श्री. दीपक करंजीकर यांनी लोकमान्यांच्या दृष्टीकोनातील अर्थकारण आजही प्रेरणादायक असल्याचे सांगितले. सर्वसामान्यांना अर्थकारणाची जाण यावी यासाठी तत्ववेत्ते, राष्ट्रप्रेमी लोकमान्य टिळकांनी अर्थकारण व्यवस्था उभी केली. जनतेला अर्थसाक्षर करण्यास, त्यांच्यात क्रयशक्ती बिंबविण्यास लोकमान्य सज्ज झाले. त्यांचे म्हणणे होते - अर्थकारणापेक्षा राजकारणाला महत्व दिलेल्या देशास दैन्यावस्थेस

सामोरे जावे लागेल म्हणूनच श्री. दीपक करंजीकर यांनी सांगितले, आजही लोकमान्यांची चतुःसूत्री आपल्यास दिशा दाखविते. स्वराज्य म्हणजे देशाची स्थिर अर्थव्यवस्था, स्वदेशी म्हणजे आत्मनिर्भर, राष्ट्रीय शिक्षण म्हणजे आर्थिक भूगोलाचा अभ्यास, जनजागृती, बहिष्कार म्हणजे स्वतःच्या तत्वांना जाणून इतर तत्वांवर बहिष्कार. हा विचारच एक झंझावात आहे. संस्थेचे अध्यक्ष आणि अर्थतज्ञ श्री. मुकुंद चितळे यांनी आपण सुराज्याची संकल्पना पुढे न्यावी, सामाजिक संस्था म्हणून आत्मपरीक्षण करावे, सर्वांना लोकमान्यांच्या विचारप्रणालीत पुढे न्यावे असे सांगितले. अर्थतज्ञ उदय तारदाळकर यांनी आभार प्रदर्शन केले आणि टिळकांच्या आयुष्यातील एक महत्वाचा किस्सा सांगून 'अर्थवेध' घेणारी ही दोन तज्ञ व्यक्तिमत्त्वे हे आपले भूषण आहे. सारस्वत बँकेच्या प्रायोजकत्वाबद्दल मनःपूर्वक आभार मानले आणि कार्यक्रमाची सांगता झाली.

समत्वं योग उच्चते

२१ जून हा आंतरराष्ट्रीय योग दिन! या निमित्ताने नानाविध क्षेत्रातून अनेक माध्यमातून याला लहान मुलांपासून (वय वर्षे ८ नंतर) ते वृद्धांपर्यंत प्रतिसाद मिळतो. विद्यार्थ्यांपासून प्रौढांपर्यंत सर्वांना यात सहभाग घ्यावासा वाटतो. आरोग्याबद्दल सजगता असेल तर ती वर्षानुवर्षे टिकण्यास हवी. लोकमान्य सेवा संघ, पारले ही संस्था तज्ञ योग शिक्षकांकडून योग वर्ग अनेक वर्षे चालवीत आहे. २१ जून २०२२ रोजी संस्थेच्या पु. ल. देशपांडे सभागृहात सायंकाळी ५ वाजता या योग वर्गातील विद्यार्थ्यांनी दाखवलेली तीन विभागातील प्रात्यक्षिके ही झलक होती. यानंतर योग विद्या निकेतनचा जीवन गौरव पुरस्कार प्राप्त झालेले श्री. मधुसूदन साठे यांनी प्रथितयश योग शिक्षकाच्या भूमिकेतून आपल्या विद्यार्थ्यांसह सर्वांसाठी प्रात्यक्षिके घेतली. महत्वाचा मुद्दा असा की श्री. मधुसूदन साठे यांचे प्रत्येक क्रियेसाठी

असलेले विश्लेषण आणि सुबक हालचालींवर नियंत्रण श्रोत्यांवर छाप पाडून गेले. म्हणूनच योगाबद्दल म्हटलं जात ना समत्वं योग उच्यते !! आपली शारीरिक-मानसिक संतुलन साधण्याची प्रक्रिया या योगाच्या प्रात्यक्षिकातून होते. यासाठी प्रत्येकाने लक्षात ठेवावयाची चतुःसूत्री आहे.

- १) अभ्यास- योग शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाखाली शिकलेली विद्या अभ्यासिल्यानंतर त्याचं फळ मिळतंच.
- २) अवलोकन क्षमता - काही कारणास्तव काही जणांना आकलन होण्यास वेळ लागला तर मधुर्जीसारखे शिक्षक असतात. असे शिक्षक आपल्या विद्यार्थ्यांच्या क्षमतेप्रमाणे त्यास ज्ञान देतात.
- ३) सराव - ही वैयक्तिक बाब असली तरी आपणच आपल्यास फसविले तर आपली हारच आहे. सरावाने आपण प्रगत होत जातो हे विद्यार्थ्यांनी लक्षात घ्यावे.
- ४) सातत्य - अभ्यास ही गोष्ट सातत्याने व्हायला हवी. सातत्याने ती आपणास येते. रोज आपण शिकतच असतो अशा अनेक बाबी सांगून श्री. साठे यांनी सांगता केली.

लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय

Date	Name & Address	Remarks
01/07/22	श्यामराव प्रामोनीनाथराव शोध.	अव्यक्त मान्य प्रामोनीनाथराव श्यामराव प्रामोनीनाथराव श्यामराव प्रामोनीनाथराव शारिरिक मानसिक शोध कल्प शोध शोध शोध शोध व आराग्याची शोध शोध कार्य शोध शोध शोध शोध शोधना शोध.

Date	Name & Address	Remarks
01/07/22	Vijay M. Merchant	I sincerely thank the Committee of the Lokmanya Seva Sangh for giving me the opportunity of spending a most delightful evening with the cricket enthusiasts of Vile Parle. Vijay Merchant.

लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय

Date.	Name & Address.	Remarks.
	<p>१. अ. वरवीकर यांच्या वया ९०मानाच्या वेळी शिरोधातकी स आज असता येई. लोकमान्यांच्या स्मारका साठी स्थापन केलेल्या टिंक मंत्रीराया गोरनवे होल पाहल्याच्या सुयोग आला. त्या होल मध्ये वसले असता येई. लोकमान्या साठी एवढे सुंदर स्मारक उभारल्या व इतर गिरे पावलेच्या क्षेत्रामात अशांच्या टिंक पेमाचे स्मारक कोठेच नसत होते. लोकसेवेच्या काय साठी महाराष्ट्रात असे सुंदर निवडणूक व आनुवंशिक सादनांनी युक्त असे होले मितवचने, भाविक, प्रमाणित विपत्तीक विपत्ती पाहिले आहे. त्या होल या दृष्टिने त्यांचे उर्वरक वाढवून देणे भावी समभूत आहे.</p>	
	<p>अ.जी.सोरोदार २०२१/२०.</p>	

Date.	Name & Address.	Remarks.
	<p>लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय १. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय २. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ३. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ४. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ५. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ६. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ७. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ८. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय ९. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय १०. लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय</p>	
	<p>अ.जी.सोरोदार २०२१/२०.</p>	

लोकमान्य सेवा संघाला भेट दिलेल्या काही मान्यवरांचे अभिप्राय

Date.	Name & Address.	Remarks.
- 30	सी. सुरेश्वर शि. मंगळीत मंगुरसर, मुंबई. २	आज देवी आरंभकार मूल्यात घेऊन निमित्ताने ही संस्था पाहिली परंतु संलग्न नव्हता. संस्थेतर्फे भ्रष्टी मं. पांगरी वाल्. माहे. निरोधक आयुक्तरी (सरत्री) मंडळ कार माहे. माहे. काय. करीत आहे. असा संस्थेची महत्वाची होणे।

Date.	Name & Address.	Remarks.
17/30	ल. म. गोपाळकर	मी आज सनी संस्थेत दिनांक १०/३०/२२ दिवस. सनी ३०/३०/२२ संस्थेत आलीत ३०/३०/२२ ही संस्थेत आलीत ३०/३०/२२ ही संस्थेत ३०/३०/२२ ही संस्थेत ३०/३०/२२ ही संस्थेत ३०/३०/२२ ही संस्थेत

पुरस्कार प्रदान सोहळा आणि त्या पलीकडे !

मिलिंद जोशी – एक अद्भूत रसायन ! संगीतकार, गायक, चित्रकार, कवी, समीक्षक अशा विविध छटा असलेले हे व्यक्तिमत्त्व. याचा थांगपत्ता लागत नाही. कै. मोरेश्वर पटवर्धन गीत काव्य पुरस्काराच्या निमित्ताने प्रथमच या व्यक्तिमत्त्वास साहित्यिक पुरस्कार देऊन गौरवले गेले. पारदर्शक मनाचा, संवेदनशील भाषेचा, जीवनावर प्रेम करणारा, कधी कधी स्वप्न पहाणारा हा कवि 'भान' मध्ये व्यक्त होतो. 'देव' मध्ये हा सत्य बोलतो. सर्वात अप्रूप म्हणजे 'असंच होतं ना तुलाही'

हा पहिला काव्यसंग्रह मिलिंद या व्यक्तिच्या स्वलेखणीतून उतरला आहे. सुंदर अक्षर, जाणीवेच्या प्रवाहात सतत वाहत ठेवणारा हा कवि आपल्यास भावतो तो त्याच्या निरागस मनामुळे! यात संदर्भ आहे तो वास्तव जीवनाचा आणि विचार आहे तो फक्त प्रांजळपणे आपल्यासमोर ठेवण्याचा.

श्री. हर्षद मोरेश्वर पटवर्धन यांनी २००७ साली आपले वडील कै. मोरेश्वर श्रीधर पटवर्धन यांच्या स्मरणार्थ देणगी दिली. कै. मोरेश्वर पटवर्धन, 'कविताश्री' मासिकाचे संपादक होते. या देणगी रकमेच्या व्याजातून एखाद्या कवी वा गीतकाराला वडीलांच्या नावे 'कै. मोरेश्वर पटवर्धन गीत काव्य पुरस्कार' द्यावा अशी त्यांची इच्छा होती. यावेळच्या पुरस्कारासाठी दोन परीक्षक नेमण्यात आले होते. श्री. सदानंद डबीर आणि प्रा. केशव परांजपे यांनी पुरस्कारासाठी काव्य संग्रह निवडीचे काम केले. लोकमान्य सेवा संघाच्या श्री. वा. फाटक ग्रंथसंग्रहालयातर्फे कै. मोरेश्वर पटवर्धन हा पुरस्कार श्री. मिलिंद जोशी यांच्या 'असंच होतं ना तुला ही' या स्वलिखित काव्यसंग्रहास प्राप्त झाला.

हा पुरस्कार त्यांना गौरवशाली वाटला याही पेक्षा या व्यक्तिमत्त्वातील सृजनता आम्हां सर्वांना भावली. भावनेची प्रांजळता जाणवली. शब्दांचे मनाला भिडलेपण आमच्या मनांना व्यथित करून गेले. आम्ही त्यांच्या संवेदनशील मनाने पुन्हा एकदा श्रीमंत झालो! पुरस्कारापलीकडील मिलिंद जोशी हे व्यक्तिमत्त्व आम्हाला भावलं !

लोकमान्य सेवा संघ पार्ले सर्वसाधारण सभा आणि नवी कार्यकारिणी

रविवार दिनांक २६.०६. २०२२ रोजी लोकमान्य सेवा संघ पार्ले सर्व साधारण सभा संपन्न झाली.

तसेच संघाची नवीन कार्यकारिणी निर्वाचित झाली. यावेळी डिजिटल मतदान घेण्यात आले.

ज्यामध्ये ३३२ सभासदानी भाग घेतला. डिजिटल मतदान पद्धत यशस्वी करणारे श्री बागूल यांचा सन्मान करताना उपस्थित श्री तारदाळकर, निवडणूक अधिकारी म्हसकर, दीपक घैसास आणि अलोक हर्डेकर.

लोकमान्य सेवा संघाची शतक महोत्सवी वर्षातील कार्यकारिणीची त्रैवार्षिक सभा २६ जून २०२२ रोजी झाली. ह्या वेळच्या निवडणुकीचे वैशिष्ट्य म्हणजे बदलत्या काळानुसार ही निवडणूक संगणकाद्वारे घेण्यात आली. संघाच्या घटनेप्रमाणे वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या दिवशी ही निवडणूक सकाळी १० ते संध्याकाळी ४.३० पर्यंत होती आणि निवडणुकीची मतमोजणी अवघ्या २० मिनिटात पूर्ण झाली. संगणकाद्वारे निवडणूक घेण्यासाठी संघाच्या माहिती तंत्रज्ञान शाखेचे कार्यवाह श्री शरद बागूल ह्यांनी दोन महिने अविरत मेहनत घेतली.

संघाच्या नव्या कार्यकारणीत खालील १६ सदस्य आहेत:

कार्याध्यक्ष – श्री. उदय तारदाळकर

कार्योपाध्यक्ष – श्री आलोक हर्डीकर

कोषाध्यक्ष – श्री. महादेव भिडे

संघकार्यवाह – श्री. महेश काळे

संघकार्यवाह – डॉ. रश्मी फडणवीस

सर्वश्री विवेक आचार्य, मुकुंद फाटक, अतुल गोखले, अरुण सोहोनी, लोकेश तारदाळकर, सुजित वायंगणकर.

सर्वश्रीमती लिना बर्वे, प्रीती पटवर्धन, संगीता साने, मृदुला दातार, जुई बाग.

पाटिविअ चा दिमाखदार शताब्दी सांगता समारंभ !

गुणवत्तापूर्ण शिक्षणासाठी संपूर्ण महाराष्ट्राला सुपरिचित असलेल्या पार्ले टिळक विद्यालय असोसिएशन आणि पार्ले टिळक विद्यालय मराठी शाळेने गत वर्षी १०० वर्षे पूर्ण केली. ९ जून १९२१ रोजी पार्ल्यातील देशभक्त नागरिकांनी लोकमान्य टिळकांच्या स्मृती जतन करण्यासाठी शैक्षणिक संस्थेची स्थापना केली. त्याचवेळी पार्ले टिळक विद्यालय ही मराठी माध्यमाची शाळा सुरू केली . आज पार्ले टिळक विद्यालय असोसिएशनच्या पाच शाळा, तीन महाविद्यालये आणि १ व्यवस्थापन संस्था आहे.

९जून २०२० ला संस्थेने शतकमहोत्सवी वर्षात प्रवेश केला. परंतु कोरोनामुळे प्रत्यक्ष कार्यक्रम होऊ शकला नाही. अश्या परिस्थितीत

दोन वर्षे संस्थेच्या शाळा व महाविद्यालयांनी विविध कार्यक्रम निरनिराळ्या आभासी माध्यमांद्वारे यशस्वीरित्या आयोजित केले. या सर्वांचा समारोप संस्थेच्या लौकिकास साजेल अश्या भव्य शताब्दी सांगता सोहळ्याने झाला.

पार्ले टिळक संस्थेत शैक्षणिक क्षेत्रात संपूर्ण महाराष्ट्राचं नेतृत्व करण्याची क्षमता आहे असे गौरवोद्गार , उच्च व तंत्र शिक्षण मंत्री मा.श्री. उदय सामंत यांनी काढले. पाटिविअ च्या शताब्दी सांगता सोहळ्यात ते बोलत होते. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणासाठी संपूर्ण महाराष्ट्राला सुपरिचित असलेल्या पार्ले टिळक विद्यालय असोसिएशन आणि पार्ले टिळक विद्यालय मराठी शाळेने गत वर्षी १०० वर्षे पूर्ण केली. शताब्दी सांगता निमित्त संस्थेच्या १०१ व्या वर्धापनदिनी म्हणजे ९ जून २०२२ रोजी भव्य सोहळ्याचे आयोजन केले होते. पार्ले टिळक विद्यालय मराठी शाळेच्या प्रांगणात सुमारे २००० लोक बसू शकतील एवढ्या क्षमतेचा सुंदर मंडप उभारण्यात आला होता. तर १००

कलाकार एकावेळी आपली कला सादर करू शकतील इतका मोठा मंच तयार केला होता. आकर्षक पुष्परचना करून तो सुशोभित केला होता. ध्वनि आणि प्रकाशाच्या अत्याधुनिक यंत्रणांचा वापर करण्यात आला होता. या ऐतिहासिक प्रसंगी संस्थेच्या सर्व शाळा आणि महाविद्यालयांच्या इमारतींवर सुंदर रोषणाई केली होती. या समारंभाच्या संपूर्ण आयोजनात परंपरा आणि आधुनिकता यांचा

सुयोग्य मेळ साधला होता.

सकाळी झालेल्या सत्रात पाटिवि मराठी माध्यमिक शाळेच्या माजी विद्यार्थिनींनी एक खास शताब्दी सांगता सोहळा गीत सादर केले . ह्या गीताला स्वरसाज दिला आहे शाळेच्या संगीत शिक्षिका वंदना कुलकर्णी यांनी तर मुख्याध्यापिका लतिका ठाकूर यांनी हे गीत शब्दबद्ध केले आहे.

यावेळी मराठी शाळेचे माजी विद्यार्थी भारतीय हवाई दल प्रमुख मा.श्री. प्रदीप नाईक (निवृत्त), उच्च व तंत्र शिक्षण मंत्री मा. श्री. उदय सामंत हे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते. भारतीय हवाईदल माजी प्रमुख प्रदीप नाईक यांच्या प्रेरणादायी व्यक्तिमत्वाने आणि भाषणाने उपस्थित विद्यार्थी भारावून गेले. मराठी शाळेला १०० वर्षे पूर्ण झाली या निमित्ताने शाळेच्या प्रवेशद्वाराचे नूतनीकरण केले आहे तसेच १०० वर्षांचा इतिहास डिजिटल स्वरूपात शाळेच्या लॉबीमध्ये उपलब्ध करण्यात आलेला आहे. तसेच विद्यार्थ्यांना संरक्षण दलात जाण्याची प्रेरणा मिळावी या हेतूने शाळेत एक विशेष शौर्य कक्ष तयार करण्यात आलेला आहे. या सर्वांचे उद्घाटन प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते झाले..

तर संध्याकाळच्या कार्यक्रमात राज्यपाल मा. श्री. भगतसिंह कोश्यारी, पदमविभूषण डॉ. रघुनाथ माशेलकर हे उपस्थित होते. या वेळी मंचावर पाटिविअचे अध्यक्ष श्री अनिल गानू, कार्यवाह दिलीप

पेठे , संचालिका आणि मुंबई विद्यापीठाच्या माजी कुलगुरू डॉ. स्नेहलता देशमुख उपस्थित होत्या. याप्रसंगी पाटिविअ शताब्दी गौरव ग्रंथाचे प्रकाशन माननीय राज्यपालांच्या हस्ते झाले. संस्थेच्या आजवरच्या १०० वर्षांच्या वाटचालीचा आढावा या ग्रंथात घेतला आहेच. तसेच संस्थेच्या सर्व शाळा व महाविद्यालयांमधील वर्तमान सोयीसुविधा, शैक्षणिक प्रगती, विद्यार्थ्यांची लक्षवेधक कामगिरी अश्या अनेक विषयांवर विद्यमान संस्थाप्रमुखांनी लेख लिहीले आहेत. अनेक दुर्मिळ जुनी छायाचित्रे आणि कागदपत्रेही या ग्रंथात समाविष्ट केली आहेत. या ग्रंथाच्या रूपाने ऐतिहासिक मूल्य असलेला दस्तावेज संस्थेने पुढील पिढीसाठी तयार करून ठेवला आहे.

याप्रसंगी बोलताना राज्यपाल श्री भगतसिंह कोश्यारी यांनी पाटिविअ सारख्या केवळ शिक्षण नाहीतर संस्कार देणाऱ्या संस्थाच उत्तम नागरिक घडवू शकतात असे सांगितले. तर पद्मविभूषण माशेलकरांनी पाटिविअ चे कौतुक करत संस्थेला परत भेट देण्याचे आश्वासन दिले.

तिसऱ्या सत्रात संस्थेच्या सर्व शाळांचे माजी मुख्याध्यापक आणि सर्व महाविद्यालयांच्या माजी प्राचार्यांचा विशेष सन्मानचिन्ह देऊन संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांच्या हस्ते गौरव करण्यात आला.

या विशेष दिवसाचा शेवट संस्थेच्या विविध शाळातील आणि महाविद्यालयातील सुमारे ३०० विद्यार्थ्यांनी एकत्र येवून तयार

केलेल्या समूह वादन, गायन, नृत्य आणि नाटक या अतिशय बहारदार कला गुण दर्शनाच्या कार्यक्रमाने झाला. पार्लेकरांसाठी हा सोहळा अत्यंत जिव्हाळ्याचा असल्याने या कार्यक्रमाला सर्वच क्षेत्रातील मान्यवर नागरिकांची मोठ्या प्रमाणात उपस्थिती लाभली.

संस्थेचे सर्व पदाधिकारी ,संचालक, सर्व संस्था प्रमुख, शिक्षक, कर्मचारी आणि अनेक आजी आणि माजी विद्यार्थी यांनी घेतलेल्या अपार मेहनतीमुळे हा कार्यक्रम यशस्वी झाला आणि पार्लेकरांच्या तो सदैव स्मरणात राहिल अश्या भावना अनेक उपस्थितांनी यावेळी व्यक्त केल्या.

हा संपूर्ण सोहळा पाटिविअ च्या यूट्यूब वाहिनीवर उपलब्ध आहे. आजपर्यंत दहाहजारांहून अधिक दर्शकांनी ह्या कार्यक्रमाच्या चित्रफिती पाहिल्या आहेत.

जान्हवी खांडेकर

मुख्य समन्वयक

पार्ले टिळक विद्यालय असोसिएशन

सूक्तिसुधा कालिदासस्य...

नेमेचि येणारा पावसाळा सुरु होऊन आषाढाचा पहिला दिवस आला की कालिदासाचे स्मरण झाल्यावाचून राहत नाही. वर्षानुवर्षे कालिदासाच्या साहित्याचे अभ्यासक त्याच्या मोजक्याच पण असामान्य साहित्यकृतींची वैशिष्ट्ये

आपापल्या दृष्टिकोनातून लिहिताहेत, सांगताहेत; पण वाचक, श्रोते पुन्हा पुन्हा त्यांचा आनंद घेतच आले आहेत. रघुवंश, कुमारसंभव ही दोन महाकाव्ये, अभिज्ञानशाकुंतल, विक्रमोर्वशीय आणि मालविकाग्निमित्र ही तीन नाटके तसेच मेघदूत व ऋतुसंहार ही दोन खंडकाव्ये अशा केवळ सातच अजरामर ग्रंथांच्या लेखनाने कालिदासाने असामान्य प्रतिभेचा महाकवी हे स्थान प्राप्त केले. कालिदासाच्या साहित्यात विखुरलेली अनेक सुवचनेही विख्यात आहेत, पण जे जे सुंदर असते त्याचा पुनःपरिचय सुद्धा आनंद देतोच म्हणून त्यांतील मोजक्या तीन उदाहरणांचा आस्वाद घेऊ.

शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्। हे सुवचन कालिदासाच्या कुमारसंभवम् या महाकाव्यात आलेले आहे. हे महाकाव्य शंकर आणि पार्वती यांचा विवाह आणि त्यांचा ज्येष्ठ पुत्र कार्तिकेय याचा जन्म या कथानकावर

आधारलेले आहे, म्हणून कुमारसंभवम् असे शीर्षक! ह्या सुवचनाची पार्श्वभूमी अशी- हिमालयाची कन्या पार्वती हिने शिवशंकराशी विवाह करण्याचा निश्चय केला होता. पण शंकर आपल्याशी लग्न करण्यास तयार होईल का याची तिला चिंता होती. म्हणून शंकराला प्रसन्न करून घेण्यासाठी तिने उग्र तपश्चर्या करण्याचे ठरवले. तपाच्या खडतर आचरणात तिने अन्नपाणीही वर्ज्य केले. ती खूपच कृश झाली, तिची सुंदर कांती कोमेजून गेली. तरीही तिने दृढनिश्चयाने तप सुरूच ठेवले. अखेर शंकराने तिची परीक्षा घेण्यासाठी मुनिवेषात तिची भेट घेतली. त्यावेळी शंकराने तिला विचारले,

अपि क्रियार्थं सुलभं समित्कुशं
जलान्यपि स्नानविधिक्षमाणि ते।
अपि स्वशक्त्या तपसि प्रवर्तसे
शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्॥

तुला धार्मिक क्रिया करण्यासाठी कुश गवत सहजपणे मिळते आहे ना? स्नान करण्यासाठी चांगले पाणी मिळते आहे ना? तू स्वतःच्या शक्तीइतकेच तप करते आहेस ना? शरीर हेच धर्मसाधनेचे पहिले साधन आहे.

पुढे मग त्या मुनीने शंकराची निंदा सुरू केली. तो कसा गरीब आहे, स्मशानात राहतो, गळ्यात सर्प बाळगतो, कातड्याची वस्त्रे घालतो इत्यादी सांगून त्याने पार्वती आपल्या निश्चयावर किती ठाम राहते ते पाहिले. परंतु पार्वती शंकराचे श्रेष्ठत्व जाणून होती त्यामुळे तिचा निश्चय ढळला नाही आणि मग शंकर प्रसन्न होऊन त्यांचा विवाह झाला.

पार्वतीला शंकराने शारीरिक शक्तीचे जे महत्त्व या लहानशा सुभाषितातून सांगितले ते सर्वांसाठी आजही मार्गदर्शक आहे. मनुष्याला त्याचे धर्माचरण म्हणजेच जीवनकर्तव्य उत्तम प्रकारे पार पाडावयाचे असेल तर पहिले साधन त्याचे शरीर आहे, **The body is the foremost instrument for all good deeds.** म्हणूनच अखिल भारतीय आयुर्विज्ञान संस्थान - **All India Institute of Medical Sciences (AIIMS)** या संस्थेचे शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् हे बोधवाक्य आहे.

कालिदासाचे मेघदूत, जे आषाढाच्या पार्श्वभूमीवर रचलेले आहे त्यात आलेले पूर्णता गौरवाय। हे सुभाषित मुंबईतील अग्रगण्य अशा साठ्ये महाविद्यालयाचे बोधवाक्य आहे. मेघदूतात रामगिरी ते अलकानगरी ह्या मार्गात अनेक डोंगर, नद्या, वने येतात. कालिदासाने एक सूत्र यात ठेवले आहे की, मेघ प्रवास करता करता आपल्यातील पाण्याचा वर्षाव खाली भूमीवर करतो आणि वाटेत जेव्हा जेव्हा एखादी नदी लागते तेव्हा तिथे काही काळ थांबून तिचे पाणी प्राशन करून पुन्हा पुष्ट होतो. ह्या सूत्राला धरून असलेले नर्मदा नदीचे वर्णन ज्या पद्यपंक्तींमध्ये आले आहे त्या अशा:

तस्यास्तिकैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिः।

जम्बूकुंजप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः।

अन्तःसारं घन तुलयितुं नानिलः शक्यति त्वाम्

रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय॥

हे मेघा, रिक्त झालेला तू, तिचे (नर्मदेचे) वनगजांच्या मदाने कडवट वास येणारे, जांभुळवनातून अडखळत जाणारे पाणी पिऊन घे आणि पुढे जा. मग आतून भरलेल्या तुला वारा खेचून नेणार नाही कारण रिक्त असलेला नेहमी हलका असतो आणि भरीव असलेला गौरवास पात्र असतो.

इथे शेवटची ओळ एक त्रिकालाबाधित सत्य सांगून जाते की ज्याच्याजवळ काहीच ज्ञान नसते त्याला कोणीही मान देत नाही तर जो परिपूर्ण असतो, तोच गौरविला जातो. विद्यार्थ्यांनीच नव्हे तर सर्वांनीच प्रेरणा घ्यावी असे हे बोधवाक्य आहे.

आणखी एक उदाहरण देता येईल ते अभिज्ञानशाकुंतल ह्या नाटकातील. प्रसंग आहे राजा दुष्यन्ताला शकुंतलेचे प्रथम दर्शन होते तेव्हाचा. दुष्यन्ताच्या मुखातून आलेल्या ओळी अशा:

सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं,
मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति।
इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्॥

शेवाळाने वेढलेले कमळही सुंदर दिसते, चंद्रावरचा डाग जरी मलिन असला तरी तो चंद्राची शोभा वाढवतो. ही सुंदरी वल्कले नेसलेली आहे तरी त्यामुळे अधिकच सुंदर दिसत आहे. कारण ज्या आकृती मुळातच सुंदर आहेत त्यांना काहीही शोभून दिसते.

इथे शेवटच्या ओळीतील विचार कोणालाही पटेल असाच आहे. जातीच्या सुंदराला काहीही शोभते!

लहान बालक कशाही परिस्थितीत जन्माला आले असले तरी ते सुंदरच असते असे मानून त्याचा सांभाळ करणारी वात्सल्य ट्रस्ट ही संस्था अनेकांना माहीत असेल. त्या संस्थेने आपले बोधवाक्य म्हणून सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यम् ही ओळ निवडली आहे.

कालिदासाच्या उपमा खूपच नावाजल्या जातात. पण वरील उदाहरणे अर्थान्तरन्यास अलंकारावरचे कालिदासाचे प्रभुत्वही दर्शवतात. अर्थान्तरन्यास म्हणजे काय? तर एखाद्या सामान्य विधानाच्या समर्थनासाठी विशेष उदाहरण देणे किंवा विशेष उदाहरणावरून सामान्य सिद्धान्त मांडणे. हा अलंकार भाषासौंदर्याबरोबरच साम्य असणारे चपखल उदाहरण देऊन मोठे तत्त्व एखाद्या ओळीत सांगून जातो. अगदी सुटसुटीत पण खोल अर्थ भरलेली अशी वाक्ये लिहिण्याचे कालिदासाचे कौशल्य स्तिमित करणारे आहे.

- डॉ. मेधा लिमये 9869432831
medhalimaye@gmail.com

तर प्रदीप गेलेला नाही.....

प्रदीप गेल्याच्या अफवा याहीपूर्वी व्हाय़रल झाल्या होत्या
पण प्रदीप गेलेला नाही
आहेच तो तुमच्या माझ्यात ,नभूनही अक्षलेला

तुम्ही जर प्रदीपचे मित्र अक्षाल
आणि काहीतरी ठेल्याशिवाय
नसेल बंधनता तुमच्या मनाला
तर प्रदीप गेलेला नाही, आहे तुमच्यात दडलेला

तुम्हाला खोलता येत असेल
क्षमोर्च्या माणसाला न दुखायता
आणि त्याच्या भल्यासाठी
तर प्रदीप गेलेला नाही , आहे तुमच्यात रतलेला

कितीही मोठे झालात आणि
थाकता येत जर असेल मोठ्यांपुढे
तर प्रदीप गेलेला नाही , आहेच तुमच्यात थसलेला

रथतःच्या चिंतांची चिंता न करता
दुसऱ्याला थळ देऊ शकत असाल तुम्ही
तर प्रदीप गेलेला नाही, आहे तुमच्यात गुंतलेला

दुसऱ्याथडल तिसऱ्याशी
वार्डट वार्डट थोलणार नसाल तुम्ही
तर प्रदीप गेलेला नाही, आहे तुमच्यात आसुसलेला

तुम्ही रूथ वुगुर असूनही,
मित्रांसाठी मोठळे असाल तर
प्रदीप गेलेला नाही,आहेच तुम्हाला थळलेला

तुम्हाला 'आतून' गाण्याची
उर्मी असेल जर जगण्याची
तर प्रदीप गेलेला नाही,मनात आहे ठसलेला

प्रदीप तरा जायचा नाही, हट्टी आहे
ही शेवटची अफथा समजा,प्रदीप गेल्याची

स्मरण...प्रदीप जगन्नाथ भिडे

प्रदीप जगन्नाथ भिडे.

असे अधिकृत संपूर्ण नाव असलेला, परंतु जगाला प्रदीप भिडे या नावाने दीर्घ काळ सुपरिचित असलेल्या चैतन्याच्या झऱ्याला आज चैतन्य सोडून गेले आणि माझे वैयक्तिक नुकसान झाले.

प्रसिध्दीचे वलय असलेल्या आणि खऱ्या अर्थाने लोकप्रिय असलेल्या कुणाही व्यक्तीचे निधन झाले की त्या व्यक्तीशी काही निमित्ताने थोडी फार ओळख झालेली मंडळी देखील आपण त्यांच्या कसे जवळचे होतो हे दाखण्याचा आटापिटा करतात, हे खरे असले तरी मी तो करणार आहे कारण प्रदीपशी माझी थोडी फार ओळख नव्हती तर त्यानेच निर्माण केलेलं अत्यंत जवळचं नातं होतं. ज्या नात्यामुळेच मी बऱ्याच गोष्टी करू शकलो, बऱ्याच थोरा मोठ्यांना भेटू शकलो आणि बरंच काही मिळवू शकलो.

१९८१-८२ च्या सुमारास आंतर महाविद्यालयीन कथाकथन स्पर्धेत भाग घेऊन चमकलेल्या विविध कॉलेजेस मधल्या एकमेकांचे स्पर्धक असलेल्या मुलांनी 'आमचे आम्ही' या नावाने एक ग्रुप स्थापन करून कथाकथनाचे कार्यक्रम करायला सुरुवात केली होती. मी ही 'आमचे

आम्ही' मधला एक होतो. या ग्रुपने एक प्रयोग दीनानाथमधे करण्याचे धाडस केले आणि त्या प्रयोगाला चक्क त्या काळी लोकसत्ता दैनिकात नाट्य परीक्षण लिहिणारे प्रदीप भिडे यांनी हजेरी लावली आणि हातचे काही राखून न ठेवता 'आमचे आम्ही' ला खणखणीत प्रसिद्धी दिली. आम्ही प्रदीपच्या प्रेमात पडलोच पण प्रदिपला ही आमचा ग्रुप आवडून गेला होता.

आमच्या ग्रुपचा सूत्रधार अनिल हर्डीकर याच्याशी त्याचे विशेष सूर जुळले. अनिल आणि माझ्यातले लेखन गुण ओळखून प्रदीपने आम्हा दोघांना 'सांज लोकसत्ता' या सायंदैनिकात जोडीने सदर लिहिण्याची संधी मिळवून दिली. आम्ही जोडीने लिहित असलेल्या 'बे एकं बे' या सदराचे पुढे पुस्तक ही छापले गेले.

हे श्रेय प्रदीपचेच!

पुढे मी, अनिल आणि प्रदीप अश्या तिघांनी मिळून 'इन हाऊस मीडिया' या नावाने कन्सल्टन्सी स्थापन करून, काही वर्षे मोठ्या कॉर्पोरेट कंपन्यांच्या हाऊस मॅगझिन्स चे संपादन आणि छपाई चा व्यवसाय केला. आमच्या क्लायंट कंपन्या होत्या, ओटीस, विकर्स स्पेरी, महिन्द्र, एम.आय.डी.सी. आणि गोदरेज सोप्स.

हे श्रेय प्रदीपचेच!

स्वतः एके काळी हिंदुस्तान लिव्हर चा जनसंपर्क अधिकारी

असलेल्या प्रदीपसाठी या कंपनी मिळवणं अजिबात कठीण नव्हतं पण त्याने ते आमच्यासाठी करण्याला वेगळा अर्थ होता. कुणी कितीही मोठा माणूस असो, ओळख करून देताना प्रदीप 'हे दोघे माझे अत्यंत जवळचे मित्र' अशीच करून देत असे. प्रदीपमुळे ज्या व्यक्तींच्या जवळ जाता आले त्या व्यक्ती होत्या सर्वश्री अशोक जैन, कुमार केतकर, अच्युत गोडबोले, विश्वास धुमाळ (सी ई ओ, एम. आय. डी. सी.) माधव गडकरी, संगीतकार शांक नील बंधू, अशोक सराफ, मंगेश पाडगावकर, सयाजी शिंदे ... किती नावं सांगू ? श्रेय केवळ प्रदीपचे!

बोल गाणी, छान छान गोष्टी, माहेरची साडी चित्रपट संवाद अश्या वेगवेगळ्या कॅसेट्स निर्मितीच्या प्रोसेस मध्ये सहभागी होण्याचे भाग्य आम्हाला केवळ प्रदीप मुळेच लाभू शकलं.

उत्कृष्ट निवेदक, अनेक जाहिरातींचा भारदस्त आवाज, शपथ विधी सोहळा असो की ध्वज वंदनाचा सरकारी कार्यक्रम असो, त्या कार्यक्रमाचे उत्कृष्ट सूत्र संचालन करणारा प्रदीप भिडे सर्वांनाच माहित होता हो पण ...कोण कुठल्या नंदू परदेशी आणि अनिल हर्डीकर ना आपलं मानून मोठं करण्याचा प्रयत्न करणारा प्रदीप आमच्यासाठी आभाळा एवढा मोठ्ठा होता.

नंदू परदेशी 8329646304

स्नेहप्रदीप

अभूतपूर्वचे अनिल हर्डीकर यांच्यामुळे प्रदीप भिडे यांचा आणि माझा परिचय. वर्षांच्या हिशेबात सांगायचं तर तसा अलीकडचा म्हणायला हवा. गोरापान हसरा चेहरा, सहा फूट उंचीला साजेशी भरदार शरीरयष्टी. सूट बूट, जोधपुरी कोट, जीन टी शर्ट, सलवार झब्बा कुठल्याही पोषाखात सारखेच रुबाबदार दिसणारे व्यक्तिमत्व. चष्यातूनही डोकावणारी प्रेमळ नजर. प्रयत्नपूर्वक कमावलेला आणि आत्मविश्वासाने भरलेला भारदस्त आवाज. पहिल्या भेटीतच समोरच्याला आपलंसं करून घेण्याची विलक्षण हातोटी असे प्रदीप भिडे गेले आहेत यावर अजूनही विश्वास बसत नाही. पण सत्य हे कधी कधी कल्पनेपेक्षाही कटू असतं हेच खरं. आज त्यांच्या मला लाभलेल्या दहा बारा वर्षांच्या सहवासाच्या आठवणी मनात दाटून येणं अगदी साहजिक आहे.

प्रदीप भिडे यांचे वृत्तनिवेदन, निवेदन, सूत्रसंचालन, कुठल्याही कार्यक्रमाचे आयोजन या सगळ्याला उत्कृष्ट हे एकच विशेषण लागू पडत असे. ॥ अभ्यासोनी प्रकटावे ॥ या समर्थवचनाचा चालता बोलता वस्तुपाठ म्हणजे प्रदीप भिडे. याला कारण म्हणजे ॥ दिसामाजी काहीतरी ते लिहावे । प्रसंगी अखंडीत वाचीत जावे ॥ हे समर्थांचेच शब्दच त्यांच्या यशोपथावरचा ध्येयदीप होता.

‘मुंबई दूरदर्शनची चाळीस वर्षे ओळख बनून राहिलेला राजबिंडा

चेहरा' अशा एका वाक्यात प्रदीप भिडेचं वर्णन करता येईल. प्रदीप भिडे आणि दूरदर्शन यांच नातं अतूट आणि अभेद्य होतं. 'रसाळता घ्या स्वरात भरुनी, स्वरात ठेवा हास्य गोडवा' ही गदिमांनी बाबूजींना डोळ्यासमोर ठेऊन लिहिलेली आदर्श गायकाची लक्षणे निवेदनाच्या संदर्भात प्रदीप भिडेनाही लागू पडत.

गीतरामायण आकाशवाणीच्या पुणे केंद्रावरून प्रसारित झाल्याला २०१५-१६ मध्ये ६० वर्षे पूर्ण झाली. या हिरकमहोत्सवी योगा निमित्ताने मराठी घराघरात व मनामनात अजरामर झालेल्या महाकाव्यावर माझ्या कुवतीप्रमाणे काही लिहिण्याची इच्छा मी प्रदीप भिडे यांच्याकडे व्यक्त केली. अभूतपूर्व मध्ये आलेले माझे गीतरामायणावरील लेख वाचलेले असल्याने भिडे साहेबांनी दै.नवशक्तीचे तत्कालीन संपादक प्रकाश कुळकर्णी यांच्याकडे शब्द टाकला. आणि आश्चर्य म्हणजे आठवड्याभरात नवशक्तीच्या 'ऐसी अक्षरे रसिके' या रविवारच्या पुरवणीत माझे 'काव्य नव्हे हा अमृतसंचय' हे गीतरामायणातील प्रत्येक गीताचे रसग्रहण करणारे सदर सुरुही झाले. २७ मार्च २०१४ ते ८ मार्च २०१५ या कालावधीत प्रकाशित झालेल्या सदराचे त्याच नावाच्या पुस्तकाला आपल्या अनेक व्यवधानातुनही वेळ काढून प्रदीप भिडे यांनी प्रस्तावनाही दिली. 'शब्द सुरांचा सराफी वेध' अशा समर्पक शीर्षकाची त्यांच्या मोत्यासारख्या सुरेख अक्षरातली प्रस्तावना वहीतल्या मोरपीसासारखी मी अजूनही जपून ठेवली आहे. शुक्ल पक्षातल्या चंद्रकोरीसारखी सुरु झालेली आमची मैत्री पौर्णिमेच्या चंद्रासारखी

पूर्णत्वाला गेल्याची ती प्रस्तावना साक्ष होती.

प्रदीप भिडे यांचे मुंबई दूरदर्शन इतकेच आकाशवाणीशी संबध जिव्हाळ्याचे होते. २०११-१२ कुसुमाग्रजांच्या जन्मशताब्दी वर्षी अस्मिता वाहिनीवर पार्ल्यातल्या लोकमान्य सेवा संघाच्या दिलासा शाखेतर्फे शब्दकुसुमांजली कार्यक्रमाच्या संहितालेखनाची व सादरीकरणाची संधी मला मिळाली. तेव्हा आमची ओळख नवीन असतानाही जराही आढेवेढे न घेता प्रदीपर्जींनी प्राची किरकिरे यांच्या बरोबर आमच्या दीड तासाच्या कार्यक्रमाचे निवेदन केले. आजही ती आठवण माझ्या मर्मबंधातली ठेव आहे.

सामाजिक बांधिलकीच्या संवेदनाक्षम जाणिवेतुन दिलीप चावरे, प्रदीप भिडे आणि राजीव दोंदे यांनी आपल्या आडनावातली अक्षरे घेऊन ७/८ वर्षापूर्वी **CBD Foundation** ची स्थापना केली. २६/११ला मुंबईवर झालेल्या दहशतवादी हल्ल्यातील वीर, अलौकीक काम करणारे दिव्यांग, विविध क्षेत्रातील मान्यवर, अशा अनेकांचा सत्कार असे अनेक समाजाभिमुख उपक्रम सीबीडी फाऊंडेशनने प्रदीपर्जींच्या संकल्पनेतुन साकारले. पण त्याचबरोबर मराठी व हिंदी -चित्रपटसृष्टी व संगीताशी निगडीत अनेक कार्यक्रमही भिडे, दोंदे व चावरे या बिल्वदलाने सादर केले. त्यातील एक अतिशय यादगार म्हणजे पाच सहा दशके मराठी रसिकांच्या मनावरही अधिराज्य करणाऱ्या आणि आज नव्वदी पार केलेल्या बिनाका गीतमालेच्या शहेनशहाचा हृद्य सत्कार. जणू मराठीतल्या अमीन

सयानीने हिंदीतल्या प्रदीप भिडेंना केलेला तो मानाचा मुजरा होता.

नवीन ओळख झाल्यावर एखाद्या शांत जलाशयासारखे 'घेण्यास खोल ठाव' वाटलेले प्रदीप भिडे गप्पाष्टके रंगल्यावर मात्र फेसाळत किनाऱ्यावर येऊन फुटणाऱ्या भरतीच्या लाटेसारखे खळखळून आणि निरागसपणे हसत. शेकडो वाहिन्याच्या झगमगाटात आणि कलकलाटात आजही प्रेक्षकांचा दूरदर्शनच्या बातम्यांवर विश्वास आहे. असेही मत त्यांनी एकदा गप्पांच्या ओघात व्यक्त केले होते.

अभूतपूर्वचे उपकप्तान शैलेश तेंडोलकरांच्या पार्लेश्वर सोसायटीतही प्रदीपजी व माझ्या पडलेल्या ऋणानुबंधाच्या गाठीतही दर वेळी 'भेटीत तुष्टता मोठी' असाच सुखद अनुभव आला. प्रदीपजींचा जीवघेणा आजार सुरु होण्याच्या जरा आधी सन सिटी मध्ये आम्ही पाहिलेला 'व्हॅंटीलेटर' हा पहिला व शेवटचा चित्रपट ठरावा हाही एक विचित्र योगायोग म्हणायला हवा. अभूतपूर्व मध्ये प्रदीपजींनी चिरतरुण देव आनंदवर लिहिलेल्या लेखात म्हटलं होतं 'ऐंशी वर्षांहूनही अधिक समृद्ध आयुष्य उपभोगुनही गेलेल्या देव आनंद बदल रसिक म्हणतात की तो अकाली गेला' मग सत्तरीचा उंबरठ्यावर असताना जगमित्र आणि अजातशत्रू प्रदीप भिडेंच्या चटका लावून जाण्याला काय विशेषण लावायचं ?

मुकुन्द गोविंद सराफ : २६८३६०६९/९९३०७७५३७५

६/७७, विष्णुप्रसाद सहनिवास, महात्मा गांधी मार्ग, विलेपार्ले (पूर्व), मुंबई - ४०० ०५७

mukundsaraph@gmail.com

देशस्थ ऋग्वेदी ब्राह्मण संघाचे कार्यवाह

श्री महेश कुलकर्णी

यांचे रविवार दि. २६ जून रोजी

हृदयविकाराच्या झटक्याने दुःखद निधन झाले.

त्यांना त्यांच्या २ मित्रांनी श्रद्धांजली वाहिली आहे

महेश कुलकर्णी

महेश कुलकर्णी एक भारदस्त व्यक्तिमत्व ....

२६ जून २०२२ रोजी दुपारी चिपळूणहून मुंबईला येत असताना आमच्या रोटरी क्लब ऑफ मुंबई पार्लेश्वरच्या व्हॉट्सएप ग्रुपवर एक मेसेज आला आणि वाचून धक्का बसला, विश्वासच बसेना कारण बातमीच तशी होती महेश कुलकर्णी आपल्या सगळ्यांना सोडून निघून गेल्याची . वाचून मन अतिशय सुन्न झालं....

दोन दिवसापूर्वीच मी आणि महेश आम्ही एकत्र भेटलो आणि तो सहलीला जाणार म्हणून त्याने त्याच्या गाडीमध्ये पेट्रोल भरलं आणि मग तिथून आम्ही रामकृष्ण हॉटेलमध्ये आमच्या एका व्यावसायिक मित्रासोबत मिटिंग करता गेलो होतो, तीच माझी आणि त्याची शेवटची भेट ठरेल असं स्वप्नात देखील वाटलं नाही आणि आम्हा सगळ्यांना सोडून त्याने अशी तडकाफडकी एक्झिट घेतल्यामुळे खूप दुःख झालं आणि अनेक आठवणी दाटून आल्या .

सन १९८५, सुधाताई करमरकर यांच्या लिटिल थिएटर तर्फे

मोठ्यांसाठी नाट्य प्रशिक्षण शिबीर भरवत असत. अशाच एका शिबिरामध्ये मी देखील नाव नोंदवले होते त्यावेळी प्रत्येकाला काहीतरी नाट्यप्रवेश करून दाखवायचा होता आणि अशावेळी आपल्या देहबोली ला साजेशा अशा भारदस्त आणि खड्या आवाजात एकाने नटसम्राट मधल्या स्वगताचा एक नाट्यप्रवेश अतिशय जोशपूर्ण सादर केला आणि तो म्हणजेच महेश कुलकर्णी. आम्ही दोघेही पार्ल्याला राहत असल्यामुळे दररोज रात्री घरी परत येताना एकत्र ट्रेनने येत असू. तेव्हा खूप गप्पा व्हायच्या आणि तेव्हाच कळलं की नटवर्य कै. दत्ता भट हे त्याच्याच बिलिडिंग मध्ये राहत होते त्यामुळे साहजिकच महेशच्या अभिनयावर त्यांच्या अभिनयाचा पगडा असणं साहजिक होतं आणि तेव्हाच उमगलं की त्याने नटसम्राट नाट्यप्रवेश का केला असेल!

पेशाने इंजिनिअर असलेला महेश हरहुन्नरी तर होताच पण त्याचबरोबर ज्योतिष्य विषयात अतिशय पारंगत आणि विशारद होता. पत्रिका पाहून ज्योतिष सांगण्यात त्याचा हातखंडा होता. कर्तृत्वानं मोठ्या व्यक्तींना त्याने ज्योतिष विषयक सल्ला दिला होता, हे त्याच्याशी मारलेल्या गप्पांतून समजले.

आमचं शिबिर संपलं आणि त्यानंतर अनेक वर्षात त्याचा आणि माझा काही संपर्कच झाला नाही.

सन २००७ साली मी रोटरी क्लब ऑफ मुंबई पार्लेश्वर चा सदस्य झाल्यावर त्याची आणि माझी पुन्हा एकदा भेट झाली आणि पुन्हा एकदा जुन्या आठवणींना उजाळा मिळाला. रोटरी क्लब च्या

मीटिंग्सच्या निमित्ताने आमच्या भेटीगाठी वाढल्या आणि आमची मैत्री अधिक अधिक वाढत गेली. आणि त्याच्या नंतर आमच्या व्यावसायिक नातेसंबंधांमुळे तर आमची मैत्री अधिकच दृढ होत गेली. आमच्या रोटरी क्लब तर्फे आम्ही अनेक समाजयोगी उपक्रम राबवत असतो आणि त्यातलाच एक म्हणजे तरुणांना नोकरीची संधी उपलब्ध करून देण्यासाठी दरवर्षी आम्ही रोजगार मेळावे भरवतो आणि त्याची संपूर्ण जबाबदारी महेश आपल्या खांद्यावर घेत असे आणि यशस्वीपणे निभावत असे .

महेश म्हणजे चैतन्य, त्याचे अतिशय प्रसन्न आणि मनमिळावू व्यक्तिमत्व पहिल्याच भेटीत दुसऱ्याला आपलंसं कधी करून टाकत असे हे त्या व्यक्तीला ही कळायचं नाही. त्याच्या याच स्वभावामुळे त्याने अनेक मित्र जोडले होते. प्रचंड असा लोकसंग्रह त्याच्यापाशी होता. पूर्वी कार्यरत असलेल्या अनेक कंपन्यांमध्ये त्याचा मित्रपरिवार एवढा मोठा होता की नोकऱ्या सोडल्यानंतर ही आजतागायत त्याचे अनेक मित्रांचे ग्रुप होते. दरवर्षी तो अनेक वेगळ्या ग्रुप्स बरोबर सहलीला जात असे आणि मला वाटतं त्या सगळ्या सहली महेश कुलकर्णी शिवाय होऊच शकल्या नसत्या. अनेक विडंबन गीतं सादर करण्यात त्याचा हातखंडा होता. गाण्यांची प्रचंड आवड आणि सूरज्ञान होतंच त्यामुळे कुठेही गाणं न शिकता देखील त्याने म्हटलेली गाणी अतिशय श्रवणीय वाटायची .

पत्ते खेळणं हा त्याचा आणखीन एक छंद होता. प्रचंड आवड ,उत्साह आणि स्टॅमिना या तीनही गोष्टी त्याच्यामध्ये ठासून भरल्या असल्या

मुळे रात्र -रात्र जागून पत्ते खेळण्याची त्याची क्षमता होती.

व्यवसायामुळे आम्ही अनेक वेळा मुंबई बाहेर पण जात असू तेव्हा कुठल्या कुठल्या हॉटेलमध्ये थांबून कुठे काय चांगले मिळेल हे महेश सांगायचा आणि आम्ही तिकडे जात असू.

कुठलाही पदार्थ खाताना तो अतिशय चवीने , आनंदाने आणि त्याचा रसास्वाद घेत कसं खायचं हे खऱ्या अर्थाने खवय्या असलेल्या महेश कडूनच शिकावं. नुसतं खाण्याच्या बाबतीत नाही तर भाज्या, फळं कुठे स्वस्त आणि चांगली मिळतील तसेच रोजच्या लागणाऱ्या गृहोपयोगी वस्तू कुठे चांगल्या मिळतील याचा एन्सायक्लोपीडिया म्हणजे महेश! अनेक गोष्टींचे भाव त्याच्या तोंडावर असत त्यामुळे कुठेही गेला तरी ते स्वस्त आहे की नाही याची खातरजमा महेश करून देत असे.

आपलं आयुष्य हे अतिशय आनंदात आणि मजेत कसं जगायचं हे जीवनाचं तत्वज्ञान महेशला उमगले होते.

‘बाबू मोशाय जिंदगी लंबी नही बडी होनी चाहिये’ हा आनंदमधला **dialogue** सार्थ करत महेशने अकाली **exit** घेऊन टाकली .

महेश, तू कुठेही असलास तरी तुझ्या आठवणी कायम आमच्या मनात असतील असं म्हणून आपण महेशला श्रद्धांजली वाहूया .....

हेमंत शिधोरे

९८२०१८६९८७

महेश ....

रविवारी दुपारी मी कर्जतला असताना नितीनचा फोन आला 'अरे मेसेज बघितला का?' मी म्हणालो 'नाही'. 'अरे महेश एक्सपायर...' काय.? पायाखालची जणू जमीनच सटकल्यासारखे झालं आणि गपकन खुर्चीत बसलो. एकदम सुन्न झालो, डोळ्यात पटकन पाणी आले आणि मन खिन्न झालं. बराच वेळ एकटाच बसून राहिलो आणि मन महेशच्या आठवणीत भूतकाळात जाऊ लागलं.

महेशची आणि माझी पहिली भेट १९९५ ला म्हणजे मी जेव्हा पार्ल्यातील रोटरी क्लबचा सभासद झालो तेव्हा झाली. शांत निरागस चेहरा, स्थूल शरीरयष्टी, चेहऱ्यावर मंद हास्य, असा महेश पहिल्या भेटीतच आपल्याला भावला आणि त्याच्याशी आपली गट्टी जमली. आम्ही दर शुक्रवारी भेटायचो, अँक्चुअली आम्ही सर्व शुक्रवार यायची वाट बघायचो एकमेकांना भेटण्यासाठी आणि आठवड्याभराचा शिण आणि टेन्शन रिलीज करण्यासाठी.

महेशशी गप्पा करताना खाण्याचा विषय हटकून यायचा आणि मग तो एकदम फ्रँटवर यायचा. त्याला नुसत्या मुंबईतच नव्हे तर अख्ख्या महाराष्ट्रात कुठे कुठल्या खायच्या गोष्टी चांगल्या मिळतात हे नक्की ठाऊक असायचे आणि मग तो सुरु व्हायचा अरे गिरगावात अश्या अश्या गल्लीत जी पुरणपोळी मिळते ..... काय सांगू ..... नुसत्या आठवणीने तोंडाला पाणी सुटलं बघ ... आणि खरंच त्या

पुरणपोळीच्या आठवणीने त्याचा जीव कासावीस झालेला आम्ही बघायचो. चांगलं खाण्यासाठी कधीही आणि कितीही दूर जायची त्याची तयारी असायची. चलरे .... असं जाऊ आणि असं येऊ ... त्याला नाही म्हणणे जीवावर यायचे. त्याच्याबरोबर गेले की नेहमीपेक्षा दुप्पट खायला लागायचे पण खाताना महेशच्या चेहऱ्यावरचे समाधान अवर्णनीय असायचे. महेशला भेटले आणि त्याचा शांत चेहरा पहिला कि, तुम्ही कितीही टेन्शनमध्ये असलात तरीही रिलॅक्स वाटायचे. होईल रे ..... कांही काळजी करू नको ..... त्याने असं म्हटलं कि खरंच आपल्या सर्व समस्या दूर झाल्यासारखे वाटायचे. त्याच्या सानिध्यात असताना, त्याच्याशी गप्पा मारताना मन रिलॅक्स व्हायचे.

वाढदिवस असो वा अॅनिव्हर्सरी महेशचा फोन यायलाच पाहिजे. ते काय वॉट्सअॅप वगैरेवर शुभेच्छा देणे आपल्याला पटत नाही ..... दोन शब्द बोलून आपल्या भावना समोरच्याला सांगण्यात मजा आहे ..... फोन केला की वेळ विसरून मनसोक्त गप्पा मारायच्या. नुकताच ६ जूनला माझ्या लग्नाचा वाढदिवस होता, आणि महेशचा फोन आला. लग्नाच्या वाढदिवसाच्या हार्दिक शुभेच्छा ..... मग देशपांडे काय प्रोग्राम आज .... ? मी म्हणालो कांही नाही रे, ऑफिसलाच आहे ..... बघू संध्याकाळी, जेवायला बाहेर जाईन जमल तर..... एवढे बोलायला आणि महेशने जो रपाटा लावला आणि आजचा दिवस आपल्या जीवनातला किती महत्त्वाचा दिवस आहे आहे यावर मला चक्क ३० मिनिटे लेक्चर (म्हणजे शिव्या) दिल्या.

महेशला मराठी शास्त्रीय संगीत ऐकण्याचा आणि स्वतःच्या शैलीत त्याचे विडंबन करण्याची भारी आवड, मग तो भीमसेन असो वा वसंतराव. गाणं ऐकणं, गाणं गाणे, चांगल्या गाण्यांना दाद देणे हे कौशल्य महेश जवळ होतं.

महेश शिवाय आमचा पत्याचा डाव कधीच रंगला नाही. करोना काळानंतर भेटल्यावर आमचा पावसाळ्यात पत्ते खेळण्याचा प्लॅन चालला होता .... पण दुर्दैव ! महेश आयुष्याचाच डाव अर्ध्यावर सोडून गेला ..... महेश बरोबर पत्ते खेळायला न मिळण्याची खंत आजन्म मनाला खात राहिल . खरंच असे मित्र जेव्हा आपल्याला अचानक सोडून जातात, तेव्हा आपल्या जगण्याला तरी काही अर्थ आहे का ..... ? असे बरेच विचार मनात येतात .....

महेशच्या आत्म्यास सद्गती लाभो हिच ईश्वर चरणी प्रार्थना .....

सुशील देशपांडे 9820074770

श्री सुरेश रामचंद्र बर्वे यांना देवाज्ञा

श्री सुरेश रामचंद्र बर्वे यांना अल्पशा आजाराने

२१ जून २०२२ रोजी देवाज्ञा झाली.

व्यवसायाने आर्किटेक्ट असलेल्या श्री सुरेश बर्वे यांनी
अंधेरी **M.I.D.C** येथील शंभरहून अधिक इंडस्ट्रीयल इमारती
बांधल्या, तसेच स्वतःची रहाती वास्तु ' मंगलमूर्ती '

ना नफा ना तोटा या तत्वावर **self redevelopment**
केलेली एकमेव वास्तु असावी.

वडील कै रामभाऊ बर्वे यांचा वारसा जपत विलेपार्ले येथील
लोकमान्य सेवा संघ, स्वा. सावरकर सेवा केंद्र,

प्रबोधनकार ठाकरे संकुल येथे महत्वपूर्ण योगदान दिले.

तसेच त्यांच्या वडीलांप्रमाणे विलेपार्ले पूर्व याच्या इतिहासाचा
दुसरा खंड लिहिण्यात मोलाचे योगदान दिले.

८ जुलै २०१० रोजी स्वा. सावरकर यांच्या मार्सेलिस येथील
ऐतिहासिक उडीला १०० वर्षे पूर्ण झाल्याबद्दल

सावरकर प्रेमींना तेथे घेऊन जाउन आदरांजली वाहिली.

त्यांच्या उदार , दिलदार स्वभावामुळे त्यांनी अनेक माणसं जोडली होती.

त्यांच्यामागे त्यांचे २ मुलगे, २ सून्या व नातवंडे

असा परिवार आहे.

४४ वी जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धा प्रथमच भारतात !

आज जगामध्ये ज्ञात आणि वापरात असणाऱ्या अनेक गोष्टींचा मूळ स्रोत प्राचीन काळी भारतामधून झाला आहे. भारताने जगाला ज्या काही विलक्षण गोष्टी जगाला दिल्या आहेत त्यात शून्य या गणिती आकड्याची संकल्पना आहे. योगशास्त्र, आयुर्वेद, प्लास्टिक सर्जरी असे आणखी काही अनेक थरारक शोध भारताने दिले आहेत.

बुद्धिबळ खेळाचा उगम पण यातलाच. या विलक्षण खेळाचा उगम प्राचीन काळात भारतात होऊन कालांतराने हा खेळ पुढे अरब देशांत गेला. तिथून तो इराणमार्गे युरोप आणि त्यानंतर रशियात गेल्यावर बुद्धिबळाच्या खेळाचे आजचे जागतिक स्तरावरील वाढते महत्व पाहायला मिळत आहे. बुद्धिबळ हा आधी भरतखंडात स्वतंत्र भारतीय पद्धतीच्या प्रकाराने खेळला जात होता. आजच्या बुद्धिबळाच्या खेळाचा आधुनिक पाश्चिमात्य प्रकार हा युरोपमधून आला आणि झपाट्याने लोकप्रिय होत तो जागतिक स्तरावर स्थिरावला.

भारतीय स्वातंत्र्यानंतर हळूहळू या खेळाला उत्तेजन मिळत गेले खरे. मात्र क्रिकेट आणि हॉकीला मिळणाऱ्या प्रचंड लोकप्रियतेच्या तुलनेत तो एक बैठा खेळ म्हणून मागे पडला होता. साधारण १९८० च्या दशकामध्ये आणि नंतर आतापर्यंत या खेळाची हळूहळू प्याद्याच्या मंदगतीने का होईना पण काळानुसार प्रगती होत राहिली. देशभरातील जवळजवळ सर्व प्रमुख राज्यांमध्ये जिल्हा आणि राज्यस्तरीय बुद्धिबळ संघटना निर्माण झाल्या. या संघटनांनी आपापल्या परीने खेळाचा प्रसार करण्यात आणि स्पर्धा भरवण्यात भाग घेतला. यातून बुद्धिबळाच्या खेळाचा अधिकाधिक प्रसार होत राहिला. एवढेच नव्हे तर दूरदृष्टी असणाऱ्या काही मोजक्या शिक्षणसंस्थांनी देखील या खेळाला आपल्या अभ्यासक्रमामध्ये खास स्थान दिले. एवढे असून देखील क्रिकेटचे नको इतके होणारे फाजील स्तोम आणि लाड या खेळाच्या पीछेहाटीला काहीसे कारणीभूत ठरले. पालकांमधील

जाणकार दूरदृष्टीचा अभाव हे देखील या खेळाचा प्रसार मंदगतीने होण्यात कारणीभूत झाला.

१९९० च्या दशकात आणि त्यानंतर आज भारतात या खेळाचे खूप वेगळे आशादायी चित्र पाहावयास मिळत आहे. एरव्ही क्रिकेटला नको इतके डोक्यावर घेऊन नाचणाऱ्या या देशातील आपली गुणवान भारतीय मुले बुद्धिबळाच्या जागतिक स्पर्धांमधून गेल्या काही वर्षांत विलक्षण थरारक कामगिरी करून दाखवत आहेत. इतका की येत्या २८ जुलै ते १० ऑगस्ट २०२२ या कालावधीत चेन्नईजवळील महाबलीपूरम येथे जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धा होणार असून अशी जागतिक स्तरावरील बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धा भारतात पहिल्यांदाच होत आहे. या स्पर्धेत भारताने गेल्या वेळी २०२० मध्ये रशियन संघाच्या जोडीने प्रथमच सुवर्णपदकाला गवसणी घातली. २०१४ मध्ये ट्रॉम्सो येथे जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धेत भारतीय पुरुषांच्या संघाने कांस्य पदक पटकावले. २०२१ साली महिलांच्या जागतिक बुद्धिबळ स्पर्धेत भारतीय महिला संघाने रौप्यपदक जिंकण्याचा पराक्रम केला. यंदाच्या जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धेत भारताने दोन्ही पुरुष आणि महिला विभागात दोन स्वतंत्र संघ खेळवण्याचे निश्चित केले असून आता अनुभवी ग्रँडमास्टर्सच्या मार्गदर्शनाखाली दोन्ही संघांची जोरदार पूर्वतयारी सुरु आहे.

खुल्या गटातील भारतीय पुरुषांच्या ' अ ' संघामध्ये विदित गुजराथी , पेंड्याला हरिकृष्ण , अर्जुन इरिगैसी , सुनीलघूत नारायणन आणि कृष्णन शशीकिरण या ग्रॅंडमास्टर खेळाडूंचा समावेश आहे. तर खुल्या गटातील ' ब ' संघातून निहाल सरीन , दोमाराजू गुकेश , भास्करन अधिबन , प्रज्ञानंद रमेशबाबू आणि रौनक साधवानी या दुसऱ्या ताकदवान ग्रॅंडमास्टर्स फळीचा समावेश आहे. खुल्या गटातील भारतीय महिलांच्या ' अ ' संघामध्ये कोनेरू हंपी , द्रोणावल्ली हारिका , वैशाली रमेशबाबू , तानिया सचदेव आणि भक्ती कुलकर्णीचा समावेश आहे. पैकी कोनेरू हंपी , द्रोणावल्ली हारिका या खुल्या जागतिक गटातील ग्रॅंडमास्टर्स असून इतर तिघी जणी महिला ग्रॅंडमास्टर्स आहेत. भारतीय महिलांच्या ' ब ' संघामध्ये वंतिका अगरवाल , सौम्या स्वामिनाथन , मेरी अॅन गोम्स , पद्मिनी राऊत आणि दिव्या देशमुख यांचा समावेश आहे. ' ब ' संघामधील या सर्व जणी महिला ग्रॅंडमास्टर्स आहेत. पैकी प्रज्ञानंद आणि वैशाली ही भारतीय बंधू भगिनीची जोडी प्रथमच एकत्रपणे या जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धेत खेळत आहे.

पुण्याचे ग्रॅंडमास्टर अभिजित कुंटे महिलांच्या पहिल्या संघाचे प्रशिक्षक असून नागपूरचे ग्रॅंडमास्टर स्वप्नील धोपडे दुसऱ्या संघाचे प्रशिक्षक आहेत. पाच वेळा विश्वविजेता झालेला विश्वनाथन आनंद दोन्ही घरच्या संघांचा मुख्य मार्गदर्शक म्हणून कामगिरी करणार आहे. थोडक्यात भारताचे चारी संघ ग्रॅंडमास्टर्स आणि त्यांना मार्गदर्शन

करणारे अनुभवी खेळाडू ग्रॅंडमास्टर्स दर्जाचे असून त्यांच्याकडून घरच्या पटावर आता मोठी कामगिरी अपेक्षित आहे.

१९८८ साली विश्वनाथन आनंदने भारताचा पहिला ग्रॅंडमास्टर बनण्याचा पराक्रम केल्यावर गेल्या ३४ वर्षांमध्ये आजपर्यंत भारताचे तब्बल ७४ ग्रॅंडमास्टर्स खेळाडू झाले आहेत. या ७४ खेळाडूंमध्ये तब्बल २४ ग्रॅंडमास्टर्स एकट्या तामिळनाडूचे आहेत. यामागे भारताचा पहिला इंटरनॅशनल मास्टर आणि नऊ वेळा भारताचा राष्ट्रीय विजेता खेळाडू मॅन्युएल एरन यांचे अत्यंत मोलाचे विशेष श्रम आहेत.

तामिळनाडूचा विशी आनंद जेव्हा भारताचा पहिला ग्रॅंडमास्टर झाला. तेव्हा त्याच्या उदाहरणावरून स्फूर्ती घेत चिकाटीने पाठपुरावा करत मॅन्युएल एरन यांनी केलेल्या बहुमोल सूचनेचा तामिळनाडू सरकारने विचार केला. त्यानंतर तामिळनाडू राज्यात सर्वत्र बुद्धिबळ खेळाचा समावेश अभ्यासासाठी आणि मुलांच्या सर्वांगीण तसेच बौद्धिक विकासासाठी शालेय अभ्यासक्रमात केला. त्याचा परिणाम असा घडला की तामिळनाडूमध्ये या खेळाचा खूप झपाट्याने प्रसार होत राज्यभर बुद्धिबळ खेळासाठी शालेय पातळी ते राज्य पातळीपर्यंत स्पर्धात्मक उत्तेजन मिळत गेले. यातून नवनवीन खेळाडू घडत तयार होत गेले.

भारताचे पहिले इंटरनॅशनल मास्टर मॅन्यूएल एरन आणि भारताची पहिली महिला ग्रँडमास्टर विजयालक्ष्मी सुब्बरामन उर्फ विजी ही तामिळनाडूमधील आणखी ठळक उदाहरणे आहेत. अलीकडेच तामिळनाडूच्या प्रज्ञानंद रमेशबाबू या अवघ्या सोळा वर्षांच्या मुलाने बुद्धिबळाचा सध्याचा जागतिक विजेता मॅग्नस कार्लसनला लागोपाठ दोनदा हरवण्याचा पराक्रम करून दाखवला. २४ पुरुष ग्रँडमास्टर्सच्या जोडीला ७ महिला ग्रँडमास्टर्स खेळाडू देखील तामिळनाडूत तयार झाल्या आहेत. एवढेच नव्हे तर ग्रँडमास्टर्स बनण्यासाठी इंटरनॅशनल मास्टर होण्याची जी पहिली पायरी असते त्या पायरीवर देखील तामिळनाडूकडून तब्बल ३४ पुरुष आणि १३ महिला खेळाडू विराजमान आहेत. यातील काही इंटरनॅशनल मास्टर खेळाडू आता ग्रँडमास्टर किताबाकडे वाटचाल करत आहेत.

२४ पुरुष ग्रँडमास्टर्स , ७ महिला ग्रँडमास्टर्स आणि ४७ पुरुष , महिला इंटरनॅशनल मास्टर्स घडवणाऱ्या एकट्या तामिळनाडूला आणि तामिळनाडूच्या राजधानी चेन्नईला ' चेस हब ' असे कौतुकाने म्हटल्यास नवल नाही. बुद्धिबळ खेळाची अनेक वर्षांची परंपरा चेन्नईतील अनेक उदयाला आलेल्या लहान मोठ्या बुद्धिबळ क्लब्सनी जपली आणि वाढवत नेली. या क्लब्समधून तयार झालेल्या अनेक ग्रँडमास्टर्स खेळाडूंनी आपल्या बरोबरीच्या आणि नंतरच्या पिढीतील तरुणाईला उत्तेजन दिल्यामुळे आजचे हे विलक्षण चित्र दिसते. अशा या ' चेस हब ' चेन्नईला पहिल्यांदा भारतातील जागतिक बुद्धिबळ

ऑलिंपियाड स्पर्धा भरविण्याचा बहुमान मिळाला तो काही उगाच नाही. तामिळनाडूमध्ये सत्तेत असणाऱ्या सर्व सरकारांनी या खेळाला सातत्याने पाठिंबा दिला आहे. आता तर जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धा भरवण्यात तामिळनाडू राज्य सरकारचे विशेष मोलाचे साहाय्य मिळाले आहे.

प्रज्ञानंद रमेशबाबू व्यतिरिक्त अलीकडे निहाल सरीन , अर्जुन इरिगैसी , रौनक साधवानी , दोमाराजू गुकेश या इतर भारतीय मुलांनी खूप लहान वयात ग्रँडमास्टर बनून दाखवलेली कामगिरी थक करून टाकणारी आहे. निहाल सरीनने देखील अलीकडे मॅग्नस कार्लसनला लागोपाठ दोनदा हरवण्याचा पराक्रम करून दाखवला आहे.

तामिळनाडूनंतर दुसऱ्या स्थानावरील पश्चिम बंगाल आणि महाराष्ट्रातून प्रत्येकी ८ ग्रँडमास्टर खेळाडू तयार झाले आहेत. शरमेची गोष्ट म्हणजे दोन कोटी लोकसंख्येच्या महामुंबईतून अवघा एक आणि एकच बुद्धिबळ ग्रँडमास्टर आहे.तो म्हणजे ग्रँडमास्टर प्रवीण ठिपसे. खरं म्हणजे प्रवीण ठिपसे हे भारताचे पहिले बुद्धिबळ ग्रँडमास्टर बनले असते. ग्रँडमास्टर होण्यासाठी तीन नॉर्मस पूर्ण करावे लागतात. त्यासाठी लागणारा पहिला नॉर्म पूर्ण करणारे ते पहिले भारतीय खेळाडू होते. नंतर कारकिर्दीच्या ऐन उच्च दर्जात्मक भरात असताना ठिपसे अचानक आजारी पडले आणि आजारपणामुळे ते उच्च गुणांकन असणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा खेळू शकले नाहीत. त्यांच्यामागून

आलेला विशी आनंद संधी मिळेल तसा भराभर पुढे गेला आणि भारताचा पहिला ग्रॅंडमास्टर बनला हा भाग वेगळा. खेळासाठी सर्व बाबतीत पुरोगामी आणि आधुनिक विचारांना चालना देणाऱ्या महाराष्ट्र राज्याने बुद्धिबळ खेळाचा समावेश आपल्या राज्य शालेय शिक्षणात अभ्यासक्रमात आता सक्तीने करावयास हवा.

महाराष्ट्र म्हणजे क्रीडा क्षेत्रातील उगवत्या खेळाडूंची खाण आहे. बुद्धीला खुराक पुरवणाऱ्या या खेळाचा समावेश अभ्यासक्रमात केल्यास मराठी मुले नक्कीच देश विदेश पातळीवर चमकतील असा विश्वास वाटतो. ' काय हो बुद्धिबळाचा समावेश शालेय अभ्यासक्रमात केलाच पाहिजे का ? ' असा प्रश्न कोणी विचारला तर त्याला ' हो ' असेच माझे ठाम उत्तर आहे. आणि का नाही ? एकट्या तामिळनाडू राज्याने तर हे पुरेपूर सप्रमाण सिद्ध करूनच दाखवले आहे. जर शाळेतील शास्त्र आणि गणित विषयांच्या मूलभूत तयारीतून पुढे दरवर्षी हजारो गुणवान मराठी मुले इंजिनियर्स , संगणक तज्ज्ञ , डॉक्टर्स , वकील , वास्तुविशारद , सी ए , सनदी तसेच बँक अधिकारी वगैरे बनत असतील तर शालेय अभ्यासक्रमात बुद्धिबळासारख्या विषयाच्या समावेशाने हजारो मराठी बुद्धिमान मुलांच्या बौद्धिक कौशल्याला चालना मिळून ती जागतिक स्तरावर चमकतील की नाही ते बघाच.

रविवार दि. १९ जून २०२२ या दिवशी राजधानी नवी दिल्लीत

पंतप्रधान नरेंद्र मोदींच्या शुभहस्ते ४४ व्या जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धेच्या क्रीडा ज्योतीला झेंडा दाखवण्यात आला. आंतरराष्ट्रीय बुद्धिबळ महासंघाने (फिडे) ऑलिंपिक ज्योतीच्या

धर्तीवर अशा क्रीडा ज्योतीच्या दौडीचे आयोजन केले आहे. बुद्धिबळ खेळाची सुरुवात भारतामधून झाली आणि या खेळाचा नंतर जागतिक स्तरावर प्रसार झाला. बुद्धिबळाची जन्मभूमी म्हणून या क्रीडा ज्योतीच्या दौडीचा बहुमान सर्वप्रथम भारताला देण्याचा निर्णय फिडे संघटनेने घेतला. भारताचा पहिला ग्रँडमास्टर आणि पहिला जागतिक विजेता विश्वनाथन आनंद याने या क्रीडा ज्योतीच्या दौडीला शुभारंभ केला असून ही क्रीडा ज्योत ४० दिवसांत भारताच्या सर्व राज्यांतील प्रमुख शहरांतून फिरत चेन्नईजवळील महाबलीपूरमला पोचणार आहे. यात लेह, श्रीनगर, जम्मू, धर्मशाळा, सिमला, अमृतसर, चंदीगड, अयोध्या, वाराणसी, जयपूर, अहमदाबाद, नागपूर, पुणे, मुंबई, पणजी, भोपाळ, पाटणा, कोलकाता, गंगटोक, इंफाळ, हैद्राबाद, बेंगळुरु, भुवनेश्वर, पुरी, विशाखापट्टणम, कन्याकुमारी आणि पोर्ट ब्लेअर आदी शहरांचा समावेश आहे. भारताच्या सर्व ७४ ग्रँडमास्टर्स खेळाडूंना आपापल्या राज्यातून क्रीडा ज्योत नेण्याचा बहुमान मिळणार असून महाराष्ट्रात नागपूर, पुणे आणि मुंबईला ही क्रीडा ज्योत शनिवार दि. २ जुलैला येणार आहे.

४४ वी जागतिक बुद्धिबळ ऑलिंपियाड स्पर्धा की जय हो !

श्री. अनीश दाते 9324623630
dateaneesh@gmail.com

स्वामी विवेकानंदांची शिष्या - भगिनी निवेदिता

नोव्हेंबर २०११ च्या सुमारास घडलेली ही घटना आहे. आयर्लंड मधील टायरोन टाइम्स या वृत्तपत्राने आयरिश लोक कोणाला आदर्श मानतात यासाठी ५० नावांची यादी तयार केली. आयर्लंडच्या वैचारिक सामाजिक, वैश्विक, संस्कृती, आणि अधिकार या क्षेत्रांमध्ये भरीव योगदान देणाऱ्या व्यक्तींची ती नावे होती त्यातील एक नाव होतं मार्गरेट नोबेल म्हणजेच आपल्या भगिनी निवेदिता. २८ ऑक्टोबर १८६७ हा भगिनी निवेदितांचा जन्मदिवस.

शिकागो येथील धर्मपरिषदेच्या दिग्विजयानंतर स्वामी विवेकानंदांना

इंग्लंडमध्ये आमंत्रित करण्यात आले. लंडनमधल्या निवडक प्रतिष्ठित व विद्वान मंडळींबरोबर स्वामीजींचा वार्तालापाचा कार्यक्रम होता. त्या बैठकीसाठी उत्सुकतेने आलेली एक सुसंस्कृत, बुद्धिमान, उच्चविद्याविभूषित आयरिश तरुणी म्हणजे मार्गरेट नोबल. वडील धर्मोपदेशक असूनही अलीकडे तिच्या मनात ख्रिस्ती धर्मसंकल्पनांविषयी साशंक भाव उत्पन्न होत होता. आपण पापी आहोत ही शिकवण मनाला पटत नव्हती. अशा वेळी स्वामीजींनी तिच्यासमोर मांडलेल्या धर्मसंकल्पना तिने केवळ तर्कावर घासून पाहिल्या नाहीत, तर स्वामींशी वेळोवेळी चर्चा, पत्रव्यवहार यातून तिला त्या संकल्पनांची हृदयापासून अनुभूती घेता आली. 'हिंदू धर्माची व्यापकता, त्याविषयी निर्माण झालेली बौद्धिक जागृती व गोडी आणि सर्वात महत्त्वाची बाब म्हणजे माणसातील हीन वा निकृष्ट वृत्तीला आवाहन न करता ते आमच्यातील प्रबळ व उच्च उदात्त तत्त्वांना हाक घालत होते... त्यांच्या या पध्दतीमुळे मी प्रभावित झाले' असे निवेदितांनी लिहून ठेवले आहे. १८९८ मध्ये त्या भारतात कलकलत्यात आल्यानंतर स्वामींनी त्यांना विधिवत दीक्षा दिली व त्यांना नाव दिले 'निवेदिता' - जिने आपले सारे आयुष्य भरतभूमीसाठी आणि त्याच्या स्वातंत्र्यासाठी आणि प्रगती साठी वेचले .

परंतु मार्गरेट नोबल ते स्वामीजींची शिष्या व मानसकन्या 'भगिनी निवेदिता' हा प्रवास अत्यंत खडतर होता. स्वामीजींनी त्यांना

भारताविषयीचे सामाजिक, भौगोलिक, धार्मिक, राजकीय भान दिलेच, महत्त्वाचे म्हणजे त्यांनी संपादित केलेले आध्यात्मिक ज्ञानही त्यांनी निवेदितांमध्ये संक्रमित केले. स्वतःचा देश, धर्म, संस्कृती याचा अभिनिवेश पूर्णपणे पुसला जाऊन तिथे भारतीय राष्ट्रीय भावनेची प्रतिष्ठापना होईपर्यंत त्यांनी निवेदितांना कठोरपणे घडवले.

परिणामस्वरूप अंतर्बाह्य भारतीय झालेल्या निवेदितांचे पूर्ण आयुष्य एखाद्या सामान्य भारतीयापेक्षाही अधिक भारतीयत्वाने भरलेले होते. स्वामीजींना जेव्हा त्यांच्या प्रथम युरोप भेटीच्या वेळी त्यांच्या येण्याचे प्रयोजन विचारले गेले, तेव्हा त्यांनी उत्तर दिले की "जसे आपण आज पूर्व व पश्चिम यात व्यापार करतो आहोत, तसे आता विचारांचे आदानप्रदान व आदर्शांची देवाणघेवाण करण्याची गरज आहे." मार्गरेटमध्ये असलेली निर्भयता, मोकळेपणा, तर्कबुद्धी, चिकित्सक अभ्यासू व प्रयोगशील वृत्ती, चिकाटी, कोणतेही काम करताना ते परिपूर्णतेने व शास्त्रशुध्दतेने करणे, समस्येच्या मुळाशी जाणे या तिच्या अंगभूत गुणांशी जेव्हा भारतीय राष्ट्रीय व आध्यात्मिक संकल्पनांचा संकर झाला, तेव्हा एक परिपूर्ण समर्पित कार्यकर्ती तयार झाली. संपूर्ण आयुष्यभर त्यांनी केवळ आणि केवळ भारताचा व भारतीयांच्या हिताचाच विचार केला.

आपल्या एका पुस्तकात त्यांनी लिहिले आहे - 'भारताची नांगरणी खोलवर करण्यासाठी मी माझ्या आयुष्याचा नांगर खोलवर चालवला

आहे. माझ्या कामाची सुरुवातही भारत आणि शेवटही भारतच! पाश्चात्य संस्कृतीचे गोडवे गाण्यांपेक्षा मी मरण पत्करेन. आता भारतीयांनाच पश्चिमेकडे डोळे लावून बसायचे असेल, तर त्यांची मर्जी !!'

जेव्हा आपला देश अतिशय अडचणीत होता म्हणजे साधारण १८९८ चाकाळ त्यावेळी भगिनी निवेदितांच्या रूपाने आपल्याला आपल्या देशाला बौद्धिक आणि नैतिक सामर्थ्य लाभले . २८ जानेवारी ला भगिनी निवेदिता भारतात कलकत्याला आल्या तेव्हा ब्रिटिश सत्तेचा वरवंटा आख्या भारत भर फिरू लागला होता .आणि ब्रिटीशांचे राज्य चालवायला लॉर्ड मेकौले यांनी कारकून निर्माण करणारी शिक्षण पद्धती भारतावर लादली, त्याच बरोबर इंग्लंड मधील यंत्रायुगाने उत्पन्न केलेल्या मालानीच भारतीय बाजारपेठा भरून गेल्या होत्या . मोठ्या प्रमाणात धर्मांतरे सुरू झाली होती . शिक्षणाच्या क्षेत्रातही मिशनर्यांनी पाय रोवायला सुरुवात केली होती .

अश्यावेळी भगिनी निवेदितांच्या मानत स्वामी विवेकानंदांचे विचार सतत येत होते . स्वामीजी म्हणत असत – समाजजरूपी पक्षाचे स्त्री व पुरुषहे दोन पंख आहेत . म्हणूनच ते दोन्ही सारखेच शक्तिमान असणे गरजेचे आहे .

स्त्री समाजाला – शरीर– मन, बुद्धी,आणि आत्मा या सर्व अंगांनी

समर्थशाली करायचे असेल तर त्यांच्या शिक्षणांत – जीवनात प्राचीन संस्कृति, परंपरा आणि आधुनिक विचार आणि विज्ञान यांचा समन्वय असणे आवश्यक आहे . तसेच मातृभाषेतून शिक्षण होणे अतिशय महत्वाचे आहे . भगिनी निवेदितांचे असं म्हणणं होतं की अंगाई गीतापासून साहसकथापर्यन्त , भूपाळयापासून संतकथापर्यन्त सर्व वाग्दमय मातृभाषेतून मुलींपर्यंत पोहोचले पाहिजे. म्हणजेच स्वतःच्या संस्कृतीबद्दल आदर, अभिमान असलेले मातृभूमीविषयी प्रेम आणि राष्ट्रभावना अभिमान असलेली तरुण पिढी निर्माण होईल .

त्यांचा हिंदू धर्मावर गाढा विश्वास होता, त्या म्हणत भारतीय स्त्रीचे महान चारित्र्य हीच भारताची श्रेष्ठ संपत्ती आहे . ज्या शिक्षणाने फक्त वाचायला आणि लिहायला शिकविले ते खरे शिक्षण नाही . मन आणि हृदय ह्यांचा समन्वय शिक्षणाने साधला गेला पाहिजे

कलकत्यातील एक जाहीर भाषणात 'भारतीय तत्त्वज्ञानाचा पाश्चात्य जगावर पडलेला प्रभाव' या विषयावर त्यांनी अतिशय उत्तम विवेचन केले होते . त्यामुळे एकतर निवेदितांचे विद्वत्तापूर्ण भाषण व त्यांचा हिंदू धर्माविषयीचा अभ्यास ऐकून उपस्थित सुशिक्षित बुद्धिजीवी वर्गात निवेदितांचा सहज स्वीकार झाला व उपस्थितांच्या डोळ्यातही एका विदेशी महिलेकडून भारतीय तत्त्वज्ञानाचे महत्त्व ऐकण्याने चांगले झणझणीत अंजन घातले गेले!

निवेदितांनी प्रामुख्याने महिलांच्या व मुलींच्या शिक्षणासाठी काम करावे, अशी स्वामीजींची अपेक्षा होती. त्याप्रमाणे निवेदितांनी कलकत्यात एक शाळा सुरू केली . लहान मुली, विधवा, परित्यक्ता अशा सर्व प्रकारच्या महिलांचा त्या शाळेत येत होत्या . स्वामीजी त्यांना म्हणत, "स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी चार मुद्दे मला महत्त्वाचे वाटतात - चारित्र्य, आत्मविकास, शिक्षण आणि स्वावलंबन." निवेदितांनी चालविलेल्या शाळेत या चारही मुद्यांचा विचार केलेला होता. शाळेत दररोज संस्कृत प्रार्थना, गीतेतील अध्याय व संपूर्ण वंदेमातरम म्हटले जाता असे . खेळ, भाषा, गणित, इतिहास या विषयांबरोबरच निवेदितांनी त्यां मुलींना भारतीय पारंपरिक कलांचे प्रशिक्षण दिले, जे त्यांना अर्थार्जनासाठी उपयुक्त ठरेल. आज आपण ज्याला 'कौशल्य विकास' म्हणत आहोत, तोच प्रयोग निवेदितांनी त्या काळात केला होता! या शाळेतील मुलींनी अर्ध्यातून शिक्षण सोडू नये, त्यांची लवकर लग्ने होऊ नयेत यासाठी त्या एक एक मुलीसाठी खूप धडपड करीत.

या शाळेसाठीच्या निधीसंकलनासाठी त्या पुन्हा युरोपला गेल्या. या युरोप दौऱ्यात निवेदितांनी एक फार महत्त्वाची गोष्ट केली.त्यांनी युरोपियन समाजाला भारत व भारतीय संस्कृती - विशेषतः भारतीय महिला व कुटुंबे याविषयी स्वतःचे अनुभव व निष्कर्ष यांची माहिती आणि उदाहरणे देत त्यांनी मिशनऱ्यांनी उभे केलेले भारताचे चित्र अत्यंत विकृत व एकांगी असल्याचे ठासून सांगितले.

त्या म्हणाल्या , "मी भारतात गेले ते स्वामींच्या सांगण्यानुसार भारतीय स्त्रीला शिक्षित करण्यासाठी. पण जेव्हा मी भारतीय कुटुंबे व ते चालवणारी भारतीय गृहिणी यांना जवळून पाहिले, तेव्हा माझ्या असे लक्षात आले की मलाच यांच्याकडून शिकण्यासारखे खूप काही आहे." जी स्त्री भलेमोठे एकत्र कुटुंब चालवते, जी मुलांना धार्मिक, ऐतिहासिक ग्रंथांचा परिचय घडवून त्यातील मूल्ये त्यांच्या अंगी रुजवते, विपरीत परिस्थितीतसुद्धा घर समाधानी ठेवण्याचे कौशल्य व अतिथीला कधीही विन्मुख न पाठवण्याची वृत्ती हे सारे गुण जिच्या अंगी आहेत, त्या भारतीय मातेला केवळ तिच्याकडे लौकिक शिक्षण नाही म्हणून मागास म्हणणे ही 'कुतर्काची परिसीमा' आहे, असे त्यांना वाटे. 'भारतीय लोकांचे गृहसौख्य व तिथल्या स्त्रीचे चारित्र्य हा भारतीयांचा राष्ट्रीय ठेवा आहे' असे त्या म्हणत.त्यांनी युरोपातील लोकांना भारतीय संस्कृतीचे पावित्र्य, कुटुंबरचनेतून सहजतेने होत असलेले संस्कार, धर्माची जपणूक यांची नव्याने ओळख करून दिली. भारतीय मूल्यविचार हे समाजाच्या संवर्धनासाठी किती योग्य आणि उपयुक्त आहेत हे त्यांनी पटवून दिले . त्या नेहमी म्हणत, "भारताचे ऐक्य स्वयंभू आहे. या देशाला स्वतःचे असे खास भवितव्य, सामर्थ्य व कार्य आहे! पुन्हा एकदा धर्मसंस्थापना होऊन सारा देश एक होईल. ऐक्याची बलशाली कल्पना ही समर्थ राष्ट्रीय भावना, एक वारसा, एक जीवन, एक झगडा यातून प्रकट होईल."

निवेदितांनी कायम भारतासाठी 'राष्ट्र' हे संबोधन वापरले. भारत राष्ट्रवादाने पछाडला जायला हवा, म्हणजे तो आपला इतिहास व रूढी यांच्याकडे नव्याने पाहायला शिकेल. आपण एक स्वतंत्र राष्ट्र आहोत ही जाणीव निर्माण होणे फार गरजेचे आहे, असे त्या म्हणत. त्यासाठी त्यांनी पुढील सर्व आयुष्य वेचले. रवींद्रनाथ टागोरांनी त्यांना 'लोकमाता' म्हटले. वसुधैव कुटुंबकम् हा विचार मानून निरपेक्ष आजन्म सेवाव्रती राहणारी स्त्री आम्ही पाहिली नव्हती, असे ते म्हणाले. या असामान्य व्यक्तित्वाविषयी गोपाळ कृष्ण गोखले म्हणाले, "या देशात जे जे अभिमानास्पद, ते ते त्यांनी आपलं मानलंच, पण भारताच्या सर्व उणिवा, अज्ञान, भ्रामक समजुती यासह हा देश आपला मानला, हे खूप महत्वाचे आहे .

आयर्लंड मधून आलेली एका कट्टर धर्मपदेशकाची कन्या हिंदुत्वाचा स्वीकार करून भारताच्या उज्वल भवितव्याची धुरा सांभाळते आणि गुलामगिरीत अडकलेल्या समाजाला एक वेगळी दिशा देते

क्रमशः

सौ स्मिता दत्तात्रेय पुराणिक - 9820002416

संपर्क प्रमुख - विवेकानंद केंद्र विलेपार्ले अंधेरी शाखा

विवेकानंद केंद्र, कन्याकुमारी

निधि कमिटी मेंबर

सार्थक

आज बऱ्याच दिवसांनी दिसलेल्या महादेवाच्या कळसाकडे बघून यशोदाबाईच्या डोळ्यात टचकन पाणीच आले. करोनाची दोन वर्षे आप्तस्वकीयांच्या निधनाचे दुःख पचवत घरी राहिलेल्या यशोदाबाईंना त्यांच्या मुलाने आज कीर्तनाला जाण्याची परवानगी दिली होती. गावात असलेले हे जुने, हेमाडपंथी, भक्कम दगडी शिवकालीन मंदिर. मंदिराच्या काळोख्या गर्भगृहातील शिवलिंगाच्यावर होणारा अखंड अभिषेक आणि मन प्रसन्न करून टाकणारे वातावरण. त्यामुळे सर्व गावाची श्रद्धा या महाकाल शंकराच्या पायी वाहिलेली. गावातील सगळे सार्वजनिक समारंभ देवळाच्या सभागृहात होणार हे ठरलेले. दर आठवड्याला होणारी कीर्तनं आणि त्यासाठी येणारे महाविद्वान कीर्तनकार यांची तर संपूर्ण गाव चातकाप्रमाणे वाट पाहत असे. तब्बल अडीच वर्षांनी महंत स्वरूपानंद यांचे कीर्तन गावात होणार होते. यशोदाबाईंनी लेकाकडे हट्ट करून या कीर्तनाला जाण्याची परवानगी काढली होती.

आज कीर्तनाला जाताना दृष्टीपथात आलेल्या त्या कळसाला नमन करून त्यांनी मंदिरात पाऊल टाकले. सभागृह पूर्ण भरलेले होते. डाव्या बाजूला स्त्रियांची सोय होती बसण्याची तर उजवीकडे पुरुष मंडळी स्थानापन्न झालेली होती. गर्भगृहाला उजव्या हाताला ठेवून महंतांच्या कीर्तनाची सोय केली गेली होती. थोड्याच वेळात महंतांचे आगमन मंदिरात झाले. फार काही नव्हते वयाने महंत स्वरूपानंद पण

नावाप्रमाणे खरोखरच सुस्वरूप होते ते. डोक्यावरची केशरी पगडी त्यांना शोभून दिसत होती. गळ्यातील मोगर्याचा पांढराशुभ्र तजेलदार सुगंधित हार त्यांचे व्यक्तिमत्त्व उठावदार करीत होता. विद्वत्तेच्या तेजाने त्यांचा चेहरा अधिकच तेजस्वी दिसत होता. जय शंभोऽऽऽ अशी जोरकस ललकारी देत त्यांनी सुरुवात केली. त्यांचा खर्जातला दमदार आवाज सभागृहात घुमू लागला आणि सभागृहातील प्रत्येक श्रोत्यांच्या मनावर त्या आवाजाचे पडसाद उमटू लागले. सर्वचजण सरसावून बसले महंतांच्या मुखावाटे बाहेर पडणारा प्रत्येक शब्द न शब्द ऐकण्यासाठी, समजून घेण्यासाठी. आजचे कीर्तन अर्थातच शिवशंकरावर होते. त्या अखंड ऊर्जेवर होते ज्याचा सर्वत्र वास आहे. यशोदाबाई जिवाचा कान करून ऐकत होत्या. महंतांचे सगळे शब्द जणू त्यांचे अस्तित्त्वच झाले होते. कीर्तनाच्या आवाजात जणू समाधीच लागली होती त्यांना.

आत्मा आणि परमात्मा हे अगदी बिंब-प्रतिबिंबाचे अद्वैतच असते. खोल आत्म्याच्या गर्भातून परमात्म्याचा अनुभव घ्यायचा की परमात्म्याच्या भक्तीतून आत्म्याचा शोध घ्यायचा हे स्वतःचे स्वतः ठरवावे. महाप्रचंड असं हे विश्व आणि आदिम अणूमध्ये सामावलेल्या इलेक्ट्रॉन, प्रोटॉन आणि न्यूट्रॉनचा पसारा किती एकसारखा आहे. अणूतही या चराचर विश्वाचे प्रतिबिंबच आहे. कोऽऽहं चा युगानुयुगे शोध घेताना हेच जाणवत असते की जे सगुण विश्व आहे तेच मी आहे आणि मी जो काही आहे तोच विश्वस्वरूपी आहे आणि म्हणूनच प्रत्येकाचं

विश्व वेगवेगळं आहे. ज्याप्रमाणे वेगवेगळी युनिव्हर्स आहेत ह्या अंतराळात. पण तरीही या वेगवेगळ्या विश्वाचा पाया मात्र एकच आहे. जेव्हा मी जन्मलो तेव्हाच माझे विश्व जन्माला आले. माझ्या जाण्याबरोबरच माझे हे विश्वही लयाला जाणार. ज्याप्रमाणे अंतराळात अनेक तारे, ग्रह जन्माला येतात, बहराला येतात आणि मग लयाला जातात. हे उदय-लयीचे तरंग मात्र चिरंजीवी असतात जसे की ऊर्जा, ही अजीवी असते. महाकाल शिवजी हे या ऊर्जेचे सगुण रूपच आहे आणि म्हणूनच तो आदिम आहे. ना कधी उगम पावणारा... ना कधी लयाला जाणारा असा हा ऊर्जेचा अखंड स्तोत्र आहे म्हणूनच त्याच्या सगुणाचे स्वरूपही रूपकात्मक असते. शिवलिंगासारखे अशा ह्या तेजाची अनुभूती घेण्याइतकी आपली आध्यात्मिक उन्नती झाली आहे असा विचारही वेडेपणाचा आहे नाही का? हे म्हणजे मानवाची प्रगती अंतराळातील वेगवेगळ्या विश्वांना प्रत्यक्ष भेटी देण्याइतकी झाली आहे असे मानण्यासारखेच आहे. आपण याचा विचारही करण्याइतकी प्रगती केली नाहीये. ना आपण प्रकाशाच्या वेगाला गवसणी घातली आहे, ना आपण आपल्या आत्म्याला आध्यात्मिक शांततेत विलीन करू शकलो आहोत. मानवाची पुढील उन्नती कशी असेल? उत्क्रांतीच्या पुढील टप्प्यावर मानव नावाचा प्राणी कसा असेल? त्याचा शारीरिक बौद्धिक आणि आध्यात्मिक पटलेख कसा असेल? याचे विवरण आता कसे बरं करता येईल? म्हणूनच बहिर्मुख होऊन जीवन जगण्यापेक्षा अंतर्मुख होऊन आध्यात्मिक उन्नती करणंच मानवाची आजची गरज आहे

किती सार्थ विवेचन होतं महंतांचे. कीर्तन संपून देवळातून परत जाताना कुणीच कुणाशी बोलत नव्हते. प्रत्येकजण त्यांच्या आवाजांनी, त्यांच्या विचारांनी आणि त्यांनी दिलेल्या ज्ञानाने मंत्रमुग्ध झाला होता. प्रत्येकजण स्वतःच स्वतःच्या विचाराचा ताळमेळ घालत अंतर्मुख झाला होता. देवळाच्या पायरीवर बसून यशोदाबाई कीर्तनातल्या विचारांचे मनन करीत होत्या. त्यांच्या कानात महंतांचे शब्द गुंजत होते. आज लेकाकडे केलेल्या हट्टाचे सार्थक झाले असल्याची पावती यशोदाबाईंच्या डोळ्यात तरळत असलेले अश्रू देत होते आणि त्यांना जगण्याचे बळ ही...

प्राची कर्णिक
९८३३०७८१५७
prachi2368@gmail.com

वृक्ष वल्ली आम्हा....

काही वर्षापूर्वी दूरदर्शनवर एक अत्यंत कल्पक आणि समर्पक जाहिरात जनहितार्थ दाखवली जात होती ज्यात एक बालक (बहुतेक पुढील शतकातला) मित्र मैत्रिणींपुढे, त्याचा रोबो कोणत्याही प्रश्नाचे अचूक उत्तर देतो, अशी प्रौढी मिरवताना दाखवला होता. जेव्हा त्यांपैकी एक विचारते की हरियाली क्या होती है?, तेव्हा तो रोबो चक्रावून बंद पडताना दर्शविला होता. अतिशयोक्तीचा भाग सोडला तर कदाचित हरित आच्छादन पुढील शतकभरात टिकेल का? हा महत्वाचा प्रश्न त्यातून यशस्वीपणे व्यक्त झाला होता.

लाखो वनस्पती-प्राणी यांच्या जाती-प्रजाती मानव जातीच्या उत्क्रांतीपूर्व काळापासून पृथ्वीवर होत्या. मानव जातीचा उत्क्रांतीपासूनचा इतिहास पहिला तर आपल्याला सहज चार टप्पे दिसतात. पहिल्या टप्प्यात, जगण्यासाठी माणूस पूर्णपणे निसर्गाच्या दयेवर अवलंबून आणि त्यातील घटकांची प्रार्थना-पूजा करीत असताना दिसतो. दुसऱ्या टप्प्यात त्याने वनस्पती व प्राणी यांना 'माणसाळवायला' सुरुवात केली असली तरी तो निसर्गाशी बऱ्यापैकी जुळवून घेताना दिसतो. तिसऱ्या टप्प्यात त्याने विज्ञान-तंत्रज्ञानाचा (गैर-) वापर करीत निसर्गावर वेगवेगळ्या प्रकारे मात करायला सुरुवात केल्याचे आढळते. याच टप्प्यात औद्योगिकरण, शहरीकरण, अण्वस्त्र उत्पादन, नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा वारेमाप वापर, प्रदूषण इत्यादींची सुरुवात झालेली व त्यात झपाट्याने वाढ झालेली दिसते. शेवटचा टप्पा गेल्या काही दशकांपासून सुरु झाला असून त्यात पर्यावरणाचा न्हास वेगाने होतांना व नैसर्गिक आपत्तीची वारंवारता आणि प्रभाव वाढून माणूस हतबल होतांना दिसू लागलाय.

कंद-मुळे-फळे व छोट्या-मोठ्या शिकारींवर निर्वाह करणाऱ्या टोळ्यांच्या काळात जगातील जनसंख्या फारच कमी होती तर जीवसृष्टी समृद्ध होती ज्यामुळे जीवनावश्यक गोष्टींची ददात नव्हती. डोंगर-दऱ्या, माळ, दलदली, सर्वत्र वृक्ष-वल्ली होत्या आणि ऋतुचक्र नियमित होते. शेती व पशुपालनास सुरुवात झाल्यानंतर कसण्यासाठी, वस्तीसाठी, जनावरे चारण्यासाठी, अशा कारणांसाठी

जमीन मिळवायला जंगलतोड ; तसंच अवजारं- शस्त्रं बनविण्यासाठी, घर बांधणीसाठी, अन्न शिजवण्यासाठी व इतर कामांसाठी लागणाऱ्या लाकडांसाठी देखील जंगलतोड व्हायला लागली. सध्या तर विविध उत्पादनांसाठी कच्चा माल मिळवण्यासाठी किंवा तो ज्यांच्या पासून मिळतो त्या वनस्पतींच्या लागवडीसाठी तसंच रस्ते, लोहमार्ग, शहरे, कारखाने बांधण्यासाठी, नैसर्गिक वने तोडली जात आहेत किंवा त्यांना हेतुपुरस्सर आगी लावल्या जात आहेत. वर ह्याला 'विकास' म्हणण्याची प्रथा पडलीय. अशा विकासामुळे पश्चात देशात तर निसर्गाची अपरिमित हानी झालीच आहे पण विकसनशील देशही त्यांचे अंधानुकरण करीत निसर्गाला ओरबाडत आहेत.

शेती-बागायतींतून जगभरात पिकविल्या जाणाऱ्या वाणांची सर्वच देशांत देवाण-घेवाण तर झाली आहेच पण त्या-त्या देशांतील वातावरणाशी त्यांचे अनुकूलन होण्यासाठी देशी वाणांबरोबर संकर देखील करण्यात आला आहे. ही संकरित वाणे निसर्ग निवडीच्या विपरीत मानवी निवडीने अस्तित्वात आली आहेत. स्थानिक नसणारी वाणं स्थानिक नसणारे, नवे रोगजंतू प्रसारित करू शकतात व स्थानिक जंतूंनी सहजी रोगग्रस्त होत असल्याने ती वाढवतांना खते व नाशकांचा अतिरिक्त वापर आवश्यक ठरतो. त्यातून जमिनीचा कस खालावत जातो. शिवाय जनुकीय अभियांत्रिकीचा (जेनेटिक इंजिनियरिंग) वापर करून इच्छित गुणधर्मांची नव्याने भर घालीत 'अनुवांशिकदृष्ट्या सुधारित जीव' (जेनेटिकली मॉडीफाइड ऑर्गॅनिझम्स) मानवाने अनैसर्गिक रीतीने बनवले आहेत. सहस्रावधी

वर्ष चाललेल्या नैसर्गिक निवडीमधून उत्क्रांत झालेल्या वाणांच्या तुलनेत ही वाणे, तत्त्वतः आपल्या फायद्याची असली तरी त्यांच्या जननपेशींचा संयोग नैसर्गिक वाणांबरोबर होऊन भलत्याच गुणधर्माची वाणे तयार होऊन उत्पात घडण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. वाढत्या लोकसंख्येला अन्न पुरविण्यासाठी भविष्यात अनुवांशिक दृष्ट्या सुधारित वाणांना कदाचित पर्याय नसेलही पण त्यांचा आहारात समावेश केल्यावर होऊ शकणारे दृश्यमान असे असोशी (ऍलर्जी) सारखे विकार आणि दृश्यमान नसणारे प्रजनन क्षमता/ आयुर्मर्यादा यांवरील दुष्परिणामांना सामोरे जायला लागण्याची अधिक शक्यता असणार आहे.

आंतरराष्ट्रीय माल वाहतुकीतून आक्रमक सजीव (इन्वेझिव्ह ऑरगॅनिझम्स) देशांतील विविध भागात जोमाने पसरून हाहाकार माजवू शकतात. काँग्रेस गवत, घाणेरी, रानमोडी, नील-पिशाच्य (वॉटर हायसिंथ), विलायती शमी, विलायती बाभूळ, कसोद, मेक्सिकन डेव्हिल, सियाम वीड, ऍलीगेटर वीड यांसारख्या अनेक आक्रमक वनस्पतींनी भारतात कहर माजवला आहे. आक्रमक जीवांचा धोका जगभरातील परिसंस्थांना आहे. घाणेरी सारख्या आक्रमक वनस्पती तर शोभेची झुडुपे म्हणून घरांतील बागा व सार्वजनिक उद्यानांतून हेतुपूर्वक लावल्या जातायेत.

पश्चिमी देशांनी स्वीकारलेले आहाराचे निकष व त्यातील घटकांचे डोळे झाकुन अनुसरण करताना आपण बार्ली, ओट्स, ग्रॅनोला, चिया,

अमरान्थ, क्विनोव्हा, फेरो, फ्रीक, टेफ, सॅमोलीना, यांसारखी तृणधान्ये; झुकिनी, अस्पेरॅंगस, ब्रोकोली, बटर स्क्राश, चिनी कोबी, लाल कोबी, रंगीत शिमला मिरच्या, पाक-चॉय, पार्सले, सेलरी, केल, यांसारख्या भाज्या; बॅसिल, सीलण्ट्रो, चिव्हज, ओरेगॅनो, रोसमेरी, दिल, यांसारख्या स्वादासाठी वापरण्याच्या वनस्पती; चेरी, स्ट्रॉबेरी, मलबेरी, विलायती चिंच, करंबोला, लोटका, आंबारेला, करोंदा, फालसा, बिलिंबी, खिरणी, माल्टा, किवी, ड्रॅगन फ्रुट, फिंगर्ड सिलंट्रो, पारसीमोन, मॅन्गोस्तान, यांसारखी फळे आयात करायला/पिकवायला सुरुवात केली आहे. यांचा आरोग्यावर परिणाम नेमका काय व कसा होतो हे अजून शंकास्पद आहे.

सरकारच्या विविध खात्यांमध्ये धोरणांच्या परिपूर्ततेसाठी एकात्मिक प्रयत्नांचा आभाव दिसून येतो. किंबहुना परस्परांत चढाओढ आणि प्रत्येक खात्याची कोणत्यातरी निमित्याने धोरण-विपरीत कार्यासाठी परवानगी मिळवण्याची अहमहमिका सुरु असल्याचं आढळून येतं. यामुळेच वनक्षेत्राचं नुकसान पूर्वी होत असे. सध्या त्यात आशादायी बदल घडताना अनुभवास येऊ लागलय. मोठ्या, सरकारी अथवा खाजगी, विकास प्रकल्पांना पर्यावरणीय आघात निर्धारण (ई.आय.ए.) करून त्याचा अहवाल वने आणि पर्यावरण मंत्रालयाकडून संमत करून घेणे अनिवार्य आहे. पण यातही नाना-कारणांनी सूट देण्या-घेण्याच्या तरतुदी केंद्र अथवा राज्य सरकारांनी केलेल्या आहेत. शिवाय तोडलेल्या वृक्षांच्या १० पट वृक्ष लावण्याचे काबुल करीत परवानगी घेऊन, मग प्रकल्प पूर्ण होऊनही ही वाचन-

पूर्ती केली जात नाही. वृक्षतोड नियंत्रित करण्यासाठी वृक्ष प्राधिकरणे, पंचायती पासून ते महापालिके पर्यंत, प्रत्येक पातळीवर आहेत पण त्यांचे काम वृक्ष लागवडीचे नसून केवळ वृक्ष तोडीस परवानगी देण्याचंच ठेवलं आहे. यात बदल करून भरपाई म्हणून होणाऱ्या वृक्ष लागवडीवर देखभाल करण्याचंही काम प्राधिकरणांना द्यायला हवं.

विसाव्या शतकाच्या सुरवातीला भारतातील वनाच्छादित क्षेत्र एकूण जमिनीच्या ३२.१२% (१०.२ लक्ष वर्ग किलोमीटर) एवढं होतं. ब्रिटिश राजवटीत १८६५ मध्ये प्रथम वनशास्त्राची मुहूर्तमेढ रोवली गेली परंतु त्याचं उद्दिष्ट लाकडांसारख्या वनउपजांत वाढ करून अधिक फायदा मिळवणं हेच होतं. त्याला अनुसरून पहिला वन कायदा १८६५ मध्ये करण्यात आला व तो १८७८ आणि १९२७ मध्ये सुधारण्यात आला. १८९४ मध्ये प्रथम वन-धोरण आखण्यात आलं. पण स्वातंत्र्योत्तर, १९५० मधील, सर्वेक्षणात वनक्षेत्र ७.१ लक्ष वर्ग किलोमीटर एवढंच राहिल्याचं ध्यानी आलं. त्याच वर्षी केंद्रीय वन मंडळ (सेंट्रल फॉरेस्ट बोर्ड) तयार केलं गेलं व १९५२ मध्ये राष्ट्रीय वन धोरण आखण्यात आलं. १९६५ मध्ये केंद्रीय वन आयोग (सेंट्रल फॉरेस्ट कमिशन) स्थापण्यात आला. तरीही पुढे वनक्षेत्र आक्रसत जाऊन २०१० मध्ये केवळ ६.३४ लक्ष वर्ग किलोमीटर झालं. खरं तर मध्यंतरीच्या काळात वन-संवर्धनासाठी भरपूर प्रयत्न झाले. १९७२ मध्ये वन्यजीव संरक्षण कायदा संमत केला गेला आणि १९७६ मध्ये राष्ट्रीय शेती आयोगाची स्थापना झाली. त्याच वर्षी सामाजिक वनशात्र (सोशियल फॉरेस्ट्री) संकल्पना जन्माला येऊन लोकसहभागातून

वनांच्या संवर्धना बरोबरच वनांच्या उत्पादन वाढीवर लक्ष केंद्रित करण्यात आलं. १९८० मध्ये वन (संवर्धन) कायदा तर १९८१ मध्ये त्याबाबतची नियमावली प्रसिद्ध झाली. त्याच बरोबर १९८६ मध्ये पर्यावरण संरक्षण कायदा (एन्व्हायर्नमेंट प्रोटेक्शन ऍक्ट) संमत झाला आणि १९८८ मध्ये राष्ट्रीय वन मंडळाची फेर रचना झाली. सन २००२ मध्ये जैव-विविधता कायदा बनविण्यात आला. २००६ मध्ये अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वनवासी (अधिकृत स्वीकृती आणि वन-हक्क) कायदा देखील संमत झाला. २०१० पासून वनक्षेत्र वाढविण्यात यश मिळू लागलं. वन, पर्यावरण आणि वातावरण बदल मंत्रालयाने (मिनिस्ट्री ऑफ फारेस्ट्स, एन्व्हायरनमेंट अँड क्लायमेट चेंज) वातावरण बदल रोखण्याच्या उद्देशाने सन २०१४ मध्ये ७ मिशन असलेले 'हरित भारत मिशन' बनवले ज्यात वन-संवर्धासाठी कृती आराखडा बनवला गेला. शिवाय वनांखालील क्षेत्र वाढविण्यासाठी अनेक योजना बनविल्या गेल्या. यांत वनखाते आणि क्षेत्रीय ग्रामपंचायत सदस्यांची संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती बनवणं, लोक-सहभागातून पुनर्वनीकरण घडवणं, वनाधारित उपजीविकांमध्ये वाढ करणं, वनेतर कामांसाठी वनजमिनीचा वापर कमी करणं, अशा योजनांचा अंतर्भाव होता. लोकसहभाग वाढवण्यासाठी निकृष्ट जमिनीवर वनीकरण करण्याच्या दृष्टीनं वन खातं, निधी-दाते आणि वनीकरण करणारी संस्था यांच्यात त्रिपक्षीय कराराची तरतूद करण्यात आली, जिला महाराष्ट्रातून भरगोस सहभाग प्राप्त झाला. या प्रयत्नांतून २०१० मधील ६.३४ लक्ष वर्ग किलोमीटर पासून २०२० पर्यंत वनक्षेत्र ७.२२ वर्ग किलोमीटर एवढं झालं. सद्य

स्थितीत ते ८.०९ वर्ग किलोमीटर पेक्षा अधिक झालं असून एकूण जमिनीच्या २४.६२ % आहे. २०१८ मधील नव्या वन धोरणानुसार ते ३३% वाढणं अपेक्षित आहे. तसं झालं तर वातावरण बदल रोखून ऋतुचक्र बऱ्यापैकी पूर्वस्थितीत आणणं शक्य होईल.

वृक्ष संपदेच्या संवर्धनासाठी आपण काय करू शकतो ?

१. जमेल तिथं, जमेल तेव्हाही झाड लावणं याला नवा धर्म मानून किमान स्वतःला, आपल्या कुटुंबाला लागेल तेव्हा प्राणवायू, तेव्हा लाकूड, तेव्हा इतर वन-उपजं (हिंग, हिरडे, बेहडे, इत्यादी) तयार करतील, तेव्हा पाणी जिरवतील आणि तेव्हा प्रदूषण शोषतील एव्हाही झाडे लावावी.
२. सरकारवर झाडे/ वने तोडण्याच्या प्रकल्पांना परवानगी न देण्यासाठी दबाव टाकावा. यासाठी आंदोलनं, मोर्चे, समाज माध्यमांवरून प्रसार, कोर्टात अर्ज दाखल करणं, अशा मार्गांचा वापर करावा.
३. ओसाड जमिनीवर आणि निकृष्ट वन-जमिनींवर वैयक्तिक किंवा संस्थांद्वारं वनीकरणाचा प्रयत्न करावा. (नुकतंच हिमाचल प्रदेश मधील सहलीत दृष्टीस पडलेल्या ओसाड डोंगर-उतारांवर वृक्षारोपण करावं असं पत्र राज्याच्या वन-खात्याला, जिल्हाधिकाऱ्याला व मुख्यमंत्र्यांना लिहिलं होतंज्याला प्रतिसाद म्हणून माझा घराचा पत्ता मागविण्यात आला. आशा आहे की त्यावर काही ठोस कारवाई होईल.)
४. वन-उपजांचा काटेकोर वापर / पुनर्वापर करावा यात कागद,

- टीप-कागद (टिशु पेपर), फर्निचर, इत्यादींचा समावेश होतो.
५. लोकसंख्येवर नियंत्रण येण्यासाठी कुटुंब-नियोजन करावं.
  ६. जरूरीपेक्षा अधिक मोठे घर, अतिरिक्त वाहन, कपडे, पादत्राणे, धातूच्या वस्तू (खाणकामातून वनांचा नाश रोखण्यासाठी) इत्यादींचा मोह टाळावा.
  ७. अभयारण्ये, राष्ट्रीय उद्याने, स्थानिक उद्याने, अशा जागांना प्रवेश शुल्क भरून वारंवार भेटी द्याव्या, जेणेकरून वनसंवर्धन योजनांसाठी निधी जमा होऊ शकेल.
  ८. झाडं स्वतः लावणं शक्य नसेल तर ती दत्तक घ्या. अनेक संस्थांच्या अशा योजना आहेत.
  ९. सरकारी, निम-सरकारी, बिगर-सरकारी संस्थांच्या वृक्षारोपण मोहिमांमध्ये सक्रिय सहभाग घ्या व इतरांना तो घेण्यासाठी प्रोत्साहित करा.
  १०. आपल्या घरात, सहनिवासात, कार्यालयात, सार्वजनिक इमारतीत, खाद्य-गृहांत, अशा सर्व ठिकाणी सौरऊर्जा , पवनऊर्जा, बायोगॅस अशा पर्यायी ऊर्जास्रोतांचा वापर करण्यास प्रोत्साहन द्यावं म्हणजे लाकूड, कोळसा, नैसर्गिक तेले/ वायू यांचा वापर कमी होऊन वनक्षेत्र वाढविण्यास संधी मिळू शकेल.
  ११. वैयक्तिक वाहनांऐवजी सार्वजनिक वाहनांचा वापर करावा ज्यामुळे खनिज इंधनाचा वापर कमी होऊन कर्बोत्सर्जन कमी होईल आणि इंधन-उत्खनन कमी झाल्यास वनक्षेत्र वाढू शकेल. गरज असेल तरच व तेव्हाच प्रवास करावा.

१२. स्थानिक झाडे लावावी. आक्रमक वनस्पतींना रोखण्याचा प्रयत्न करावा.
१३. भूगर्भातील पाण्याचे (भूजलाचे) संवर्धन करावे.
१४. वनजमिनीवर अतिक्रमण होत असल्यास त्याची सूचना स्थानिक अधिकाऱ्यांना द्यावी व कारवाईसाठी पाठपुरावा करावा.
१५. शहरांतील झाडांना पाणी द्यावे, त्यांचे संरक्षण करावे व त्यांच्या तोडीस विरोध करावा.

डॉ. पुरुषोत्तम काळे ९३२२५०७६८५
सेवानिवृत्त प्राध्यापक, प्राणिशास्त्र
आणि पर्यावरण कार्यकर्ता.

बहुतांश 'डाएट' का फसतात ?

आहार शास्त्राच्या दृष्टीने 'डाएट' म्हणजे केवळ वजन कमी करण्यासाठीच नव्हे तर विविध आजारांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी केलेले आहार नियमन आहे. सर्वसाधारणपणे 'डाएट' म्हणजे 'कमी खाणे' किंवा उपासमार करणे असा समज असतो. हल्ली जगभरात निम्याहून अधिक लोक आपले वजन कमी करण्याच्या प्रयत्नात असतात. म्हणूनच दर काही दिवसांनी 'अत्यंत खात्रीशीरठ असा दावा करणारी नवनवीन 'डाएट' प्रचलित होतात, आणि काळाच्या ओघात प्रत्येकाचे दुष्परिणाम समोर येतात. आता ही आजपर्यंत आलेली 'वजन कमी करणारी डाएट' का फसली ते या लेखात पाहूया.

१) झटपट उपाय :

आजकालच्या 'Instant' च्या जमान्याच मेहनत, चिकाटी आणि संयम या गोष्टी दुर्मिळ झाल्या आहेत. म्हणून 'फॅड डाएट' कडे लोकांचा कल वाढला आहे. अशा प्रकारची डाएट संतुलित नसतात. आपल्या शरीराला कार्बाइदके, प्रथिने, स्निग्ध पदार्थ, जीवनसत्वे, पाणी, खनिजं व चोथा इत्यादी पोषक द्रव्ये दररोजच्या आहारात योग्य प्रमाणात आवश्यक असतात. परंतु 'फॅड डाएट' मध्ये एका किंवा जास्त पोषक द्रव्यांची कमतरता आढळते. परिणामतः शरीरात कमतरता अशक्तपणा, रोगप्रतिकारक शक्ती कमी होणे, केस गळणे, त्वचा कोरडी होणे, पित्ताशयात खडे होणे अशा प्रकारचे अनेक धोकादायक दुष्परिणाम होऊ लागतात.

२) ताणतणाव :

अनेक जण स्वतःच्या मनानेच डाएट सुरु करतात यात सकाळचा नाश्ता, रात्रीचे जेवण पूर्णपणे वर्ज्य करणारे अनेक आहेत. अशा प्रकारे उपासमार करुन कोणाचेही कायमस्वरुपी

वजन आजतागायत कमी झालेले नाही. उलट शराराचे नुकसानच झाल्याचे आढळते, ते या प्रकारे :

आहारातून अचानक खूप 'कॅलरीज' कमी केल्यास (शरीराची)

चयापचयाची क्रिया मंदावते. शरीराचे चरबी वापरण्याचे प्रमाण एकदम कमी होते व ही चरबी साठत जाते.

आपल्या शरीरात दर काही तासांनी पाचक रस तयार होत असतात. जर त्यावेळी पोटात अन्नाचे सेवन केले नाही तर आम्लपित्त, (अॅसिडीटी) पोटात किंवा आतड्यात व्रण (अल्सर) होणे. पित्ताशयाला सूज येणे, पित्ताशयात खडे होणे या समस्या जाणवू शकतात.

चुकीच्या पद्धतीचे 'फॅड डाएट' असो किंवा 'खूपच कमी आहार घेणे' किंवा 'मुख्य जेवण /नाश्ता वर्ज्य करणे' या सर्व प्रकारांनी त्या व्यक्तीच्या शरीरात एक प्रकारचा तणाव (**Stress**) निर्माण होतो. या तणावामुळे स्ट्रेस हॉर्मोन्स (**Cortisol**) ची पातळी वाढते, ज्यामुळे अनेक रोगांना निमंत्रण मिळू शकतं.

या स्टेस हॉर्मोन्सचा परिणाम म्हणूनच लोक 'डाएट' सोडून देतात व पूर्वीपेक्षा जास्तच प्रमाणात गोड, तेलकट व निष्कृष्ट दर्जाचे पदार्थ खातात. 'डाएट' च्या दरम्यान स्वतःवर झालेला अन्याय, वंचना याची भरपाई म्हणून प्रमाणाबाहेर चुकीचा आहार घेतला जातो.

काही दिवसांनी हे लोक एका नवीन 'डाएट' ला बळी पडतात; थोडं फार वजन कमी होतं आणि लवकरच तेही 'डाएट' फसतं, आणि वजन पूर्वीपेक्षाही वाढतं.

अनेकजण या दुष्टचक्रात फिरत राहतात व यातूनच आरोग्याच्या शारीरीक आणि मानसिक व्याधी जडतात. स्वतःबद्दल नकारात्मकता, नैराश्य, अपराधीपण, आत्मविश्वासाची कमतरता इत्यादी जाणवू

लागते व आयुष्यातील इतर क्षेत्रातही याचे पडसाद दिसू लागतात.

३) तात्पुरते उपाय :

बरेच जण 'डाएट' कडे एक तात्पुरता उपाय म्हणून बघतात. त्यामुळे एकदा ७० ते ८०% वजन कमी झालं की ते आपल्या पूर्ववत आहार पद्धतीकडे वळतात. वास्तविक पाहता जुनी आहार पद्धत सडोष असल्यामुळेच लड्डुपणाची समस्या निर्माण झालेली असते. त्यामुळे वजन जैसे थे वर येते.

४) खर्चिक उपाय :

अनेक 'डाएट' मधील उपाय हे आपल्या खिशाला न परवडणारे पदार्थ खाण्यावर भर देतात. देश विदेशांहून आणलेले पदार्थ आपल्या शरीरावर काही विशेष जादुई परिणाम करतील व आपले वजन झटपट कमी होईल अशी अपेक्षा असते. किंबहुना या परदेशी पदार्थांचा आपल्या शरीरावर योग्य परिणाम होण्याची शक्यता कमीच असते. शिवाय हे उपाय आपल्या बजेटच्या बाहेर जातात व अशी 'डाएट' फसतात.

५) 'अर्धवट उपाय' :

केवळ 'डाएट' संभाळणं ही वजन कमी करण्यावरची संपूर्ण उपाय योजना नाही. कारण वजन वाढण्यास केवळ चुकीचा आहार जबाबदार नसून संपूर्ण जीवनशैली जबाबदार आहे.

विविध प्रकारची 'डाएट' का फसतात याची ५ ठळक कारणं आपण पाहिली. आता लड्डुपणावर ठोस उपाय काय हे थोडक्यात पाहूया.

१) संपूर्ण जीवनशैलीत सुधार :
नियमित व पुरेसा व्यायाम,
संतुलित आहार, पुरेशी झोप,
ताणतणावाचे नियंत्रण, शारिरीक
आणि मानसिक आरोग्य
मिळवण्यासाठी व
टिकवण्यासाठी सतत प्रयत्नशील
राहणे गरजेचे आहे. वजनाला

अवाजवी महत्व न देता, आरोग्य आणि तंदुरुस्ती (फिटनेस) वर भर द्यावा.

२) संपूर्ण संतुलित पौष्टिक आहार :

आपल्या शरीराच्या समस्या व गरजा ओळखून शास्त्रोक्त पध्दतीने आपल्या आहाराचे नियोजन करावे.

इतर कोणाच्याही 'डाएट'चे तुम्ही अनुकरण केल्यास त्याचा विशेष फायदा होत नाही कारण प्रत्येक व्यक्ती, अगदी एकाच कुटुंबातील असतील तरी प्रत्येकाची गुणसुत्रे सुद्धा वेगळी असतात. म्हणूनच

प्रत्येकाला आहारशास्त्राचे नियम पाळून, त्या व्यक्तीच्या प्रकृतीला अनुसरून विषिष्ट 'डाएट' पाळल्यास त्याचे निश्चितच फळ मिळते. अशा शास्त्रोक्त आहारात योग्य प्रमाणात प्रथिने, कार्बोदके, जीवनसत्व, खनिज, चोथा, पाणी दिले जाते. त्यामुळे वजन कमी होताना चरबी जास्त प्रमाणात घटते व स्नायूंचे प्रमाण राखले जाते.

३) हॉर्मोन्सचे संतुलन :

योग्य प्रकारच्या आहारामुळे थायरॉईड, (PCOS) सारख्या समस्यांवर नियंत्रण येते.

शास्त्रोक्त पद्धतीने केलेल्या आहार नियमनामुळे वजनाबरोबर मधुमेह, हृदयविकार, 'फॅटी लिव्हर', रक्तदाब इत्यादी आटोक्यात येतात.

तेव्हा मंडळी 'फॅड डाएट' च्या मोहजालात न फसता फक्त नियमित व संतुलित जीवनशैली अंगीकारुया आणि वजन आटोक्यात ठेवून आरोग्यसंपन्न आयुष्य दीर्घकाळ उपभोगूया !

गीतांजली चितळे ९८७०४२२२३२
(क्लिनिकल डाएटिशियन)
M.Sc. Clinical Nutrition & Dietetics
(या गेली २० वर्ष विलेपारले येथे कार्यरत आहेत.)

अस्वस्थ वर्तमानाच्या नोंदी

भारताच्या राष्ट्रपतीपदाच्या नव्या उमेदवार म्हणून द्रौपदी मुर्मू ह्यांची घोषणा केली गेली आणि मन समाधानाने भरून गेले. स्त्री पुरुष समानता किंवा महिला सक्षमीकरण आणि तथाकथित आरक्षण ह्या सगळ्या विषयांवर रकानेच्या रकाने भरून लिहीलेले लेख किंवा झडलेली चर्चासत्रे ह्यांनी जे साध्य होणार नाही ते ह्या एका कृतीने साध्य झाले असे वाटले. अर्थात मुर्मू ह्या गुणात्मकदृष्ट्या खूपच उजव्या आहेत आणि म्हणूनच त्यांची निवड यथार्थ आहे. पण असे लपलेले हिरे शोधून त्यांना संधी देणाऱ्या पारखी नजरेचे निश्चितच कौतुक आहे. ह्यातला राजकीय दृष्टिकोन बाजूला ठेवून एक नवी आश्वासक सुरुवात म्हणून पाहिले की झाले. राजकीय मतभेद विसरून बिनविरोध निवड व्हावी असा हा उमेदवार आहे. पण तेवढी परिपक्वता अजून आपल्याकडे नाही हे मान्य करायला हवे. गुणवंतांना संधी देणारं असं काही व्हावं हे निश्चितच कौतुकास्पद आहे. समाजमाध्यमांवर अर्थातच अभिनंदनाचा वर्षाव झाला आणि लगेचच महाराष्ट्रातील तथाकथित राजकीय भूकंपाची बातमी आली. सगळ्या वृत्तवाहिन्या दिवसरात्र तर्कवितर्क लढविण्यात आणि असलेली नसलेली तथ्ये आणि तर्क शोधण्यात मग्न झाल्या. वृत्तपत्रांनी त्यांचे तंत्र सांभाळले असले तरी वृत्तवाहिन्यांनी ताळ सोडला होता. त्यांच्या ह्या कार्यमग्नतेपुढे नुकत्याच येऊ घातलेल्या कोरोनाच्या चौथ्या लाटेनेसुद्धा काढता पाय घेतला आणि ती आल्या पावल्या माघारी गेली.

मनात विचार आला की सर्वसामान्य माणसांच्या नशिबी ह्या सगळ्या गोष्टी अशाच लादल्या जाणार आहेत का? त्याला असंच एका डोळ्यात हसू आणि एका डोळ्यात आंसू घेऊन जगायचं आहे का? आपण सगळे एका लंबकाच्या टोकाशी बांधलेले आहोत. सुख आणि दुःख किंवा समाधान आणि अस्वस्थता या दोन टोकांमध्ये आपण लोंबकळत असतो. या लंबकाला झोका देण्याचं काम भलेही नियती करत असेल पण त्याची जाणीव करून देण्यासाठीच्या या इतर गोष्टी आपणच निर्माण केल्या आहेत. मग ती वृत्तपत्र असोत की वृत्तवाहिन्या असोत की समाजमाध्यमं असोत. आपल्याला कुठल्याही दिशेला स्थिर राहू न देण्याचं त्यांचं काम ती चोख बजावत असतात आणि सतत अपडेटेड राहण्याचा आणि दुसऱ्याला तसं ठेवण्याचा आपल्याला तरी किती तो सोस? कदाचित त्यातील कुठलीही घटना आपल्या आयुष्यावर खोलवर सोडाच, साधादेखील परिणाम करण्याच्या योग्यतेची असेलच असं नाही. पण त्या ऐकलेल्या बातम्यांत गुंतून पडत आपणच आपलं मनःस्वास्थ्य ढासळायला मदत करतोय. आपल्यावर एषषशलीं करणारा तो झशपर्वीश्रीं आपण ओढवून घेतोय. अशा मनःस्थितीमुळे आपण अडचणीत सापडलेल्यांना मदत करण्याचं आपलं सामर्थ्य कमी करून घेत असतो.

मी गेल्या आठवड्याभराच्या माझ्याच बाबतीतल्या या लंबकाचा जरा मागोवा घेतला तर कितीतरी गोष्टी लक्षात आल्या. शाळा सुरु

झाल्यात, पाऊस सुरु झाला नाहीये, रशिया-युक्रेन युद्ध नेमकं सुरु आहे की संपलय हे समजत नाहीये, महागाई वाढलीय की कमी झालीय याबद्दल संभ्रम आहे, जगाची इकॉनॉमी खाली, भारतीय इकॉनॉमी वर तरीही आपलं शेअर मार्केट खाली का जातंय? पेट्रोल डिझेलचे दर वाढताहेत की कमी होताहेत? वर्क फ्रॉम होम चांगलं की वर्क फ्रॉम ऑफिस? भारत - इंग्लंड क्रिकेटमध्ये राहुल द्रविडच्या कोचिंगची काही जादू चालेल का? आसामातल्या पुरामुळे झालेली गावांची अपरिमित हानी आणि तिथे मदत पोहोचवायची सोडून गुवाहाटीच्या हॉटेलबाहेरचा चॅनेल्सचा गराडा. ह्यातलं योग्य काय? टीआरपीसाठी काम करतो असं म्हणतात, पण टीआरपी आपणच देतो ना? म्हणजे एकंदर ह्या सगळ्या वैचारिक दिवाळखोरीचा लसावि आपणच आहोत का? समाजमाध्यमांवर वाद घालत बसायला आपल्याला उद्युक्त केलं जातंय का? मी माझी बाजू मांडू की नको? तो लंबक असा भौतिकशास्त्राच्या नियमानुसार हेलकावत असतो आणि अनियंत्रित निष्क्रीय हतबलतेने त्यांच्यासोबत मीही.

सर्वसामान्यांचं आयुष्य सुरळीत चालावं हीच माफक अपेक्षा असते. त्यासाठी ते राबत असतातच. पण ते स्वतःसाठी स्वतःहून काहीही करू शकत नाहीत आणि ते जे करू शकतात त्यातच त्यांना गुरफटून ठेवणं हेच सिस्टीमच्या दृष्टीने हिताचं असतं. ते समाजमाध्यमांवर वाद घालू शकतात, कोण चूक कोण बरोबर आणि कोणी काय करायला हवं ते सांगू शकतात, मीम्स फॉरवर्ड करून खिल्ली उडवू शकतात,

कुठल्याही क्षुल्लक कारणांवरून आयुष्यभरासाठी आपले वैयक्तिक संबंध बिघडवू शकतात, कोणाचं काही वाईट झालं तर हळहळ व्यक्त करून पुन्हा आपल्या कामाला लागू शकतात आणि ह्या अशा अनेक निरूपयोगी गोष्टी ते करू शकतात. त्यात त्यांची चूक असते असंही नाही. लोकशाहीचे चारही स्तंभ आणि विशेषतः तो तथाकथित चौथा स्तंभ त्यांच्या भल्यासाठी काही करण्याचं मनावर घेत नसेल तर अशा दुबळ्या आणि कमकुवत लोकांनी काय करायचं ?

तर त्यांनी त्या लंबकाला लटकणं सोडून द्यावं. नव्या काही गोष्टी शोधाव्या आणि त्यात स्वतःला झोकून द्यावं. स्वतःच्या मनासारखं जगावं आणि दुसऱ्याला ते शिकवावं. छोट्या छोट्या गोष्टीत आनंद शोधावा कारण तो तिथे असतो. निरूपयोगी स्क्रीन टाईम कमी करावा. ज्याला त्याला ज्याचं त्याचं काम करू द्यावं आणि हो, एक गोष्ट जरूर करावी. ह्या अस्वस्थ वर्तमानाच्या नोंदी मनाशी करून ठेवाव्या आणि आगामी काळात मतपेटीतून त्यांची उत्तरे शोधावीत. सर्वसामान्यांना घटनेने दिलेल्या हक्कापैकी हा एकच हक्क बऱ्यापैकी अबाधित आहे. मी हे सर्व आता करायला सुरुवात केलीय. तुम्ही कधी करताय ?

पराग खोत - ९७६९२०१०९९
parag.khot@gmail.com

आंबामेव जयते

(मॅजेस्टिक प्रकाशनाने प्रसिद्ध केलेल्या रिव्हर्स स्वीप ह्या पुस्तकातलं आंब्यावरच एक प्रकरण सध्या सोशल मीडियावर फिरते आहे. ते फिरत माझ्याकडे आलं.ते ५ वर्षापूर्वीच आहे. पण कदाचित तुम्हाला आवडेल)।

अलीकडे 'पहिला आंबा खाणं' हा एक इव्हेंट झालाय. सुरुवातीला आंब्याचा भाव (अर्थात हापूस) हा डझनाला बाराशे रुपये असतो. मी इंजिनिअरिंग कॉलेजमधून बाहेर पडलो तेव्हा बाराशे रुपये पगार हा 'वलयांकित' पगार होता. "मला फोर फिगर पगार आहे," हे 'मेरे पास माँ है' थाटात सांगितलं जायचं. आता त्या भावात बारा आंबे मिळतात.

आपण आंबे विकणाऱ्याला 'चल एक आंबा वर घाल', असं टिपिकल मध्यमवर्गीय थाटात सांगितलं की तो वर सुनावतो, "एक आंबा म्हणजे किती रुपये झाले कळतं ना?" नशीब तो विचारीत नाही, 'कोथिंबीर, लिंबू किंवा दोन बोंबील आणि आंबा यांतला फरक कळतो ना? सरळ वर घाल म्हणून काय सांगताय?'

दर मोसमात आंब्याचा भाव वाढतो आणि दर मोसमात त्याचं कारण दिलं जातं की, 'यंदा फळ जास्त आलं नाही'. 'चांगला आंबा परदेशात पाठविला जातो म्हणून यंदा बाजारात आंबा नाही,' हेही अलीकडे या प्रश्नाचं दुसरं उत्तर असतं. पुढेपुढे 'किती आंबे खाल्ले' ही इन्कम टॅक्सकडे जाहीर करण्याची गोष्ट ठरू शकते आणि आयकर विभागाच्या धाडीत दहा पेट्या आंबा सापडला ही बातमी ठरू शकते. पण तरीही आंबा हा मराठी माणसाच्या आयुष्यातला महत्त्वाचा घटक कायम राहणार. सोन्याचे भाव वाढतात म्हणून लग्नात मुलीच्या अंगावर दागिने घालणं थोडंच कमी होतं? लहानपणी आईने आंब्याचा पहिला घास भरवला, तिथपासून आजपर्यंत आंबा मी प्रेमाने खात आलोय.

मी जिभेने सारस्वत असल्यामुळे सांगतो, मला बांगड्याएवढाच आंबा आवडतो. तुम्ही मला पेचात टाकणारा प्रश्न विचाराल की, 'बांगडा की आंबा?' तर हा प्रश्न, तुला डेटवर कुणाबरोबर जायला आवडेल?

माधुरी दीक्षित (अर्थात तरुण) की श्रीदेवी (तरुणच). (आणि हो, मीपण तरुण.) तर उत्तर, दोन्ही, असं असेल. तसंच आंबा आणि बांगड्याबद्दल असेल. तळलेला बांगडा आणि आमरस हे एकाच वेळी जेवणात असणं यालाच मी 'अन्न हे पूर्णब्रह्म' असं म्हणतो.

माझ्या लहानपणीसुद्धा हापूस आंबा महाग असावा. कारण तो खास पाहुणे आले की खाल्ला जायचा. आमरस करण्यासाठी पायरी आंबा वापरला जायचा आणि ऊठसूट खायला चोखायचे आंबे असत. बरं, पाहुण्याला हापूस देताना आंब्याचा बाठा खायला देणं अप्रशस्त मानलं जाई. त्यामुळे बाठा माझ्या वाट्याला येत असे. मला बाठा खायला किंवा चोखायला अजिबात लाज वाटली नाही आणि आजही वाटत नाही. दोन मध्यमवर्गीय संस्कार माझ्यात आजही अस्तित्वात आहेत. एक, आंब्याचा बाठा खाणे आणि दुसरा, दुधाचं भांडं रिकामं झाल्यावर जी मलई किंवा तत्सम गोष्ट भांड्याला चिकटते, ती खाणे. कसले भिकारडे संस्कार, असा घरचा अहेर (माहेरहून आलेला) मला मिळायचा! पण ज्यांनी तो आनंद घेतलाय त्यांनाच माझा आनंद कळू शकेल. एवढंच काय की, घरचं दूध नासलं की मला प्रचंड आनंद व्हायचा. त्यात साखर घालून आई ते आटवायची आणि त्यातून जे निर्माण व्हायचं त्यालाच 'अमृत' म्हणत असावेत, अशी लहानपणी माझी समजूत होती. आता हा आनंद दुष्ट वैद्यकीय विज्ञानामुळे धुळीला मिळालाय. देवाने माणसाला कोलेस्टेरॉल का द्यावं? आणि त्यात पुन्हा वाईट आणि चांगलं असे दोन प्रकार असताना वाईट

कोलेस्टेरॉल का द्यावं ? बरं ते कोलेस्टेरॉल जर निर्माण करायचं, तर ते मलईत वगैरे टाकण्यापेक्षा कारलं, गवार किंवा सुरणात टाकलं असतं तर बिघडलं असतं का ? आंबाही फार नको, असं सुचविताना डॉक्टर त्यात पोटॅशियम असतं ते चांगलं, असा उःशाप देतो ते बरं असतं.

मला जवळपास सर्व फळं आवडतात. कलिंगड, द्राक्ष (द्राक्षाच्या सर्व पेयांसह), संत्र्यापासून जांभूळ-करवंदापर्यंत. करवंदाच्या आतल्या रंगावरून कोंबडा की कोंबडी खेळ खेळत मी अनेकदा करवंदं खाल्ली आहेत. आता फक्त आठवते ती ग. दि. माडगूळकरांची लावणी, 'जाळीमंदी पिकली करवंदं'. अजूनही कोकणाच्या दिशेने गेलं की करवंदांची जाळी दिसते. वाटतं कधीकधी लहानपणात शिरावं. मनाला वाटलं तरी शरीराला ते समजावणं कठीण जातं. करवंदाच्या जाळीत आणि लाल एस.टी.त शिरण्याची माझ्या शरीराची सवय गेली ती गेलीच!

असो, तर मी सांगत काय होतो ? हं, फळं सर्व आवडली तरी आंबा हा फळांचा खऱ्या अर्थाने राजा ! तो मला जेवणाच्या ताटात किंवा बशीत कुठल्याही रूपात आवडतो. आमच्या घरी आंबा खास पाहुण्यांना (बायकोची आवडती माणसं) हा सालंबिलं कापून, छोटे तुकडे करून एका 'बोल'मध्ये छोट्या फोर्कसह पेश केला जातो. असं साहेबी आंबा खाणं मला बिलकूल आवडत नाही. आंबा खाताना हात बरबटले

पाहिजेत, सालंसुद्धा चोखलीच पाहिजेत आणि जमलं तर शर्टावर तो सांडला पाहिजे. तरच तो आंबा खाल्ल्यासारखा वाटतो. आंबा ताटात असताना मासे सोडून इतर पदार्थ मला नगण्य वाटतात. विव्ह रिचर्ड्स बॅटिंग करताना मैदानावरच्या इतर सर्व गोष्टी नगण्य वाटायच्या तशा! आंबा खाण्यासाठी चपाती, परोठ्यापासून सुकी भाकरही मला चालते.

फक्त एकच गोष्ट मला जमलेली नाही. आमरस भातात कालवून भात ओरपणे! माझ्या एका मित्राला ते करताना पाहिलं आणि मला त्या मित्रापेक्षा आंब्याची कीव आली. आंब्याची गाठ भाताशी मारणं हे मला एखाद्या गायिकेने औरंगजेबाशी विवाह लावण्यासारखं वाटलं. भात ओरपायला आंबट वरणापासून चिकन करीपर्यंत अनेक गोष्टी असताना आमरसाचा वापर का करावा ?

आंब्याच्या मोसमात पूर्वी मला लग्नाला जायला आवडे. म्हणजे मी अशा काळाबद्दल म्हणतोय जेव्हा जेवणाच्या पंगती असत, बुफे नसे आणि जेवण हे मुंबईएवढं कॉस्मॉपॉलिटन नव्हतं. आता मराठी लग्नातही ताबा पंजाबी, गुजराती, चिनी, थाई, दाक्षिणात्य, इटालियन, अमेरिकन पदार्थांनी घेतलाय. त्या वेळी सारस्वत लग्नातली कोरडी वडी (जी ओली असून तिला कोरडी का म्हणत ते सारस्वत जाणे), पंचामृत आणि अनसा-फणसाची भाजी! ही भाजी त्या वेळी फक्त श्रीमंत सारस्वत लग्नात असे. कारण त्या भाजीत आंबा, अननस

आणि फणस असे त्रिदेव असत. त्यामुळे तिला ग्रेट चव येई. त्या काळी सारस्वत लग्नात अनसा-फणसाची भाजी ठेवणं हा स्टेटस सिम्बॉल होता.

आंब्याचा आणि लग्नाचा संबंध हा जुनाच आहे. किंबहुना आंब्याचा उल्लेख रामायण, महाभारतातही आहे. तसंच पतंजलीचं महाभाष्य आणि पाणिनीची अष्टाध्यायी या ग्रंथांतसुद्धा आहे. हिंदूंच्या सर्व सणांत आणि उत्सवांत आंब्याला महत्त्व दिलं गेलंय. जवळपास सर्वच धार्मिक विधी आंब्याच्या पानाशिवाय होत नाहीत. मंगलकार्यात, मंडपात आणि दारावर आंब्याच्या पानांची तोरणं बांधायची पद्धत आहे. कोणत्याही कलशावर आम्रपल्लव ठेवून मग त्यावर नारळ किंवा पूर्णपात्र ठेवतात. वटपौर्णिमेला स्त्रिया आंब्याची वाणं देतात. आम्रफल हे वांझपण नष्ट करणारं आणि गर्भप्रद मानलं जातं.

आंब्याच्या सुमारे दोनशे जाती आहेत, पण माणसाप्रमाणे आंब्यांतला जातिभेदही मी मानत नाही. हापूसपासून राजापुरी, तोतापुरी, बाटली आंबा वगैरे कुठलाही आंबा मला आवडतो आणि मी तो खातो. लहानपणी तर मी कैरीपासूनच सुरुवात करायचो. किंबहुना शाळा-कॉलेजात असताना एप्रिल-मे महिन्यात आंबा आणि सुट्टी या एवढ्याच दोन गुड न्यूज असायच्या. बाकी सर्वच बॅड न्यूज! आधी परीक्षा, मग तिचा निकाल! गीतकार-कवी शैलेंद्रने एका गाण्यात म्हटलंय, 'जब गम का अंधेरा घिर आए, समझो के सवेरा दूर नहीं'.

परीक्षा-निकालाच्या 'अंधेऱ्या'नंतर (खरंतर त्यामुळे डोळ्यांपुढे अंधारी आल्यानंतर) ताटातल्या आंब्याचं महत्त्व जास्त वाटायचं. तो त्या 'सवेरा'सारखा वाटायचा. मुंबईत कैरी-आंबा हीच वसंताची चाहूल. एरवी कोकीळ इथे मुंबईत कुठे ऐकायला येणार! आणि 'परीक्षा आलीए तरी झोपतोय कसला, ऊठ लवकर,' हे वडिलांच्या तोंडचे शब्द कोकिळेच्या तोंडातून ऐकायला आले असते तरी ते कर्कशच वाटले असते.

'आंबा पिकतो रस गळतो, कोकणचा राजा झिम्मा खेळतो', ही कविता शाळेत न शिकवताही आम्हांला पाठ होती. भारतीय वाङ्मयात आंब्याला, आम्रवृक्षाला मोठं स्थान आहे. कालिदासाच्या निसर्गवर्णनात वसंतागमनसूचक तांबूस, हिरव्या आणि पांढुरक्या आम्रमंजिरीचं वर्णन नेहमी असतं. कामदेवाच्या पंचगटात आम्रमंजिरीचाही अंतर्भाव आहे.

आंबा नुसता जसा मला नुसता खायला आवडतो तसा कुठल्याही रूपातला आंबा मला आवडतो. उदा. कैरी, कैरीचं पन्हं, लोणचं, मोरांबा, आंबटगोड लोणचे, आंबापोळी वगैरे वगैरे! फक्त आंब्याच्या कोल्ड ड्रिंक्सच्या वाटेला मी जात नाही. अवाजवी आणि फालतू साखरेला शरीरात यायचं आमंत्रण का द्या? आणखीन एक प्रश्न मला पडतो. नारळाच्या झाडाला आपण कल्पवृक्ष म्हणतो, पण मग आम्रवृक्ष काय कमी उपयोगी नाही. कैरी-आंबा सोडा, बाठा किंवा

कोयीचं पीठ पौष्टिक असतं. झाडाचं लाकूड उपयुक्त असतं. आंब्याच्या झाडाच्या सालीचा उपयोग कातडी कमावण्यासाठी करतात. तिच्यापासून रंगही तयार करता येतात. आंब्याचं झाड औषधी असतं, असं म्हणतात.

चला, आता दीड-दोन महिने आमच्या घरी मासळी, आयपीएलपेक्षा आंब्याची चर्चा जास्त असणार. पलीकडच्या कर्वेबाईंनी हापूस स्वस्तात मिळविल्याचा टेंभा मिरविल्यावर माझ्या बायकोचा चेहरा ख्रिस गेलचा कॅच सुटल्यासारखा होणार. पण पुढे आजचा मेनू काय, हा प्रश्न नवरा विचारणार नाही, याचं समाधान असणार. कारण बाजारातला हापूसच काय, बाजारातला शेवटचा बाटली आंबा संपेपर्यंत नवरा शांत असणार.

‘आंबामेव जयते!’

द्वारकानाथ संझगिरी
९८२०१९७९८३

ट्यूलिप

सिलसिला पिकचर १९८१ मध्ये आला आणि देखा एक ख्वाब तो या गाण्याने सर्वांना वेड लावले. रेखा अमिताभ वरचे हे गाणे ,नेदरलँड आणि पेहेलगामच्या ट्यूलिप गार्डनमध्ये साकारले होते .. आणि त्या सुंदर , स्वप्नवत वाटणाऱ्या ट्यूलिप गार्डनच्या तर मी प्रेमातच पडले

होते . एक तर ट्यूलिप हे अतिशय देखणे, छान रंग असलेले फूल आहे आणि त्यात हजार च्या संख्येने गालिच्यासारखे , पसरलेले !वाटायचे स्वर्ग ह्याहून वेगळा असेल का ? एकदा तरी हा नजारा प्रत्यक्ष बघायला मिळावा ही इच्छा होणे स्वभाविक आहे.आणि तशी संधी मला मिळाली .

अमेरिकेत सियाटलमधल्या **Swagit Valley** इथला ट्यूलिप फेस्टिवल बघायचा योग आला . वसंत ऋतुच्या सुरुवातीला , साधारण एप्रिलमध्ये ही फुले फुललेली असतात.सिलसिला मधला रंगिबेरंगी सुंदर गालिचा मला तिथे जवळून पहायला मिळाला. ट्यूलिप हे नाव पर्शियन शब्द टर्बन ह्यापासून आले आहे. आता जरी सर्वत्र थंड भागांत हे फूल दिसत असले, तरी सुरवातीला,दक्षिण युरोप ते मध्य आशिया या भागात आढळले. आता नेदरलँड ला जगातली , ट्यूलिपची सर्वात मोठी बाजारपेठ आहे . तिथून वर्षभरात ३ बिलियन ट्यूलिपचे कंद, बिया , फुले इ . जगभर पाठवले जातात .ट्यूलिपच्या ७५ मुख्य जाती आहेत . आणि इतर अनेक पोटजाती आहेत . निळा रंग सोडून सर्व रंगात ही फुले पहायला मिळतात.))ट्यूलिपची झाडे १० सेंमी .ते ७१ सेंमी . इतक्या ऊंचीची असतात .एका झाडावर १ ते ४ फुले येऊ शकतात .पाने फांदीपासून येतात .ती संखेनी २ ते ६ असतात . काही जातीत १२ ही आढळतात.पाने थोडी निळसर हिरवी,मेणचट असतात.ट्यूलिपची फुले कप शेष,किंवा स्टार शेष दिसतात. काही वेगळे रंग आणि वेगळी फुलेही तिथे पहायला मिळाली.))

आपल्या मनात ट्यूलिप म्हणजे सुंदर कळी सारखे फूल ,हे पक्के बसले आहे .४ ते ८ दिवसांत ती कळी इतकी उमलते , की आपल्याला प्रश्न पडतो ,की अरे असे कसे हे ट्यूलिपचे फूल?) ट्यूलिपची पाने सुकली की कंद हलकेच काढून कोरड्या जागेत ,अंधारात ठेवतात,फ्रिजमध्येही ठेवतात . उन्हाळा संपत आला की ते कंद ,४ ते ८ इंच खोल,आणि एकमेकांपासून ४ ते ६ इंच लांब लावतात . ह्याच्या चपट्या बिया असतात .कंदांपासून दरवर्षी फुले येतात . बीयांपासून लावलेल्या झाडांना ६ वर्षापेक्षा जास्त वेळ ,फुलं यायला लागतो.चांगली निचरा होणारी जमिन आणि सूर्यप्रकाश ह्या झाडांना लागतो. पण काही झाडे मोठ्या झाडांच्या सावलीतही वाढतात. कुंडीतही वाढतात .बागेच्या कडेला ह्या फुलांची रांग लावणे अनेक जण पसंत करतात .खूप उन्हात ,पावसात , रात्री ही फुले मिटतात आणि आतल्या नाजूक भागांचे रक्षण करतात .)

१५५४ सालापासून पर्शियन भाषेत ह्या फुलांचा उल्लेख आढळतो.तुर्कीश लोकांच्यात ह्या फुलाला खूप पवित्र मानतात.तुर्कीश विमानांवर करड्या रंगाचे ट्यूलिपचे फूल आहे .इराणच्या २० रियालच्या नाण्यावर, एकाबाजूला २२ आणि दुसऱ्याबाजूला ३ ,ट्यूलिपची फुले कोरली आहेत .आपल्याला हे लोकप्रिय फूल टाईल्स, कपडे,मशिद, काचेच्या वस्तू इत्यादी अनेक ठिकाणी पहायला मिळते.) शिरीन -फरहाद ची प्रेमकथा प्रसिध्द आहे . शिरीनच्या मृत्यूची (खोटी) खबर फरहादला कळल्यावर , तो

दुःखानी वेडापिसा होतो, आणि कड्यावरून घोड्यासकट जीव देतो. त्याच्या रक्ताच्या प्रत्येक थेंबातून लाल ट्यूलिप आले अशी आख्यायिका आहे .म्हणून लाल ट्यूलिप खऱ्या प्रेमाचे प्रतिक मानतात.डच ट्यूलिप्स त्यासाठी प्रसिध्द आहेत. ट्यूलिप हे समृद्धिचेही प्रतिक मानतात . ह्या फुलांपासून लर्जी होऊ शकते.)

श्रीनगरच्या जबरवान डोंगराच्या भागांत २५ मार्च १८ रोजी, इंदिरा गांधी मेमोरियल नावाचे , आशिया खंडातले सर्वात मोठे ट्यूलिप गार्डन सुरू झाले आहे तिथे १२ लाख ट्यूलिपचे कंद लावले आहेत गार्डन पहाण्यासाठी जगभरातून प्रवासी येत आहेत .हॉलंड ,इंग्लंड आणि जगात इतर अनेक ठिकाणी ट्यूलिप पहायला पर्यटक उत्सुक असतात .

ट्यूलिपवरची माझी कविता आणि काढलेली चित्र व ओरिगामीची ट्यूलिपची फुले....

अस्मानी छता खाली भरली रंगांची मैफिल
सोनेरी किरणं ही आली पवनही झाला सामिल !
त्याच्या साथीने मस्त पर्णानी धरला ताल
पाऊस होता सुस्त नाहीतर होते ना हाल !
लाल रंगांचा होता दबदबा, प्रेमाचे प्रतिक हा त्याचा दावा,
पांढरा शुभ्र, मंद शांतीचा नेहमीच हेका त्याचा माफीचा
पिवळा नाचे घेऊनी उर्जेचा फतवा आनंद वाटताना,
येईना त्याला थकवा, केशरी रंगांचा नेहमीच हंगामा,
शक्ती प्रदर्शनात ,अभिमान आम्हा

गुलाबी रंग फिरतो, घेऊनी आशा
कोमलतेने मिरवी सौंदर्याचा ठसा,
जांभळा, नेहमीच भुकेला, मैत्रीसाठी खास
आदराने प्रेरणा देत, समृद्धीचा घेतो ध्यास.
रंगांच्या ह्या दुनियाची, किमयाच महान
ट्यूलिपच्या फुलात, या सौंदर्याची खाण!

चित्रा मेहेंदळे
९३२९३९३२९३

मी परी अस्मानीची - (भाग ७)

माझ्या वडीलांच्या, साठाव्या वाढदिवशी, षष्ट्यब्दीपूर्तीला आमचा घरच्या घरी पण मोठा समारंभ व्हायचा होता. साहजिक होतं कारण साठी हा कुणाच्याही आयुष्यातला मैलाचा दगड. असं म्हणतात की तुमच्या जन्माच्या वेळी असते तशीच त्याही वेळी ग्रहदशा असते.

मी त्या दिवशी मुंबई दिल्ली मुंबई फ्लाईट करणार होते. वेळापत्रकानुसार मी सकाळी अकरा वाजेपर्यंत मुंबईला परतणार होते. म्हणजे घरी पोहोचल्यावर समारंभात भाग घेण्यासाठी आणि कामात मदत करण्यासाठी मला पुरेसा वेळ मिळणार होता. आमच्या काकू आणि मावश्या आम्ही आईला मदतीला येणार म्हणून आनंदात होत्या. आम्ही मुंबईला परतेपर्यंत घड्याळाबर हुकूम सगळं चाललं होतं. काही तरी असं झालं की फ्लाईटवर असलेल्या क्रूला बोर्डवर थांबायला सांगण्यात आलं. तेच विमान पुन्हा मुंबई गोवा मुंबई साठी उडणार होतं. पुन्हा हे सर्व आमच्या कामाच्या निर्धारित तासात बसत होतं. त्यामुळे

नकार देण्याचा प्रश्नच उद्भवत नव्हता. क्रूची पुनर्रचना करून फ्लायट शेड्यूल आखण्यात आलं होतं. अर्थात त्या फ्लायटला आमचं असणं गृहीत धरलं होतं.

मी माझ्या वरिष्ठांकडे गेले आणि माझ्या घरी महत्वाचा समारंभ असल्याने मला रजा द्यावी ,माझी मोकळीक करावी म्हणून विनंती केली.. वरिष्ठांनी ही गोष्ट कॅप्टनच्या कानावर घातली.प्रसंग मोठा बाका होता.मी माझ्या ड्यूटीच्या वेळा कधीही एरवी बदलून मागत नसल्याचा माझा पूर्व इतिहास होता. जर त्यांनी मला सवलत दिली असती तर क्रू मधला एक सदस्य कमी घेऊन जाणं शक्य नव्हतं. एवढंच नव्हे तर माझ्या जागी दुसऱ्या कुणाला घेऊन जायचं म्हटलं असतं तर आणखी वेळ लागून सगळ्यांना उशीर होणार होता. कॅप्टनने मला विश्वास दिला की फ्लायट अगदी वेळेवर सुटू आणि येऊ शकेल जेणेकरून मी समारंभाला वेळेवर पोहोचू शकेन. परतल्यावर लगोलग पहिल्याच ट्रांसपोर्ट फेरीत घरी पोहोचवायची खात्री दिली. मला फ्लायट वर जाण्याशिवाय गत्यंतर नव्हते.मुंबई गोवा सेक्टर ही सेवा सोपी आणि वक्तशीर होती.गोव्याहून निघताना दरवाजे वेळेवर बंद झाले. एका तासात मी मुंबईला माघारी येणार होते. विमान धावपट्टीवर सज्ज झाले आणि समुद्रावर उडाले . माझं मन घरी पोहोचलं. आणि अचानक वाटू लागलं काहीतरी बिनसलं आहे. इन्स्टिंक्ट !

विमान नेहमीसारखे ऊंची घेत नव्हतं, मलाही वाटलं की लँडिंग गियरच्या रिट्रॅक्शनचा आवाज सुध्दा ऐकला नव्हता. थोड्या उंचीवर

गेल्यानंतर आम्ही वळलो. 'इंजिनात बिघाड' कॅप्टनने अनाऊंस केलं. मात्र काळजीचं कारण नव्हतं. त्यानं आम्हाला आणि समस्त प्रवाशांना आश्चस्त केलं.

म्हणाला, सारं काही आवाक्यात आहे .आणखी काही न घडता आमचं विमान डबोलिम विमानतळावर उतरलं.

हा सगळा प्रकार झाल्यावर माझ्या वडीलांच्या साठीच्या कार्यक्रमाला मी पोहोचू शकेन ही आशा मावळली .आपल्या सर्वांची आयुष्येच अशी बिनभरवशाची. आम्ही आमचे सर्व प्रवासी वेळेवर पोहोचतील याची काळजी घेतो, कुटुंब आनंदात राहिल यासाठी झटतो. अर्ध्या तासानंतर जेव्हा प्रवासी आणि क्रू विमानातून खाली उतरले कॅप्टनने मला बाजूला घेतलं आणि म्हणाला की प्रवाशांसाठी एक रिलीफ फ्लाइट मुंबईहून पाठवण्यात आली आहे. **operations** विभागाला त्याने माझ्या अडचणीविषयी कल्पना दिली होती.आणि म्हणून त्या विभागाने माझ्यासाठी **replacement** पाठवण्याची व्यवस्था केली होती.मी त्या रीलिफ फ्लाइट ने मुंबईला जाणार होते.

मी सोडून इतर सारा क्रू गोव्यातच राहणार होता.एवढंच नव्हे, तर मी मुंबईला पोहोचल्यावर मला लगेच घरी पोहचवण्यासाठी वाहतूक व्यवस्था देखील अग्रक्रमाने देण्याची तयारी केली होती. माझ्या वडीलांच्या चेहर्यावरचं हास्य,आईने मारलेली मिठी आणि कॅप्टन **fantastic** यांनी केलेली मदत मी आयुष्यभर विसरणार नाही.

एअर इंडियाला अनपेक्षित आणि **unscheduled** पणाबद्दल दोष दिला जातो पण एअरलाईन्सच्या हाताबाहेर असलेल्या कारणामुळे

तसं होत असतं.

दुर्दैवाने अशाच गोष्टींचा बोलबाला होतो आणि इतक्या वर्षांची अचूक सेवा आणि अक्षरशः लाखो करोडो फ्लाइंट्स चा सहज विसर पडतो.

दोन शहरातील प्रवास एकट्याने करणारी बारा वर्षांहून लहान मुलं हे तर नेहमीचंच काही म्हणा, पालकाना त्यांची मुलं आमच्या सोबत सुरक्षित वाटत आल्यात. आम्ही बोर्डवर असलेल्या मुलांची काळजी घेतोच तशी.

पालक आम्हाला त्यांचं मूल कुणाकडे सुपूर्त करायचं त्याची व्यवस्थित माहिती देतात. खास लहानांसाठी असलेलं जेवण त्यांना प्रवासात खुश ठेवतं, गेल्या अनेक वर्षांत कैक पालकांनी आमच्यावर विश्वास ठेवून आमच्यासोबत आपल्या मुलांना धाडलं आहे. बोर्डिंग स्कूलमध्ये जाणारी ती मुलं चुणचुणीत असतात, त्यांना सारं काही माहित असतं आणि त्यांची वर्तणूक देखील छान असते.काही वेळा अशीही मुलं असतात जी पहिल्यांदाच विमान प्रवास करत असतात.कधी कधी अशी मुलं दंगामस्ती देखील करतात.मग अशा मुलांना गोड बोलून आणि हासून आम्ही शांत करतो आणि हो खाऊ देऊनही. एकदा एक असा पाच वर्षांचा मुलगा होता त्याला त्याच्या ट्रेमध्ये कॅडबरी जेम्सचं पाकीट मिळाल्यावर त्यानी एकेक जेम खायला सुरवात केली. वरचा रंगीत साखरेचा भाग खाऊन झाला की आतलं चॉकलेट तो ती बी आहे असं समजून थुंकू लागला.त्याला वाटलं असावं की ही जेम्स झाडाला लागतात

कशामुळे कुणास ठाऊक ! एकदा एका आठ महिन्याच्या बाळाला एका शहरातून दुसऱ्या शहरात नेण्याची जबाबदारी माझ्यावर येऊन ठेपली.मुंबई ते गोवा हे एक तासाचं अंतर पूर्ण वेळ मी त्याला माझ्या कुशीत घेतलं होतं. ती एक साधी, सुरक्षित आणि जलद डिलीवरी होती. एअर इंडियाचे आभार!

Service with a smile, as always !

आणखी एक अविस्मरणीय फ्लायट म्हणजे जेव्हा भारतीय क्रिकेट संघाचा कप्तान कपिल देव माझ्या मुंबई ते दिल्ली फ्लायटमध्ये होता.

आम्ही अनेक क्रिकेटर्सना आणि खेळाडूंना देशभरात इकडून तिकडे घेऊन गेलो आहोत. पण ही फ्लायट मात्र खास होती.

तो चमकणारा

एक कप घेऊन विमानात चढला. अशी चमक ना मी पाहिली होती ना माझ्या सहकार्यांनी. तो कप होता अर्थातच वर्ल्ड कप ! वर्ष होतं १९८३.

प्रत्येकच फ्लायटला करमणूक करणारा एखाद दुसरा किस्सा असतोच. मात्र गरजेचं असतं सावध असणं, त्याचा आनंद घेणं आणि त्यामुळेच तर एकामागून एक दिवस मजेत चाललेले असतात.एकदा विमान उतरत असताना एक पगडीधारी सदगृहस्थ त्याच्या आसनावरून वाकला आणि त्याच्या डोक्यावरच्या बिन मधून बॅगेज

काढत होता. आमच्या पर्सरने ते पाहिलं आणि पब्लिक अँड्रेसवर अनाऊंस केलं, मिस्टर सिंग, आपण जोपर्यंत सीटबेल्ट साईन स्विच ऑफ होत नाही तोपर्यंत जागा सोडू नका. हे ऐकून तो उतावळा गृहस्थ पट्टा बांधून आपल्या जागेवर सर्व प्रवासी उतरेपर्यंत बसून राहिला आणि नंतर त्या पर्सरला त्याने विचारले की त्याला त्याचे नाव कसे माहिती ? आम्ही आमचं हासू लपवत होतो तर त्यानं विचारलं आपण पूर्वी कधी भेटलोय का ?

जवळजवळ सर्व पगडीधारी शिखांच्या नावाचा सिंग हा एक भाग असतो.

एकदा एका प्रवाशाला आम्ही जे काही खायला देत होतो त्याचे आणखी एक सर्विंग हवे होते. असं क्वचित होतं. त्या काळी जेवण खूप असे. एका क्रू सदस्याने त्याला विचारले की काय तुमची रास जेमिनी आहे ?

तो म्हणाला, नाही. पण का ? त्यावर ती म्हणाली, आम्ही तुम्हाला जे जे देतोय ते तुम्ही तुमच्या जेमिनी ट्रिन बरोबर शेअर करताय असे वाटलं आम्हाला

आणखी एक असा प्रवासी होता जो नाराज होता ज्याला नॉन व्हेज ब्रेकफास्ट मिळालं नव्हता म्हणून . ही अशी माणसं ह्या कारणाने नाराज होतात. प्रत्येक विमानाचं तिकिट खरेदी करणारा ज्याला बोर्डावर महाराजासारखं सर्व्ह केलं जावं असा वागत असतो.. आम्हाला कधीच व्हेज आणि नॉन – व्हेजचा मेळ असलेल्या प्रमाणात मिळत नाही. कधी व्हेज कमी पडतं तर कधी नॉन व्हेज. आम्हाला असं

होण्यामागची कारणं माहीती असतात. प्रवाशानं बर्यापैकी अगोदर तिकिट काढलेलं असतं.आम्ही ज्यावेळी जेवण घेऊन त्यांच्यापाशी येतो तेव्हा त्यांच्या अचानक लक्षात येतं की आज मंगळवार,गुरुवार किंवा शनिवार आहे ते. !आणि ते तसं असतं ही.

मग त्यांना आठवतं त्यांचं व्रत असल्याचं. तो 'नो नॉन-व्हेज दिवस' असल्याचं..किंवा नवरात्रीचे दिवस ते नॉन व्हेज न खाण्याचे किंवा मागच्याच आठवड्यापासून अगदी स्ट्रिक्ट डाएट त्यांनी सुरु केलेले असते.. कोणत्याही एअर लाईनला, किंवा एअर लाईनच्या कॅटररला,वेगवेगळ्या फ्लार्टसना ,एकेका सेक्टरला आणि एकेका प्रवाशाची पसंती कळणे कठीण आहे. ! चेहरे वाचायची आम्हाला झालेली सवय अशा वेळी कामाला येत असते.आमच्यापैकी अनेक जणीना प्रवाशांपैकी कुणाला 'अंडं ' चालेल ते अचूक ओळखता येतं. अशा वेळी आमलेट्स कामाला येतात. त्यावेळी आम्ही आमचा प्रश्न बदलतो.व्हेज की नॉन व्हेज ? असं न विचारता अंडं की व्हेज ? असं विचारतो.अनेकांची अंड्याला पसंती असते.मग व्हेज चा तुटवडा कळत नाही. आमच्या ऑफिसमध्ये केलेल्या तक्रारी आमचे अधिकारी निमूट ऐकून घेतात नाहीतर म्हणतात, आम्ही जर सर्व काही दिलं तर तुमचं योगदान ते काय ?

आम्ही शब्दशः "out of the box " विचार करत असतो.

(क्रमशः)

छाया गोगटे - कोशी

९९३०९२७७३३

ती येते आणिक जाते ...

आठवण ....आठवण येत नाही असं होत नाही .तिच्या येण्याला वेळ, काळ काही नाही .. कधी कधी रात्र रात्र जागायला लावते ही आठवण .. नको तो चंद्र नको ते चांदणे असेही वाटायला लावते ही आठवण .. व्यक्ती दूर असते म्हणूनच का जवळ असते आठवण ?

गुजर जाओ बचकर हरएक याद से ।
कोई शाम यूं भी गुजारा करो ।

कधी आपण म्हणतो हे मना या जुन्या आठवणींना गुंगारा दे आणि एकतरी संध्याकाळ त्या आठवणींशिवाय घालव . पण आठवण न बोलावताच येते आणि आली तशी निघून जाते .कधी गालांवर हसू ठेवून तर कधी डोळ्यांत आंसू ठेवून .विसरायचं ठरवतो पण तरी आठवत राहतो .ही आठवण काहीच झालं नाही याचा अभिनय करायला शिकवते .

बाळाचा जन्म झाला त्याचीही आठवण असते .शाळेचा पहिला दिवस आहे , बाळ वर्गात बसेल न की बाहेर येईल याचा विचार करत मन आत , बाहेर करत बसणाऱ्या आईचीही आठवण असते . शाळा सुटल्यानंतर कानांत वारा भरल्यासारखं उधळणाऱ्या वर्गाचीही आठवण असते एखाद्या टेकडीवर जोडीदाराबरोबर सूर्यास्त पाहणाऱ्या संध्याकाळचीही आठवण असते ..जात्यावर दळताना ओव्या जशा

बाहेर पडतात तशा आठवणी येत असतात .नको त्या कटू आठवणी म्हणतो पण आठवणींचं' असणं ' काही थांबत नाही .एखादी उदास संध्याकाळ येते , तेच दुःख , तोच एकटेपणा , काही वेगळं नसतं तेव्हा मनाची समजूत घालायला आठवण येते .कधी पुस्तकांत ,कधी कामात स्वतः ला गुंतवून घेण्याचा केविलवाणा प्रयत्न करतो पण आठवण काही पिच्छा सोडत नाही . सुखदुःखाचा हिशोब मांडताना आठवणींचा छळवाद असतो तेव्हा त्या ईश्वराची आठवण येते .. मग सारे त्याच्यावर सोडून आपण मोकळे होतो .

अशोकवनात सीतेला रामाची आठवण येतेय .ओळख म्हणून हनुमानाने आणलेली मुद्रिका पाहून सीतेला रामाच्या सहवासातील सर्व प्रसंग आठवतात . ती मुद्रिकेस म्हणते ..

मुद्रिके सखे ! तू होतीस रामापाशी
सोडिलेस त्वां श्रीराम कुठे वनवासी

चोळीचा हट्ट धरला म्हणून वियोग वाट्याला आला ... म्हणून सीता म्हणते ..

त्या कंचुकीसाठी राम फिरे लवलाही
मजपासूनी गेले तसे देखिले नाही

आता रामाच्या आठवणींशिवाय तिच्या हाती काय ? एकाकी जगण्याचा आता तोच एक उपाय .. सीता म्हणते ..

मुद्रिके सखे ! जै वनी चाललो तिघे
चालवे न मजला बहुत त्यांसवे वेगे

अंतरेन म्हणुनी राम बघतसे मागे
या कर्मभवाने सीते ! न भरू रागे

या वियोगात आपल्यासारखी रामाचीही स्थिती असेल म्हणून ती म्हणते ..

मजवीण तयाला न गमे क्षणभर काही
करी ' सीता! सीता !असे कुठे वैदेही

आठवणी अशा की हनुमानाचेही डोळे पाझरू लागले .

शेतकरी घरधनिणीचे सांजगीत बघा . घरधनी बाहेर गेलाय . रात्र होत आली तरी परतला नाही म्हणून वाट पाहणारी ती . कवी यशवंत यांनी किती बोलक्या शब्दांत तिची हुरहूर व्यक्त केली आहे .तिला आठवण येतेय धन्याची .. पण तिलाच नाही तर गाईवासराना ही आठवण येतेय ..

अजुनि कसे येती न परधान्या राजा
किरकिरती रातकिडे झाल्या तिन्हीसांजा
उशीर होई काढाया गाईच्या धारा
शालु हिरा कालवडी देती हुंकारा
टवकारिती कान जरी वाजे दरवाजा

आई म्हणजे जिव्हाळ्याचं ठिकाण .तनाने , मनाने थकल्यावर
घटकाभर निवांत व्हावं असं विश्रांतिस्थान . सासुरवाशिणीचे मन
माहेरी ओढत घेत असते .माहेरची सय येते .आणि मग ..

फिरून फिरून सय येई , जीव वेडावतो
चंद्रकळेचा गं शेव ओलाचिंब होतो.

वारा दूत होतो .. माहेरची ख्यालीखुशाली पाहण्यासाठी पाठवलं जातं
.. असं या आठवणीमुळे होतं .
आई असते तेव्हा कळतच नाही आणि ती गेल्यावर आठवणींशिवाय
काही उरत नाही .

माधव जूलियन म्हणतात ,
तो वेडा अभिमान , भीतीही खुळी ती माझिया कारणे
तो पाठीवर जीर्ण हात फिरणे , एकेरी हाकारणे

बाहेरील विचारपूस करणे , ते मोकळे बोलणे
पोथी वाचून झोपणे, स्मरूनी ओलावती लोचने ...

ब्रायटनच्या समुद्र किनारी मातृभूमीची आठवण आली आणि
सावरकरांच्या हृदयातून काव्य जन्माला आलं ....

ने मजसी ने परत मातृभूमीला सागरा प्राण तळमळला ...

मातृभूमीची आठवण आली आणि तिला कधी भेटतोय असं झालं ..
माझ्या आईच्या हृदयात माझा विरह होईल की काय ही शंका आली
असेल का , विचार आला .लवकर येईन म्हणून मी तिचा निरोप
घेतला आहे .. सागरा , तू वचन पाळ .. तुला सरितेची शपथ आहे .
सरितेचा विरह होईल तेव्हा तळमळणे काय ते समजेल .. सावरकरांचा
जीव व्याकूळ झाला ..

मैमनसिंगच्या तुरूंगात कैद असताना क्रांतिवीरांना काळ्याकभिन्न
भिंतीपल्याड असलेल्या मातृभूमीची आठवण झाली ..आणि

श्वासानों जा वायूसंगे ओलांडून भिंत

अन् कळवा आमच्या आईला हृदयातील खंत ..

अशी तगमग झाली ..

राजा राममोहन राय , दादाभाई , रानडे या महात्म्यांना देशकार्यार्थ
आयुष्य वेचावे लागले . त्यांच्या आत्म्यास काय वाटत असेल याची
जाणीव कविहृदयाला झाली .

आई ! आम्हां आठवशील ना
स्वातंत्र्याच्या हिमालयावरी
पुन्हा समाधी घेताना

जीर्ण चिरगुटे यत्ने आणिली
आई! लज्जा तुझी झाकिली
हाय! परि ती अपुरी झाली
ढाळियले मग अश्रूंना

असं काळजाला कातरत जाणारं काव्य आलं .

आठवणींची मोठी गंमत आहे .आठवणींबरोबर तळमळ , तगमगही येते

याद को तेरी टूट के चाहा
दिल को खूब सज़ा दी हमने ।

तुझ्या आठवणी साठवल्या , त्या आठवणींवर प्रेम केलं पण हृदयाला
सजा भोगावी लागली .

ना. घ . देशपांडे म्हणतात ..

फिरेल चंचलतेने जेव्हा
ती सगळे विस्मरून चिंतन
स्वैरपणाच्या सुखात माझी
नाही सय व्हायची तिला पण

प्रेमात पडलं की असं घडलं .. जवळ असलं की किंमत कळत नाही .
दूर गेलं की बोचरं दुःख सरत नाही .साहिर लुधियानवी म्हणतात ..

तुझे भुला देंगे अपने दिल से
ये फैसला तो किया है, लेकिन
न दिल को मालूम है न हमको
जियेंगे कैसे तुझे भुलाके

या आठवणी आहेत म्हणून आपलं जगणं आहे .. या आठवणी आहेत
म्हणून आपलं असणं आहे .आठवणी येतात , येऊ द्या बापड्या .
येतील आणि जातीलही आपण जिवंत असल्याची जाणीव करून ...

शीतल दिवेकर ९९८७७६४१५१
एम. ए. बीएड. (हिंदी व मराठी)

शामली

प्रकरण - सात

आमचा सदाशिव पेठेतील वाडा आता खुप जुना झाला होता. काही बाजूंनी पडझड झाली होती. आता वाड्यात चारच बिऱ्हाडे रहात होती. टिळक रोडवरची वर्दळ वर्षानुवर्षे सहन करणारी ही वास्तू शेवटच्या घटका मोजत होती. ही वास्तू आमच्या तीन पिढ्यांची साक्षीदार होती. या तीन पिढ्यांची दुःखे जशी तिने जवळून पाहिली तसे आनंदाचे क्षणही अनुभवले.

खऱ्या अर्थाने वास्तू ही आपली आश्रयदाती असते. उन, पाऊस, वारा तसेच संकटे यापासून ती आपलं संरक्षण करते. आपल्या आयुष्यात घडणाऱ्या प्रत्येक गोष्टीची ती साक्षीदार असते. नुसती साक्षीदारच नव्हे तर ती आपल्या सोबत असते. एखाद्या भिंतीवर प्रेमाने नुसता हात फरवून बघा त्या भिंतीच्या प्रेमळ उबेचा स्पर्श तुमच्या हाताला जाणवेल. भिंत किंवा वास्तू म्हणजे दगड, विटा, माती, चुना नव्हे तर या सर्व अंगभूत गोष्टी घेऊन तुमच्यासाठी वर्षानुवर्षे आश्रय देत उभी असलेली ती तुमची सोबत असते. या वास्तुरूपी वाड्यातील चैतन्य हरवले होते. गणपतीच्या सणामधील आरत्यांचा घोष जो या वास्तूने वर्षानुवर्षे कानांमध्ये साठवून ठेवला होता तो आता संपला होता. श्रावणातील सण मुके झाले होते. दिवाळीत

होणारी फटाक्यांची आतषबाजी आता कानावर येत नसे. या वाड्यातील लहानपणाचे दिवस सरले आणि उदासिनता आली. शेखर आणि शामली वाडा सोडून गेलो तरी दिवाळीच्या पहिल्या दिवसाच्या अभ्यंग स्नानाला त्यांची आठवण आली नाही अशी एकही दिवाळी गेली नाही. वाटायचं पुन्हा लहान व्हावं. श्रावणातील सोमवारी अरण्येश्वरला जावं आणि शेखर शामली यांचे सोबत चिंब भिजावे. दिवस पुढे जातात मन मात्र मागेच रेंगाळत रहातं.

आई थकली होती. तिने माझ्या मागे लग्नाची भूणभूण सुरू केली होती. तिचे बरोबरही होते. तिला आता काम होत नसे. तिचं सगळं आयुष्य कष्टात गेलं. तिच्या आग्रहाखातर मी मुली पाहू लागलो. अर्थात तिच्याच पसंतीची मुलगी करण्याचं मी ठरविलं होतं. इनामदारांच्या अनुजाचं स्थळ आलं. आईला अनुजा आवडली. साधी, समजुतदार, पदवीधर व बँकेत नोकरी करणारी अनुजा मी पसंत केली. अनुजाची घरची परिस्थिती बेताची होती. माझ्या कुठल्याची अपेक्षा नव्हत्या. अत्यंत साध्या पध्दतीने लग्न करायचे ठरले. शेखर आणि पूर्वा यांनी सगळी जबाबदारी घेतली. माझ्या आईसाठी शेखर हा तिचा दुसरा मुलगाच होता आणि माझा भाऊ अर्थात पूर्वा तिची सुन झाली होती. लग्न सोहळा वाड्यातील मंडळींच्या साक्षीने पार पडला. जुन्या आठवणी निघाल्या शामलीचीही आठवण प्रकर्षाने झालीच. आमचा एक मित्रांचा सुंदर जुना ग्रुप फोटो भिंतीवर असलेला पूर्वाने पाहिला. शेखरजवळ खेटून उभी असलेली

ही छानशी मुलगी शामली का रे ? पुर्वाने शेखरला विचारले, हो ती शामली मी सांगितलं. छान आहे रे ! पुर्वाने डोळ्यांच्या कोपऱ्यातून शेखरकडे पहात म्हटलं. हो मग छानच आहे ! शेखर म्हणाला आम्ही सगळेच छान होतो ! बघ ना फोटोत ! लहानपण छानचं असतं पण सरलं आता ! मोठे झालो आपण ! आता मोठ्यांसारखं वागायचं खरचं लहानपणचं वागणं आणि मोठेपणचं वागणं यात का फरक असला असं माझ्या मनात उगाचंच येऊन गेलं. विवाह सोहळा संपन्न झाला. अनुजा आमच्या घरी आली. आम्हाला वाड्यातील जागा अपुरी पडू लागली. नवीन जागा बघण भाग होतं. शेखर, पूर्वा मी आणि अनुजा एकमेकांकडे काहीना काही करणाऱ्या निमित्ताने जात येत असू. क्वचित प्रसंगी एकत्र येऊन एखादा चित्रपट किंवा नाटक पहात असू. शामलीची आठवण झाली नाही अस कधी झालं नाही. ती कशी असेल तिला आपली आठवण येत असेल का ? ती तिच्या आई बाबांकडे कधीतरी येत असेल त्यांच्याकडून तिची खुशाली समजेल. तिची पुन्हा भेट होईल का वगैरे प्रश्न आम्हाला उगाचच पडत. तिचं लग्न झालं तरी ती आपली एक मैत्रिण होती ना ! मग तिला विसरायचं कसं ! वगैरे प्रश्नांची आम्ही उगीचच हळवे होत असू. माणसांचे असंच असतं. एखादी गोष्ट पूर्णपणे विसरायची असं ठरविल तरी ती विसरता येत नाही. आयुष्याच रहाटगाडग अविरतपणे चालू रहातं. सुख दुःखाचे प्रसंग येत रहातात. घटना घडत असतात. आयुष्य हे एक गाण असतं. त्याला सुरेल करणं एवढेच आपल्या हातात असतं. ते बेसूर होण्याचे प्रसंग येतात पण पुन्हा जे दुसरी चाल लाऊन सुरेल

कस करता येईल हे पहाण आपल्याच हातात असतं. जगण्यातला ग्रीष्म निरंतर रहात नसतो. निसर्गाने ग्रीष्मानंतर आषाढ श्रावणाची योजना केली आहे.

शामलीच लग्न झाल ती दूर गेली. शेखरच्या आयुष्यात पुर्वा आली. त्यांचा संसार सुखाने सुरू झाला. माझ्या आयुष्यात अनुजा आली. आम्हा सर्वांच्याच आयुष्याला थोडंस स्थैर्य आलं. हे स्थैर्य फार काळ टिकावं अशी अपेक्षा करणही कधी कधी चुक ठरतं. दरम्यान आमच्या वाड्याच्या मालकाने वाडा डेव्हलपरला विकला व आम्हाला जागा सोडण भाग पडला. सहकार नगरमध्ये बिल्डरने आमची तात्पुरती व्यवस्था केली. वाड्याच्या जागेत आम्ही आमचे हक्क ठेवले. वाडा सोडताना माझ्या आईला रडू कोसळलं. या जागेवर तिचे अत्यंतिक प्रेम होत. बिल्डींग तयार होई पर्यंत आम्ही सहकारनगरमध्ये रहावयास गेलो. पुणे झपाट्याने बदलत होतं. पुण्याची वाडा संस्कृती पार लयाला गेली. हिरवागार वनश्रींनी नटलेलं रम्य शांत व विद्याध्ययनाचं माहेरघर असलेल पुणे काँटिचं जंगल होऊ पहात होत. पेन्शनर्सचं निवांत पुणे शिल्लकच नव्हत. अनेक गणपती व मारुतींना आश्रय देणाऱ्या पुण्यात पबबार संस्कृतीने प्रवेश केला होता. पर्वती पायथ्याच्या हिरवागार परिसर झोपटपट्टीने व्यापून गेला होता. हाय सोसायटी जन्माला आली. माणसाची पत पैशावर ठरू लागली. माणसा माणसामध्ये असलेल्या ओळखी धुसर झाल्या. या सर्वांचा परिणाम म्हणून की काय सहकार नगरमध्ये गेल्यावर आईनं जे

अंधरूण धरलं ते कायमचं. आईचा रक्तदाबाचा त्रास वाढला. तिला अर्धाग वायुचा झटका आला. अनुजानं आईची खूप सेवा केली. एकेका जागेचा गुण असतो. आम्ही जागेचं केलेलं स्थलांतर आईला मानवलं नाही. पुन्हा नव्यान बांधणाऱ्या त्या जागेत जाण्याची आईची इच्छा अपुरी राहिली. आई हे जग सोडून गेली. शेखर, शामली व आम्हा वाड्यातील सर्व समवयस्क मुलांची ती एक प्रेमळ आई होती. तिकडे वाडा पाडल्याचं समजलं आणि आईनं आपला देह ठेवला. निर्जिव म्हणणाऱ्या वाड्याचं आईशी असलेलं घट्ट नात एखादा सजीवाशी असलेल्या नात्यापेक्षाही घट्ट होतं. आई गेली आणि आमच्या वाड्यासमोरच्या आंबा पुन्हा कधी मोहोरलाच नाही. शेकड्यांनी फळं प्रसवणारा तो आम्रवृक्ष निस्तेज झाला. वठला आणि नवीन इमारतीचे बांधकाम सुरू असतानाच उन्मळून पडला. आईनं वाड्याला प्रेम लावलं, तसंच त्या वृक्षालाही प्रेम लावलं होतं. प्रेम लावताना निर्जिव सजीव, मुका, बोलका असे भेद केले जात नाहीत. आईच्या मृत्युनंतरचे सर्व धार्मिक विधी रामकाका, जान्हवीकाकू, शेखर, पुर्वा व अनुजा आम्ही सर्वांनी मिळून पार पाडले. आईच्या पिंडाला काकस्पर्श झाला. आईचा आत्मा अनंतात विलीन झाला.

शशिकांत मुद्देबिहाळकर
भ्रमणध्वनी ९७६७९५२६०८

क्रमशः

सदर अंक मेलवर हवा असल्यास आपली मागणी
abhootpoorva@gmail.com वर कळवा.

सजावट - तृप्ती ग्राफिक्स (९००४२८०३८९)

संपादन सहाय्य - अश्विनी हर्डीकर